

VIGILIA

2024 március

FEKETE KÁROLY *Élni Isten gyönyörködésére*

A BÉKÉRŐL ÖKUMENIKUS TÁVLATBAN

I. BARTHOLOMAIOSZ egyetemes patriarcha *„Keresd a békét, és járj utána”*

ANTOINE KAMBANDA *A béke és a kiengesztelődés a ruandai egyházban*

CESARE ZUCCONI *A béke merész vállalása. Emberek és vallások párbeszéde*

SAMUEL LAURAS OCSO *Harc a békéért egy „cseppfolyós” társadalomban*

MOLNÁR ANTAL *Vallásháború és vallásbéke a kora újkori Európában*

Kerekasztal-beszélgetés a békéről: FEKETE KÁROLY,

SAMUEL LAURAS OCSO, PETER JOHN MCGREGOR,

JOHANNES OELDEMANN és OROSZ ATANÁZ

BARTÓK IMRE és ZOLTÁN GÁBOR *prózája*

HANKOVSZKY TAMÁS *A felelősségvállalás útjai Pilinszky-nél*

ETELA FARKAŠOVÁ *A csendről, a lassúságról és más értékekről*

Beszélgetés VÁLI DEZSŐVEL

VIGILIA 2024 március

Fekete Károly: ÉLNI ISTEN GYÖNYÖRKÖDÉSÉRE 193

A BÉKÉRŐL ÖKUMENIKUS TÁVLATBAN

- I. Bartholomaiosz
egyetemes patriarcha: „KERESD A BÉKÉT, ÉS JÁRJ UTÁNA” 195
Antoine Kambanda: MIND AZ ATYAISTEN CSALÁDJÁNAK GYERMEKEI
VAGYUNK 200
- Cesare Zucconi: A BÉKE MERÉSZ VÁLLALÁSA 204
Samuel Lauras OCSO: HARC A BÉKÉÉRT EGY „CSEPPFOLYÓS” TÁRSADALOMBAN 209
Molnár Antal: VALLÁSHÁBORÚ ÉS VALLÁSBÉKE A KORA ÚJKORI
EURÓPÁBAN 219

SZÉP/ÍRÁS

- Bartók Imre: OÁZIS (próza) 226
Jász Attila: KICSIT TÖBB SZÍNT, AVAGY AZ IKONFESTÉS ÚJABB SZABÁLYAI
(versciklus) 228
- Szalagyi Csilla: LÉPÉSBEN (vers) 229
Hankovszky Tamás: KENÓZIS VAGY DEKREÁCIÓ? A FELELŐSSÉGVÁLLALÁS ÚTJAI
PILINSZKYNÉL (tanulmány) 231
- Gellén-Miklós Gábor: A MÉLYBEN; VÁNDOR REGGELI FELJEGYZÉSE (versek) 238
Tatár Sándor: MACSKATRIUMF; SZKRIPTASZÖKEVÉNY (versek) 239
Zoltán Gábor: ÓLOMSZÍV (regényrészlet) 240

KORTÁRS VERS KORTÁRS SZEMMEL

- Halmai Tamás: SZÖVETKEZŐ MAGÁNYOK VERSE. Izsó Zita:
AZONOSSÁG 245

ESSZÉK

- Jakabffy Imre: FILOZÓFIAI ELMÉLKEDÉS A CSENDRŐL ÉS A
LASSÚSÁGRÓL 248
Etela Farkašová: A CSENDRŐL, A LASSÚSÁGRÓL ÉS MÁS ÉRTÉKEKRŐL
(részletek) 249

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

- KEREKASZTAL-BESZÉLGETÉS A BÉKÉRŐL: Fekete Károly,
Samuel Lauras OCSO, Peter John McGregor, Johannes
Oeldemann és Orosz Atanáz 257
Somogyi Marcell: VÁLI DEZSŐVEL 264

EGYHÁZ A VILÁGBAN

- Kovács Szilvia: NŐI LEKTOROK ÉS AKOLITUSOK 271

NAPJAINK

- Makai Péter: ELVÁLTOZÓ IDŐK 277

KRITIKA

- Kókai-Nagy Viktor: Fabiny Tamás: JÚDÁS, AZ ELVESZETT TANÍTVÁNY 280
Harag Márton: Fabiny Tamás: JÚDÁS, AZ ELVESZETT TANÍTVÁNY 281

SZEMLE

- részletes tartalom a hátsó borítón 283

ÉLNI ISTEN GYÖNYÖRKÖDÉSÉRE

Fekete Károly

A Tiszántúli

Református

Egyházkerület

püspöke.

„Zarándokének. Dávidé.

Ó, mily szép és mily gyönyörűséges, ha a testvérek egyetértésben élnek!

Olyan ez, mint mikor a drága olaj a fejről lecsordul a szakállra,

Áron szakállára, amely leér köntöse gallérjára.

Olyan, mint a Hermón harmatja, amely leszáll a Sion hegyére.

Csak oda küld az Úr áldást és életet mindenkor.”

(Zsolt 133)

Isten zarándokát nem a szent város külső szépsége ejti rabul, nem az építészeti és az esztétikai élmény fogja meg, hanem az Isten miatt egybegyűlők egyetértése, a köztük lévő harmónia hatása bilincseli le. Rácsodálkozik a testvéri légkörre: „Ó, mily szép és mily gyönyörűséges, ha a testvérek egyetértésben élnek!”

Nagy erők munkálkodnak ma azon, hogy megbomoljon az egyetértés, és elválasszanak, szembe állítsanak, harcra tüzeljenek embereket, nemzeteket, és megbontsák az egyetértést. Ha ma írná művét a zsolttáros, akkor inkább így fogalmazna: „Ó, mily rút és mily szörnyűséges, ha a testvérek széthúzásban tengődnek. Nem is küld oda az Úr áldást, és ez végzetes lesz az életükre nézve.”

Háborús időket élünk, ami előhívta a hatalmaskodás és a rombolás ösztönét, mert triumfál a gazdagság, az uralkodni vágyás és az erőszak triász. A világ számos pontján láthatjuk, mire képes az ember, ha felölti magára harci fegyvereit.

Nekünk a gonosz mesterkedéseivel, fortélyjaival és ámításaival kell szembezállnunk. Ósi mintázata van az ördögi körbe bevonásnak, behálózásnak. A gonosz erők ravaszak, szervezett támadásban vannak. Össztűzben vagyunk ma mindannyian! Ebből a csatából nem lehet kimaradni. Itt nincs hátország, bunker, óvóhely, nem lehet elbújni, megúszni, emigrálni előle.

Augustinus egyházatyja magyarázata azt mondja: „Akiikben nincs meg Krisztus tökéletes szeretete, azok gyűlölködnek, zavargók, egymás terhére vannak, aggodalmaskodással gyöttrik a másikat. Olyanok ezek, mint a kocsikerék: szállítja ugyan rakományát, de közben nem tudja abbahagyni a zörgést. Ilyen sok testvér is. A megosztott szív nem tud áldást mondani, mert míg szájával áld, szívével átkot mond.”¹

Az életellenes erők sokszor megfoghatatlanok, nem lehet kirajzolni, nincs címere, zászlaja és mégis mindenre igényt tart. A szerteszt hajigáló (*diabolosz*), a mindent összezavaró gonosz ellen van nekünk harcunk, ki nek „nagy a serege, csalárdság fegyvere”. Célja az egyetértés megbontása. Éket ver, gyanakvást és gyűlöletet kelt, felszítja az ellenségeskedést. Őellene dárda, géppisztoly, atombomba – semmit nem jelent.

Ezért a militarizálódás és démonizálódás helyett dinamizálódásra és spiritualizálódásra hív bennünket a zsolttár. Ilyen militáns időkben aranyat

¹ Szent Ágoston – Maurus Wolter – Dobszay László: *Zsoltárelméletek, zsolttármagyarázatok*. Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, Budapest, 1997, 203.

ér a fegyvernem-váltásra ösztönző szó. Erősödés és lelkiség együtt segíti állóképességünk gyarapodását, mert a lelki kondíció és az egyetértés lelkületének visszanyerése hozhat változást. Erre biztat Pál apostol is: „Erősödjetek meg az Úrban és az ő hatalmas erejében” (Ef 6,10).

A zsoldtár két szemléltető képe a hatásra épül.² Láttatják, hogy a testvéri egyetértés kötőanyaga az Isten kegyelmes áldása. „Ahogyan a Hermon hóborította csúcsa felfogja a nedvességet, s az gazdag harmat formájában a völgyben lakókra hullik, úgy küldi Isten a világba a maga kegyelmének harmatát.”³

Szent pillanatot idéz fel a zsoldtár: a drága olaj lecsordul a fejről, majd legördül a szakállról a ruhára. A kép üzenete: az Isten erőterét árasztó olaj gyógyít, ápol, felüdít, megszentel. A drága, illatos olaj, amely Isten áldó kegyelmének, jóindulatának szimbóluma, hogy az élet és a világosság bőségesen áradjon és Isten titkainak részesévé tegyen. A testvérek egyetértése nélkül távolodnak a titkok, mintha az Isten is elhúzódna tőlünk, és Krisztustól is elszigetelődnénk. Úgy tudunk Krisztus körül maradni, ha keressük a testvéri egyetértés útjait. Életünk sivatagában szükségünk van a felüdítő testvéri együttlétekre, amikből mennyei erőket kapunk.

Az olaj a kiválasztottság és felavatás, a feladatra és küldetésre felkenés eszköze – áldásközvetítő. Egy emblemikus személyt meg is nevez a zsoldtár: Áront, Mózes testvérét, segítőtjét, száját, az igehirdető funkció gyakorlóját, aki közvetíti Isten szavát a népnek és aki közvetíti a nép hangját Istenhez. Ezzel összeköttetést munkál, az egyetértésen dolgozik, amiből megszületik az Ószövetség nagyszerű áldás-formulája (4Móz 6,24-26). Legalább 3500 év óta hangzik Isten ó- és újszövetségi egyházában.

Az áldás a Biblia egyik legerőteljesebb szava. Az áldás a növekedés ereje, az életerő ajándéka, amit az ember sem pótolni, sem megsemmisíteni nem tud. Ez az, amit az Úr az övéinek „álmában is ad” (Zsolt 127,2).

„Csak oda küld az Úr áldást és életet mindenkor, ahol a testvérek egyetértésben élnek.” Szíven ütő szó itt a CSAK. Csak oda, ahol egyetértés van. Nem arról van szó, hogy ahol szeretetben, egyetértésben vannak, oda *több* áldást küld az Úr, ahol pedig alkalmasint jókat marakodnak, oda pedig *valamivel kevesebbet*. Az Úr csak oda küld áldást, ahol megélik az összhangot.

Az áldás egyetértést munkáló erő, és a testvérek közötti egyetértés Isten áldását vonzó állapot. A kettő egymást generálja, és csodákra képes. A nagy ébredési idők és a hittel élő keresztyének életpéldái tanúsítják, hogy ha az áldás áradása csak egy kicsi helyen, de hitelesen elindul egy szívben, egy gyülekezetben, egy országban, akkor feltartóztathatatlanul és kiapadhatatlanul árad tovább, és sodró ereje, fantasztikus hatása van, ami legyőzi az ellenerőket, a kételkedőket, a bizonytalankodókat. Legyőzi még a halál és kárhozat erőit is!

Egyetértésünk és megáldottságunk legyen protestáló hang az átkos tettekkel és az áldatlan állapotokkal szemben. Legyen pajzs az áldás, amely felfogja a gyűlölködést és a rágalmakat, az uszítást és a szidalmakat.

Adjunk okot Isten gyönyörködésére azzal, hogy mint testvérek, éljünk egyetértésben az Isten Egyháza közösségében!

„KERESD A BÉKÉT, ÉS JÁRJ UTÁNA”

Szerénységünk számára különleges öröm és nagy megtiszteltetés, hogy részt vehetünk a Pannonhalmi Főapátságban a békéről rendezett ökumenikus konferencián, s szólhatunk nagyra becsült közönségéhez. Rendkívül hálásak vagyunk a kedves meghívásért a szervezőknek, s örömünkre szolgál az a csodálatos lehetőség, hogy jelen lehetünk ezen a rendkívül érdekes eseményen.

Az Ortodox Egyházat gyakran éri bíráló szem, amiatt, hogy a lelkiség nevében mintha hajlamos lenne elhanyagolni a világot, mintha csak az imádságot és a liturgikus életet tartaná fontosnak, nem törődne a társadalmi valósággal, mivel Isten eljövendő országára irányul a figyelme, s ezért megfeledkezik a jelenről és az idők jeleiről. Szintén rendszeresen elhangzik, hogy az ortodoxia etnocentrikus beállítottságú, nem fogadja el az emberi jogokat és a modern szekuláris államot.

Kezdetől hangsúlyozni kívánjuk, hogy ma nem fogunk az „ortodoxia apológiájával” szolgálni. A Konstantinápolyi Egyház fejeként, az Egyetemes Patriarchátus nevében beszélünk, amely nem tekinthető az ortodox bezárkózás szószólójának, s nem vádolható azzal, hogy elzárkózik a párbeszédetől, közönyös a mai kor problémái és kihívásai iránt, s nem tesz tanúságot a konkrét körülmények között arról a kegyelemről, amely köznép jött Krisztusban. A Konstantinápolyi Nagy Egyház az evangéliumot hirdeti, s maradéktalanul tudatában van annak, hogy „a világban” való jelenléte és termékeny tanúságtétele „nem ebből a világból” való természetéből fakad, és azt fejezi ki.

Büszkék vagyunk arra, hogy az Egyetemes Patriarchátus az első keresztény Egyház, amely rávilágított az ökológiai válság spirituális és morális dimenzióira, s nemcsak abban játszott döntő szerepet, hogy az emberiségben tudatosult történelmének talán legnagyobb horderejű problémája, de a probléma vallási gyökereire is rámutatott, a „bűn” következményének minősítette, kidomborította kozmológiai és társadalmi vetületeit és következményeit, s olyan megoldást terjesztett elő, amelynek az Isten teremtett világával szemben tanúsított spirituális és értékkereső viszonyulás gyökeres megváltozása, a teremtéssel kialakított „eucharisztikus viszony”, a „birtoklás” helyett a „létezés”, a gyönyörhajhászás helyett az aszketikus éthoszt választó magatartás a lényege. A keresztény ökológia területén nemcsak az ortodox hívők, de valamennyi keresztény ember igen sokat köszönhet az áldott emléké Joánnisz (Ziziúlasz) pergamoni metropolitának, aki 2023 februárjában hunyt el. Testvérünk, Őszentsége Ferenc pápa az egyetemes kereszténység legnagyobb modern teológusának nevezte. Legyen örök emlékezete!

Ferenc pápával vállaltva hangsúlyozzuk, hogy az ökológiai válságnak számos társadalmi dimenziója és következménye van, s kiemeljük, hogy elsősorban a gyengéket és a szegényeket sújtja. Hangsúlyozzuk, hogy a természet elpusztítása és az emberi személy megalázása egyazon tőről fakad: abból következik, hogy semmibe veszik az ember szentségét. A kétféle válság gyökerei az emberi szabadság „téves átalakításába” nyúlnak.

I. Bartholomaiosz egyetemes patriarcha

1940. február 29-én született a Törökországhoz tartozó, de görögök lakta Imbrosz szigetén. 1991 óta az Egyetemes Trón betöltője. 1963. augusztus 13-án diakónussá szentelték, majd 1963 és 1968 között a Pápai Gergely Egyetemen folytatott posztgraduális tanulmányokat, ahol egyházjogi doktorátust szerzett. 1969. október 19-én pappá szentelték, 1973. december 25-én püspökké szentelték az anatóliai Philadélphia címzetes metropolitájaként, majd 1990-ben khalkédóni metropolita lett. Demetriosz pátriárka halálát követően, 1991. október 22-én választották egyetemes patriarchává.

Az összeállításunkban olvasható írások a Pannonhalmi Főapátságban 2023. szeptember 22-én „Keresd a békét, és járj utána” címmel

rendezett nemzetközi
 ökumenikus
 konferencián
 hangzottak el.

Görföl Tibor fordítása

Ebből a nézőpontból tekintve az ökológiai válság kezelése és a társadalmi problémák orvoslása elválaszthatatlan egymástól.

A mostani konferencia mottójára utalva kijelenthető, hogy a természettel csak akkor kerülhetünk békés kapcsolatba, ha békésen viszonyulunk embertársainkhoz. A környezettudatos magatartás és a társadalmi igazságosság pedig egyaránt feltételezi, hogy békességben vagyunk Istennel, pontosabban belső egzisztenciális béke alakul ki bennünk Isten jóvoltából.

A keresztény kinyilatkoztatást, Isten minden idők előtt létező örök Igéjének megtestesülését joggal nevezik „a béke evangéliumának” (Ef 6,15). Ahogyan az Ortodox Egyház Szent és Nagy Zsinata fogalmazott a közelmúltban (2016-ban Krétán): „Krisztus mindenknek békét hozott »keresztjének vére által« (Kol 1,20), »békét hirdetett a közel- és a távollévőknek« (Ef 2,17), és »a mi békénk« lett (Ef 2,14). Ez a »minden értelmet meghaladó« (Fil 4,7) béke tágabb és lényegesebb, mint az a béke, amelyet a világ ígér; erről beszélt szenvedése előtt az Úr a tanítványoknak: »békét hagyok rátok, az én békémet adom nektek; nem úgy adom, ahogyan a világ adja« (Jn 14,27). Krisztus békéje ugyanis annak érett gyümölcse, hogy minden dolog helyreállt Őbenne” (Az Ortodox Egyház küldetése a modern világban III, 1).

A béke ugyanazt jelenti, mint a Krisztusban való megújulás, azonos jelentésű az Egyházban élt egzisztenciával, magával az egyházi létezőmóddal, és azzal a szabadsággal „amelyre Krisztus szabadabbá tett minket” (Gal 5,1). A béke az isteni kegyelem ajándéka: ily módon békességben lehetünk Istennel, önmagunkkal, a többi emberrel, a természettel és a világgal. Krisztus boldognak mondja a „békességszerzőket” (Mt 5,9). Az Isteni Liturgiában az Ortodox Egyház a felülről való békéért és az egész világ békéjéért esedezik. „Add meg nekünk a te békédet és szeretetedet, Urunk, Istenünk, hiszen te adsz nekünk mindent” – imádkozzuk Szent Baszileiosz liturgiájában, s így dicsőítjük Istent, minden jó dolog adományozóját. Nekünk, akik mindent Istentől kapunk, készségesen szolgálunk kell Isten akaratát, mivel oly sok jótéteményben részesültünk, nagyobb erővel kell törekednünk a békére, mint a többi embernek, hiszen ahogyan a Biblia mondja: „attól, akinek sokat adtak, sokat fognak követelni” (Lk 12,48). Mindaz tehát, amit a keresztények ezzel az alapelvvel ellentétesen tesznek, nem magára a kereszténységre hull vissza, hanem azokra a keresztényekre, akik tetteikkel megsértik Isten parancsolatait. Nagy Szent Baszileiosz szerint pedig „egyetlen tevékenység sem jellemző oly sajátosan a keresztényekre, mint a békességszerzés” (114. levél, PG 32, 528).

Ennélfogva tehát az egyház békére irányuló törekvésében életének lényege és igazsága folytatódik, s ehhez az Egyház életéért vívott küzdelem is szervesen hozzátartozik. Korunkban ez a küzdelem az ökumenikus mozgalom keretében folyik, amelynek az Egyetemes Patriarchátus az egyik alapítója.

A Római Katolikus és az Ortodox Egyház közötti újabb közeledés és párbeszéd, amelynek jelentős eredményei vannak, szintén békefolyamatnak tekinthető. 1971-ben jelent meg a *Békességszerzők* című kiváló könyv, amely VI. Pál római pápa és I. Athenagorasz konstantinápolyi patriarcha erőfeszítéseit mutatta be. Szerzője, Aristides Panotis, Krisztus Szent Nagy Egyházának megbecsült tagja (*archon megas hieromnimon*) így fogalmaz az előszóban: „A két prímás, Isten két »fia« egyetlen területen hajlandó

versengeni egymással: a béke irányába mutató tettek terén! »A béke utat nyit a szeretet felé«, mondja Aranyszájú Szent János. VI. Pál pápa és Athenagorasz patriarcha a »hosszánk küldött béke« apostola és hírnöke, [...] Olyan »boldog békeszerzők«, akiket »Isten fainak« neveznek (Mt 5,9).»

VI. Pál pápa és elődünk, Athenagorasz 1964 januárjában megvalósult jeruzsálemi találkozóját „a két egyház kapcsolatainak történetében 1054 óta a legjelentősebb eseménynek” nevezték, amely egyúttal „az egész egyháztörténet legjelentősebb eseménye a reformáció kora óta”.¹

A két Egyház primásának személyes találkozási és beszélgetései ezután is folytatódtak, s azt jelezték, hogy kapcsolatuk új szakasza kezdődött meg. VI. Pál, II. János Pál, XVI. Benedek és Ferenc pápa egyaránt el látogatott Konstantinápolyba. Az egyetemes patriarchák ellátogattak a Vatikánba, köztük Athenagorasz, Dimitriosz, illetve Szerénységünk, aki Ferenc pápa beiktatási szertartásán is jelen volt – erre először került sor a történelem során. 2014 májusában VI. Pál pápa és Athenagorasz patriarcha találkozájának ötvenedik évfordulója alkalmából Ferenc pápával közösen elzarándokoltunk Jeruzsálembe.

Sztilianosz (Harkianakis) ausztrál érsek, a Római Katolikus Egyház és az Ortodox Egyházak Teológiai Párbeszédéért Felelős Vegyesbizottság első ortodox társelnöke a következőket hangsúlyozta: a teológiai párbeszédhez, e kiemelt jelentőségű lelki törekvéshez „nem csupán a munka előtt és során mondott imádság szüntelen kíséretére van szükség. Maga a párbeszédre irányuló törekvés eleve az imádság rendkívül szent formája.”²

A két Egyház között keresett béke útja, amely más keresztény közösségek ökumenikus párbeszédével és az Egyházak Világtanácsának kezdeményezéseivel párhuzamosan továbbra is folytatódik, kézzelfogható eredményeket hozva és „közös célt” kitűzve, „arra irányul, hogy az igaz hitben és szeretetben véglegesen helyreálljon az egység”, amint az Ortodox Egyház Szent és Nagy Zsinatának *Az Ortodox Egyház viszonya a keresztény világ többi részével* című dokumentuma kiemeli (12. §). Kétségtelen, hogy a keresztény világ egységét célzó törekvés lényegesen hozzájárul a vallásbéke előmozdításához, amely pedig alapvető feltétele a világbékének.

Az emberiség története során a béke soha nem volt magától értetődő állapot, hanem mindig és mindenütt elkötelezett erőfeszítések, bátorság és önfeláldozás gyümölcseként állt elő. A béke soha nincs végérvényesen szavatolva, és folyamatos küzdelmet igényel. Korunkban megfogalmazódott az az elgondolás, miszerint az életszínvonal emelkedése, a gazdaság globalizálódása, a tudományos és technológiai fejlődés, az információs társadalom, az oktatás és az írástudás fejlődése elhozza majd a békét. Ezek a remények azonban nem teljesültek. Új kihívások jelentkeztek, s a kulturális identitás megőrzését célzó törekvések, a nacionalizmus, a „civilizációk összecsapása”, a vallási fanatizmus, a terrorizmus, a hatalom birtokosainak szétartó érdekei, a társadalmi igazságtalanság és a kizsákmányolás újfajta feszültségeket szítanak, s erőszak, katonai konfliktusok, az emberi jogok megsértése és a szabadság korlátozása jár a nyomukban.

1 G. Konidaris: Die Bedeutung der Begegnung zwischen dem Ökumenischen Patriarchen und dem Papst. *Sonderheft der Internationalen Beziehungen, Zeitschrift für Ausenpolitik: Das Ökumenische Patriarchat von Konstantinopel*. 1966. január, 91–97., 96.

2 Archbishop of Australia Stylianos (Harkianakis): The ethos of Dialogue (II). *Voice of Orthodoxy* 31 (1982), 74.

Ma a vallás szerepének újraértékelését tapasztalhatjuk magunk körül. A vallás ma ismét megjelent a színen, s olyan jelentős tényezőnek mutatkozik, amely hatással van az események folyására, helyi és globális szinten egyaránt. Szervesen összefügg az egyének, a népek és a kultúrák identitásával, hatással van a társadalmi és a politikai életre, egymás iránti szolidaritásra készíti követőit, de megosztottságot és erőszakos összecsapásokat is eredményez. Joggal állítják, hogy az emberiség jelenlegi helyzetét és elképzelhető jövőjét nem lehet átfogóan áttekinteni, ha figyelmen kívül marad a „vallási tényező” szerepe.

Ma a vallásokat azért szokás bírálni, mert nem békességszerzésre vállalkoznak, hanem a fanatizmusnak és Isten nevében elkövetett erőszakos tetteknek adnak tápot. Az a kérdés merül fel, hogy az emberiség történelmének fényében mennyiben tekinthetők békességszerző tényezőkné a vallások, ha hatalmas erőre kap a vallás fundamentalizmus, különböző vallási meggyőződésekre hivatkozva vallási műemlékeket rombolnak le, üldözést szenvednek vallási kisebbségek, és több hasonló jelenség üti fel a fejét.

Tény, hogy a vallások ma is bőségesen szolgálnak érveket azok számára, akik elfogadhatatlannak tartják az Istenbe vetett hitet és kizárólag negatív jelenségnek tekintik a vallást. Teljesen elfogadhatatlan azonban, ha a vallások nem békességszerzésre és a kiengesztelődés előmozdítására törekednek, hanem a gyűlölet lángját szítják fel, s áldásukat adják az erőszakra. Ezek a magatartásformák eltorzítják a vallás alaptapasztatát, s a legkevésbé sem a hitet tükrözik, ellentétben azok vélekedésével, akik téves információk alapján pálcát törnek a vallás fölött. Ennélfogva az Istenbe vetett valódi hit a legszigorúbb bírója a fundamentalizmusnak és a vallási fanatizmusnak.

Kétségtelen, hogy a vallásoknak számos lehetőségük van a békességszerzésre, s jelentősen előmozdíthatják a béke ügyét. Nem csupán a lelki békére ösztönöznek és vezetnek el, de abban is segítséget nyújtanak, hogy leszámoljunk a társadalomban jelentkező erőszakkal, társadalmi béke és igazságosság megteremtésén fáradozzunk, tiszteletben tartjuk az emberi méltóságot és megvédjük a teremtett világot.

Támogatunk minden olyan őszinte kezdeményezést, amely a béke és a nyugalom ügyét szolgálja, s szüntelenül küzdünk azért, hogy az Egyházak egyre határozottabban lépjenek fel a világbéke és az igazságosság érdekében. A vallásoknak és a keresztény Egyházaknak az a feladatuk, hogy kibontakoztassák az emberiség javát és a teremtésvédelmet érintő meggyőződéseiket, hangoztassák az emberi személy tiszteletének értékét, a szolidaritás szellemiségét ápolják, támogassák az oktatást és a nevelést, hogy az emberek testvért, ne pedig ellenfelet, ellenséget és vetélytársat lássanak egymásban, s ne uralható és kizsákmányolható tényezőnek tartsák a teremtést, hanem Isten ajándékát fedezzék fel benne.

Tisztelt jelenlévők – a Krétán tartott Szent és Nagy Zsinat enciklikája határozott szavakkal azt állítja, hogy „az ember mélyreható egzisztenciális és erkölcsi problémáira, az emberi élet és a világ örök értelmének kérdésére nem adható válasz vallási szempontok nélkül”^(11. §). Napjainkban a transzcendencia dimenziójának elfeledése sokféle változást eredményez mind az ember méltóságának megítélésével, mind a természettel kialakított emberi viszonytal kapcsolatosan.

Az ortodox keresztény álláspont szerint az ember „élő isten”.³ Ebben áll az ember legnagyobb méltósága, amely felülmúlhatatlan értékkel ruházza fel. Ennek az igazságnak a tagadása azt eredményezi, hogy szűk határok közé szorul az emberi egzisztencia, s hanyatlásnak indul az ember tisztelete. Ha tagadjuk az ember fenséges rendeltetését, a végesség határai közé záródik, s megfogyatkoznak kreatív képességei. Az örökkévalóság reménye nélkül az ember nehezen boldogul az „emberi létállapot” ellentmondásaival. Georgios Mantzaridis professzor jogos megállapítását idézve: ha valaki nem értékeli az ember Krisztusban nyert átistenülését igazságát, nem realizmusnak és megfontoltságnak adja tanújelét, hanem annak, hogy téves és helytelenül gondolkodik.⁴

Mindez a természettel kapcsolatban is elmondható. Ha „nagyon jónak” és Isten ajándékának tartjuk a teremtést, akkor tisztelettel kell viszonyulnunk hozzá, és óvnunk kell, magasztalva a Teremtőt ajándékáért, amely bölcsességéről és szeretetéről tanúskodik. Ahogyan az Egyetemes Patriarchátus *A világ életéért. Az Ortodox Egyház társadalmi éthosza felé* című dokumentuma fogalmaz: az Egyház megítélése szerint a békében „valóságosan kinyilvánul a teremtésnek az a mélyebben rejlő valósága, amely megfelel Isten szándékának, az, ahogyan örök elhatározásával Isten megalkotta. [...] A valódi békében maga Isten valóságosan jelen van közöttünk” (44. §). Ha elhalványodik Isten világbeli jelenlétének és misztériumának tudata, könnyen olyan tárggyá tehetjük meg a világot, amely az ember igényeinek szolgálatára van hivatva, a természetet pedig könnyen alávetjük a hasznosság nyers logikájának, ahelyett, hogy tisztelettel viszonyulnánk hozzá.

E gondolatokkal ismét köszönetet mondunk a megtisztelő felkérésért, azért, hogy módunk nyílt szólni a „felülről való békéről”, az ember Krisztusban végbemenő megújulásáról és „értékes átalakulásáról”, amely egyaránt kifejeződik az ember teremtéshez fűződő viszonyában, az emberek egymással szemben tanúsított magatartásában, a keresztény közösségek kapcsolatában és a vallások békéjében. Ezekben a kérdésekben azonos állásponton vagyunk Ferenc pápával. A szellemiség, amelyet mindketten képviselünk, a *Laudato Si'* kezdetű enciklikában (2015) és a 2017. évi teremtésvédelmi imanapra írt közös üzenetünkben is kifejeződik. Közös erőfeszítéseink a mai napig nem szakadnak meg, s gazdag termést hoznak, amit nagy áldásnak tartunk.

A mi erőnk a Krisztusba vetett hit, amely kimeríthetetlen forrása az emberrel és a világgal kapcsolatos alapvető igazságoknak, s kreatív tettek-re sarkall. Jó harcunkat az Egyházban vívjuk, amely a jelen átalakulásának, Isten országa fényében való átalakulásának közege és útja, s szünet nélkül így kiált a béke Istenéhez: „Mi Atyánk, aki a mennyekben vagy, szenteltesse meg a te neved. Jöjjön el a te országod, legyen meg a te akaratod, amint a mennyben, úgy a földön is” (Mt 6,9–10).

3 Teológus Szent Gergely: *Oratio 45* (a szent húsvétról) (PG 36, 632).

4 Georgios Mantzaridis: *Person and Institutions*. Purnarasz, Tesszaloníki, 1997, 32–33.

MIND AZ ATYAISTEN CSALÁDJÁNAK GYERMEKEI VAGYUNK A BÉKE ÉS A KIENGESZTELŐDÉS A RUANDAI EGYHÁZBAN

Antoine

Kambanda

1958-ban született

Ruandában. 1990-ben

II. János Pál pápa

pappá szentelte a

kigali egyházmegye

szolgálatára. 1993

és 1995 között

erkölcsteológiát tanult

Rómában, doktori

értekezését 1999-ben

a strukturális bűn

fogalmáról írta. 1999-

től intenzíven részt

vett a kiengesztelődést

célzó ruandai

törekvésekben. 2013-

ban kibungói püspökké

szentelték, 2018-ban

kigali érsekké nevezték

ki. 2020. november

28-án Ferenc pápa

bíborossá kreálta.

2022 óta a Ruandai

Püspöki Konferencia

elnöke.

Görfői Tibor fordítása

Minél inkább elfogadja az ember Isten szeretetét, annál mélyrehatóbban felismeri, hogy mindannyian egyazon Atya testvérei vagyunk. Szent Ferenc, akit betöltött Isten szeretete, földrajzi, kulturális és vallási határon átnyúlva ki tudta terjeszteni testvéri szeretetét, s ki tudta mondani, hogy mindannyian testvérek vagyunk (lásd erről Ferenc pápa *Fratelli tutti* kezdetű enciklikájának 1. pontját). Felkereste az egyiptomi szultánt, s a béke üzenetével járult el, de a teremtményeket is testvéreinek tekintette: fivérének mondta a Napot és nővérének a Holdat.

Az emberek közötti megosztottság nem természetes, hanem a bűn következménye, sőt az eredeti bűn legelső következménye is nyomban a megosztottság volt. Más szóval a testvéri egység hiánya annak következménye, hogy az ember elszakad Isten szeretetétől, s kivonja magát Isten szeretetének fényéből. Isten ugyanis olyan Atya, aki egységbe fogja az emberiség családját, s testvérekké teszi tagjait. Ha valaki elszakítja magát Istentől, kilép ebből a családi egységből és a testvéri szeretet köréből. Amikor Ádám és Éva engedetlen volt Istennel szemben, függetlenségre vágyott, s ezért el akart különülni Istentől, nyomban meghasadt szeretetteljes egységük, és vádolni kezdték egymást. Arra a kérdésre, hogy mi tett, Ádám azzal válaszolt, hogy váddal illette feleségét: „Az asszony, akit mellém adtál, ő adott nekem a fáról, és ettem” (Ter 3,12). Éva azután a kígyót kezdte vádolni. Bizonyos szempontból Ádám egyenesen Istent illette váddal, mert mellé adta az asszonyt, akit ekkor tehát már nem is tartott „csontnak a csontjából és húsnak a húsából” (Ter 2,23). Éva ekkor már nem szeretett társa Ádámnak, aki már nem Isten szeretetének fényében látja a másikat, aki a társa lehetne. „Az asszony, akit mellém adtál, ő volt.” Hasadás keletkezett a férfi és a nő között, sőt általában a teremtmények között is ellenségeskedés támadt. Ezért jövendölt arról Izajás próféta, hogy a messiás eljövételének idején béke születik majd, nemcsak az emberek, de valamennyi teremtmény között: „Akkor majd a farkas a bárányal lakik, és a párduc a gödölyével heverészik; borjú és oroszlánkölök együtt híznak, és kisgyermek terelgeti őket. Tehén és medve együtt legelnek, együtt heverésznek kölykeik, és az oroszlán szalmát eszik, mint a tehén. A csecsemő a vipera fészkenél játszik, s az áspiskígyó üregébe dugja kezét az anyatejtől elválasztott gyermek. Nem ártanak, és nem pusztítanak sehol szent hegyemen, mert tele lesz a föld az Úr ismeretével, mint ahogy a vizek betöltik a tengert” (Iz 11,6–10). Mert ha az emberek közelebb kerülnek Istenhez, egymással is békésebb lesz a kapcsolatuk, és egyúttal a teremtett világgal, a természettel is békésebb viszonyt tudnak kialakítani.

A megosztottság bűne nem állt meg Ádámnál és Évánál, hanem tovább terjedt. A bábéli torony építői Isten nélkül kívántak boldogulni, és ezért nem értették meg egymást, az emberek között ugyanis igen nehezen alakulhat ki megértés, ha nem veszik figyelembe Istent. Ha az emberek elfor-

dulnak Istentől, megosztottság támad köreikben, s a közöttük észlelhető eltérésekre kezdenek hivatkozni, hogy alátámasszák elkülönülésüket. Nagyon sokféle olyan különbség létezik, amelyre hivatkozni lehet, ha valaki meg akarja indokolni, miért nem kíván közösségben lenni másokkal: ilyen különbség lehet a bőrszín (el lehet határolódni más bőrszínű emberektől), a földrajzi elhelyezkedés (fontos lehet, hogy ki melyik földrészen él), a nemzeti hovatartozás (megkísérthet a nacionalizmus veszélye), az etnikai, a nemi és a vallási identitás, a vagyoni helyzet (a jómódúak elkülönülhetnek a szegényebektől), a képzettségi szint. Mindez gyakran arra a megosztottság igazolására szolgál. A valódi problémát azonban mindig a szeretet hiánya jelenti. Isten a szeretet forrása, ezért a megosztottság alapvetően mindig az Istentől való eltávolodás következménye. Ha valahol megosztottság alakul ki, őszintén meg kell vizsgálnunk, milyen kapcsolatban vagyunk Istennel. Ha például szemügyre vesszük a keresztények közötti megosztottság történelmi gyökereit, azt látjuk, hogy nem az életszentségre és a szeretetre irányuló törekvésből fakadt az elkülönülés, hanem politikai, kulturális és társadalmi-gazdasági okokból, olyan tényezőkből, amelyek alapvetően önzők és szeretetlenek voltak.

Amikor a különböző felekezetű igehirdetők megjelentek az afrikai missziókban, mindannyian ugyanazt az evangéliumot képviselték, ezért az emberek azt a kérdést szegezték nekik, hogy vajon mi a különbség a protestánsok és a katolikusok evangéliuma között, miben különbözik egymástól a protestánsok és a katolikusok Jézusa. Hamar kiderült, hogy a felekezetek közötti megosztottság ellentmond a szeretet evangéliumának, amelyet hirdettek. Az elkülönülés összezavarta az embereket, már csak azért is, mert önös versengés és szükségtelen feszültség kísérte. Ezért az egyházi vezetők arra jutottak, hogy közösen kell megvitatniuk, miként orvosolható a helyzet. Az evangéliumban Jézus Krisztus azt kérte tanítványaitól, hogy őrizzék meg a testvéri egységet: „mindnyájan egy legyenek: ahogyan te, Atyám, bennem vagy, és én tebenned, úgy ők is egy legyenek mibennünk” (Jn 17,21). Felismerték, hogy a keresztény felekezetek közötti megosztottság veszélybe sodorja az evangelizáció gyümölcsseit. Ökumenikus mozgalmak indultak útnak Európában és Amerikában, s az ökumenikus szellemiség lassan a missziókban is éreztette a hatását. Mint ismeretes, ma már minden év januárjában ökumenikus imahéten fohászunk a kereszténység egységért.

A megosztottság és a feszültség igen sokféle formát ölthet. A ruandai emberek körében rendkívül tragikus és erőszakos megosztottság alakult ki, amely a tuszik ellen elkövetett népirtásban kulminálódott. Valószínűleg sokan úgy tudjuk, hogy a konfliktus etikai alapon robbant ki, ám valójában sokkal inkább politikai, mintsem etnikai okai voltak. Ruandában ugyanis csak egyetlen etnikai csoport él: mindenki ugyanazt a nyelvet beszéli, és mindenkinek ugyanaz a kultúrája; közös a történelmünk, és egyazon területen élünk, északtól délig, kelettől nyugatig mindenütt egyaránt megtalálhatók hutuk és tuszik. A történelem során, mégpedig már a 11. századtól a hutuk és a tuszik közötti különbségek kizárólag foglalkozásbeliek voltak: egyszerűen másból éltek. A hutuk földművesek voltak, a tuszik állattenyésztéssel foglalkoztak, a harmadik csoport, az apró kisebbséget alkotók tuák pedig fazekasok és vadászok voltak. Az évszázadok folyamán

mindig voltak vegyesházasságok az egyes csoportok tagjai között, ráadásul bárki szabadon meg is változtathatta a foglalkozását: a határok tehát teljesen átjárhatóak voltak. Az „oszd meg és uralkodj” jegyében viszont a politikai manipuláció és a hatalmi igény egymástól nagyban különböző etikai csoportnak állította be a három közösséget.

Ruandában az első gyarmatosítók a németek voltak, de az I. világháború elvesztése után nem tarthatták meg gyarmati területeiket: korábban szövetségben voltak mind a Kongót uraló belgákkal, mind a Kenyát és Ugandát kormányzó angolokkal, ám a háború után a belgák kezére került Ruanda és Burundi, az angolok pedig megkapták Tanzániát. A I. világháború után az új gyarmatosító erők felismerték, hogy nem tudnak teljes körű hatalmat gyakorolni a ruandai nép fölött, ezért mesterségesen kialakított határok menték, a hutuk, a tuszik és a tuák elkülönítése révén megosztották a lakosságot. A politikai és etnikai alapú megosztottságot egészen addig fokozták, hogy a három közösséget három különböző rasszá nyilvánították, s azt állították, hogy teljesen más történelmi gyökereik vannak. Olyan ideológiák és elméletek születtek ekkor, melyek szerint a tuszik Etiópiából származnak, s a bibliai Hám leszármazottai, a hutuk eredetét Csádra vezették vissza, és a tuákat kiáltották ki az ország eredeti lakóinak. Ezek az elméletek ideológiai megfontolásokból születettek, azzal a politikai céllal, hogy megosszák az embereket. 1932-ben olyan személyi okmányokat vezettek be, amelyek már feltüntették az emberei etnikai hovatartozását. Ez a lépés már a népirtás egyik közvetlen előzményének tekinthető. Mivel azonban, mint említettem, az etnikai osztályozás teljes mértékben mesterséges volt, a személyi okmányok kiállításánál nehézséget támasztott az emberek etnikai besorolása. Ezért nevetségesen ható, önkényes kritériumot állapítottak meg: akinek tíz vagy annál több tehene volt, tuzsinak minősült, akinek tíznél kevesebb tehene volt, hutuként került be a nyilvántartásba. Előfordulhatott, hogy egyazon testvérpár egyik tagját tuzsiként, a másikat hutuként vették nyilvántartásba, és ezek a mesterségesen megállapított különbségek azután nemzedékeken át megmaradtak (vegyesházasságok esetén a gyerekekhez mindig az apjuk etnikai identitását társították).

Az 1994-ben bekövetkezett népirtás során több mint egymillió embert mészároltak le mindössze száz nap leforgása alatt. A történelem leggyorsabb ütemű népirtásának tekinthető vérontás után a falvakban és a városokban közvetlenül egymás mellett laktak a túlélők és az elkövetők, s ugyanabba a templomba, ugyanarra a piacra jártak, ugyanabba az iskolába írták be a gyerekeiket. A népirtást ugyanis nem külföldiek követték el, hanem egymás közvetlen közelében élő emberek oltották ki egymás életét. Az események után rendkívül nehéz feladatot jelentett tehát, hogy miként tudnak egymás mellett élni ezek az emberek, s miként tudnak együttműködni egymással az ország újjáépítésében. Feltétlenül szükséges volt tehát, hogy megtaláljuk a kiengesztelőds útját, hiszen nélkülözhetetlenül lényeges volt, hogy újra megteremtsük a ruandai nép egységét.

Szerencsés körülmény, hogy a ruandai népirtásban nem játszottak szerepet a vallási különbségek. Valamennyi vallás és felekezet körében egyaránt voltak áldozatok és elkövetők – de ezért is annyira összetett

jelenség a ruandai népirtás, amely ily módon rendkívül mély és nehezen gyógyuló sebeket ejtett. Mindenesetre a hívő emberek keresni kezdték annak módját, hogyan tudják feldolgozni a szörnyűségeket, s hogyan tudnak a közösség kiengesztelődését előmozdítva szembenézni a népirtás tapasztalatával. Mindegyik felekezet lehetőséget kapott arra, hogy a saját erőforrásait latba vetve vegye ki a részét a közös feladatból, s járuljon hozzá a közösség újraépítéséhez. Mivel nemzetünk rendkívül törekeny volt, s az emberek fokozottan érzékenyek voltak minden megosztottságra, feltétlenül kerülni akartunk a vallási feszültségeket. Egymással ápolat kapcsolataink és közös cselekvésformáink három ökumenikus alapelven nyugodtak. Először is, együttműködésünket közös értékeinkre kívántuk építeni. Másodsorban biztosítottuk egymást arról, hogy tiszteletben tartjuk egymás identitását. Harmadsorban pedig eltökéltük, hogy mindenben a szeretet fog vezérelni minket.

Ezeket az alapelveket követve működünk együtt a Ruandai Bibliatársulat keretei között: a társulat tekinthető a ruandai ökumené oszlopának. Azon fáradozunk, hogy előmozdítsuk az értékközpontú oktatást, s különösen nagy hangsúlyt helyezünk a keresztény családi értékekre, amelyeket igyekszünk meggyökereztetni saját kulturális értékeinkben. A ruandai egyházak az egészségügy területén is válllvetve együttműködnek egymással, mert nemcsak az emberek lelkére, de a testére, a fizikai egészségére is gondot kívánunk viselni. Közös erővel három egészségügyi intézményt hoztunk létre. Az egyik a BUMFAR (Bureau des Formations Médicales Agréées du Rwanda), amelynek az a feladata, hogy gyógyszereket biztosítson a különböző kórházak és más intézmények részére; a második a PMSS (Pharmaceutical and Medical Supply Services), amely a gyógyszerek beszerzésével foglalkozik, a harmadik pedig a RICH (Rwanda Interfaith Council for Health), amely elsősorban a járványok ellen veszi fel a harcot, főként az AIDS, de újabban a COVID-19 ellen is. A koronavírus-járvány ismét rávilágított, hogy zárójelbe kell tennünk a közöttünk húzóódó különbségeket, ha életet akarunk menteni. Önálló intézményt hoztunk létre a kormányzattal fenntartott kapcsolatunk szabályozására, szintén ökumenikus alapon; ez lett a RIC, a Rwanda Interfaith Council.

Globalizált világunkban a felekezeteknek és a vallásoknak meg kell találniuk az együttműködés módját, máskülönben ugyanis nem tudjuk képviselni és hirdetni az alapvető vallási és emberi értékeket, a békét, a testvériséget és az átfogó fejlődést, amelyet oly sok veszély fenyeget korunk materialista világában. Különösen nagy figyelmet kell szentelnünk a családi értékeknek, hiszen a család nem más, mint „házi egyház”, s végső soron mindannyian a családjunk „produktumai” vagyunk. A családot pedig szintén sokféle ideológia veszélyezteti korunkban. És természetesen szüntelenül beszélnünk kell Istenről, akit egyre többen kizárnak a hétköznapi életből – mert minél inkább elfordulunk Istentől, annál sérülékenyebb lesz a társadalmunk, s annál nagyobb mértékben ki leszünk szolgáltatva a megosztottság veszélyének.

Cesare Zucconi

1952-ben született

Londonban, olasz

diplomata szülők

gyermekeként. 1979-
ben került kapcsolatba
a Sant'Egidio

Közösséggel, amelynek

2008 óta főtitkára.

Politikatudományt

tanult a római La

Sapienza egyetemen,

ahol később

éveken át kortárs

egyház történeti

kutatásokat végzett.

Jelenleg a Párbeszéd,

Béke és Nemzetközi

Kapcsolatok

Mendelssohn-

professzúráját tölti be

a jénai egyetemen.

Görfföl Tibor fordítása

Az imádság ereje**A BÉKE MERÉSZ VÁLLALÁSA
AZ EMBEREK ÉS VALLÁSOK KÖZÖTTI
PÁRBSZÉD**

Isten igéje útmutató világhosságként és alapvető iránytűként szolgál számunkra, ha hajózni kívánunk korunk háborgó vizein. A 34. zsoltár szavai, amelyek a pannonhalmi konferencia mottójául szolgálnak („keresd a békét, és járj utána”), arra szólítanak fel minket, hogy tegyük magunkévá történelmi jelenünk legfőbb igényét, a béke keresését. Országhatárainkon belül és az egész föld vonatkozásában fontosnak kell tartanunk a békét, s hangsúlyoznunk kell, mennyire fontos ebben a feszültségektől szabdalt világban. Törekednünk kell arra, hogy utat nyissunk a béke és a párbeszéd felé, a béke ugyanis nem olyan adottság, amely sokáig életben marad, ha elhanyagolják. Nem szabad beletörődnünk abba, hogy háborúk folynak, hanem szüntelenül tudatosítanunk kell magunkban, hogy felelősséggel tartozunk azok iránt, akik háborús viszonyok között élnek, és – a zsoltár szavait idézve – az Úrhoz kiáltanak segítségért. Hálózatszerűen összekötött világunkban ráadásul minden esemény híre azonnal eljut mindenkihez, így a békével és a háborúval kapcsolatos fejlemények is.

Nekünk, hívő embereknek hatalmas erőforrás áll rendelkezésünkre: a béke, amelyre sohasem süket mennyei Atyánk. Az emberi imádság olyan erőt képvisel a történelemben, amely meg tudja változtatni az események folyását. Ha a békéért imádkozunk, az azt jelenti, hogy van „bátorságunk” a békéhez, s tevékenyen keressünk az emberek közötti párbeszéd és egység lehetőségeit ebben a megosztottsággal és feszültségekkel terhelt világban. Az imádság olyan, mint a háború és a szegénység nyomorúságától szenvedők kiáltása. Minden egyes kiáltás és minden egyes fohász emberibb jövő vágyát rejti magában. Alapvető feladatunk, hogy újra a béke kultúrájának adjunk életet. Azt a képet azonban, amely a békéről él bennünk, ma a háború köde burkolja homályba.

De mégis mi a háború? *Fratelli tutti* kezdetű enciklikájában Ferenc pápa a következőket mondja: „Minden háború rosszabbá teszi a világot, mint amilyen korábban volt. A háború a politika és az emberiség kudarca, szégyenletes kapituláció, vereség a gonosz erővel szemben. Ne álljunk meg az elméleti fejtegetéseknél, hanem vegyük észre a sebeket, érintsük meg az áldozatok testét. Fordítsuk tekintetünket a megannyi »járulékos veszteségként« lemeszárolt civilre. Kérdezzük magukat az áldozatokat. Fordítsuk figyelmünket a radioaktív sugárzást vagy vegyi támadást elszenvedő menekültekre, a gyermekeiket elvesztő nőkre, a megcsonkított vagy gyermekkoruktól megfosztott kicsinyekre. Tartsuk tiszteltben az erőszak áldozatainak igazságát, próbáljuk meg az ő szemükkel látni a valóságot, és hallgassuk nyitott szívvel a beszámolóikat. Így képesek leszünk meglátni a háborúban a gonosz feneketlen örvényét, és akkor nem zavar majd bennünket, hogy naivnak tartanak, mert a béke mellett döntöttünk” (261). Sajnálatos módon a háború ismét felütötte fejét az európai földrészen, amikor Oroszország megtámadta Ukrajnát, és egyelőre bizonytalan, milyen megoldása lesz a konfliktusnak. Több millió ukrán

ember kényszerült otthona elhagyására, és keresett menedéket más országokban. 1991 óta a Sant'Egidio Közösség tevékenyen jelen volt Ukrajnában, s a Sant'Egidio európai csoportjainak támogatásával ukrainai közösségünk fáradhatatlanul erőfeszítéseket tesz azért, hogy mérsékelje az ukrán lakosság szenvedését.

Csakhogya az ukrainai háború következményei jócskán túlterjednek Ukrajna határain, s a globális Dél számos országában keserves éhezést és szegénységet okoznak. A háború a környezetre is pusztító hatást gyakorol, nemcsak azért, mert elvonja az anyagi forrásokat az éghajlatváltozás kezelésétől, de azért is, mert súlyos szennyeződések járnak a nyomában. Bartholomaiosz patriarcha joggal hangsúlyozta, hogy „minden egyes háború humanitárius és ökológiai katasztrófa”. Az ukrainai katasztrófa nemcsak emberi életeket tesz tönkre, de a természeti környezetet is pusztítja, s arra kényszerít népeket és nemzeteket, hogy a Földre nézve káros energiaforrásokhoz nyúljanak. Ferenc pápa és Bartholomaiosz patriarcha arra figyelmeztet, hogy a teremtésnek okozott kár beszennyezi Isten képmását, s homályba borítja az emberiségnek azt a hivatását, hogy együtt kell teremtenie Istennel. A két egyházi vezető kiemeli, hogy „a Föld legkülönbözőbb részein élő szegények” szenvedik meg leginkább Isten tervének ezt az elárulását.

Globális hálózattá alakuló világunkban minden feltétel adott ahhoz, hogy véget nem érő háborúk dúljanak. Ezt láthatjuk ma Szíriában, ahol már egy egész generáció nőtt fel a háború árnyékában. Meg kell hallanunk „a békéért esedező kiáltást”, amely a világ számos különböző részén tör fel.

A Sant'Egidio Közösség meghatározó jelentőségű pilanatot élt át 1986-ban, amikor a világvallások képviselőinek részvételével találkozót rendeztek Assisiben, Szent Ferenc szülővárosában. A Sant'Egidio Közösség 1968-ban jött létre, fiatalokból, szegényekből, Róma periferiáin élőkől, s ma már a világ hetven országában van jelen, köztük Magyarországon is. Mindannyian a párbeszéd támogatói vagyunk, s gyökereink a 20. századba nyúlnak, abba az időszakba, amelyet szörnyű konfliktusok sújtottak. Soha nem kerített hatalmába minket az a lelkesült amnézia, amely csak a jelennek akar élni. Hannah Arendttel értünk egyet, aki szerint „az emlékezet és a mélység ugyanaz”. Ennek értelmében az emberiség csak az emlékezet útján kerülhet kapcsolatba a valódi mélységgel. A mélység pedig a szabadság forrása, és szembe tud helyezkedni az összetett és sokszor megmagyarázhatatlan korunkban jelentkező önhitt leegyszerűsítésekkel. Assisiben II. János Pál pápa újfajta szemléletmódnak nyitott teret: a nagy vallások azért találkoztak egymással, hogy közösen imádkozzanak a békéért, túllépjenek egymással kapcsolatos félreértéseiken és a követők között adódó feszültségeken. Az eseményre a hidegháború idején került sor, ám II. János Pál fölébe tudott emelkedni a hidegháborús feszültségeknek, felismerve, hogy minden egyes vallás akkor mutatja legnemesebb arcát, ha békére törekszik. Az assisi találkozó alkalmával a következőket mondta: „Vágyva vágytam erre a találkozóra, mert megosztott világunk drámai jelenségeivel és a háború veszélyével szembesülve közös kiáltásnak kell feltörnie minden hívő szívéből, s minden ember lépteit a béke útjára kell terelnie.”

Az 1986-ban tartott assisi találkozó alapvető ösztönzést adott a Sant'Egidio Közösségnek. A találkozó üzenete a sokféleségben is meg-

„Assisi szelleme”

őrizhető egységről szólt, s kiválóan illett a globalizálódás első szeleijéhez. Harminchét éve hűségesek vagyunk ehhez a szemléletmódhoz, s ennek szellemében bocsátkoztunk párbeszédbe különböző összejöveteleken, alakítottunk ki különböző kapcsolatokat, s építettük egymás megismerését szorgalmazó baráti hálózatunkat. A közelmúltban Berlinben gyűltünk össze, abban a városban, amely a fizikai, kulturális és politikai korlátok leomlását jelképezi, s ezért különösen nagy jelentősége van ma, amikor a jelek szerint újabb falak kezdenek emelkedni. A *béke merész vállalása* címet viselő találkozóra küldött üzenetében Ferenc pápa arra emlékeztetett, hogy a falaktól sajnos nagyon rövid út vezet a lövészárkokhoz. Így fogalmazott: „A háború jelenségével szembeülve az emberen nem vehet erőt a lehangoltság. Másra van szükség. A béke »merész vállalására«, amely köré e találkozó szerveződik. Nem elegendő a realizmus, nem elegendők a politikai megfontolások, nem elégségesek az eddig alkalmazott stratégiai szempontok; többre van szükség, mert a háború továbbra is folyik. A béke merész vállalására van szükség: mert túl sok konfliktus van a világban, és már túl régóta zajlanak, oly régóta, hogy úgy tűnik, néhánynak már soha nem is lesz vége. Így hát világunkban, ahol minden oly gyorsan folyik, csak a háborúk vége jön el rendkívül lassan. Bátorság kell annak felismeréséhez, hogyan forduljunk más irányba az akadályok és objektív nehézségek ellenére. A béke merészsége az a prófétai magatartás, amelyet azoknak kell tanúsítaniuk, akik kezükben tartják a háborúban álló országok sorsát, akárcsak a nemzetközi közösségnek, mindannyiunknak, különösen a hívő férfiaknak és nőknek, hogy hangot tudjanak adni az anyák és apák kiáltásának, az áldozatoknak, akiknek megszakad a szívéjük, és szóvá tudják tenni a pusztítás értelmetlenségét, elítélve a háború örültségét.”

Azt hiszem, hogy az elmúlt harminchét év leforgása alatt, miközben Assisiből eljutottunk Berlinbe, valóban mélyreható változás ment végbe a vallások világában. Ezen a területen is ledőlt egy fal. Igen: ledőlt a bizalmatlanság, a tudatlanság és a másikkal szemben táplált felsőbbrendűségi tudat fala. Ma, miután oly sok éven át igyekeztünk közös úton járni, azt látjuk, hogy ledől a fal, amely elválasztotta egymástól a vallásokat. Különbözőségeik ellenére a vallások ma már egymás mellett tudnak élni, ki tudják egészíteni és támogatni tudják egymást, nem harcolnak többé egymással, nem versengenek, hanem készek megosztani egymással az életüket. Erre a történelmi jelentőségű változásra azért kerülhetett sor, mert a vallások a békét tették meg közös nyelvükké. Hittek abban, hogy a szavak ereje meg tudja változtatni őket: azok a békés, barátságos, tiszteletteljes és szelíd szavak, amelyeknek mégis történelemalakító erejük lehet.

A párbeszéd akkor is mindig konkrét történelmi körülmények között folyik, ha örök dolgok képezik a tárgyát. A párbeszéd szempontjából természetesen fontosak a szavak, de a tettek többet nyomnak a latban. Mozambikban például az egymillió ember életét követelő szörnyű háború után harminc évvel ezelőtt annak köszönhetően született meg a béke, hogy Rómában a Sant’Egidio közvetítésével hatékony lépéseket lehetett tenni az érdekében. Ma „Assisi szelleme” kézzelfogható segítséget nyújt a béke megteremtéséhez, akárcsak Ferenc pápa diplomáciai erőfeszítései, melyek „politikai folyamattá” alakítják át az „irgalmat”, s mintegy megtestesítik Assisi szellemét, hiszen a párbeszédre alapozzák a diplomáciát.

Sajnálatos módon azonban azt is el kell ismernünk, hogy egyes vallási közösségek továbbra is elszigetelik magukat, magukba zárkóznak, és nem vesznek részt az emberiség közös történelmében. A komoly hagyománnyal rendelkező vallások olykor csak óvatosan szánják el magukat konkrét lépésekre. Olyan vallási csoportok is vannak, amelyek szakrális színezetet adtak a nemzeti identitásnak. Mások sajnos eladták a lelküket az erőszaknak, a terrorizmusnak és a radikalizmusnak, s jóllehet eltávolodtak a vallás lényegétől, hiteles vallásnak állítják be magukat. Az efféle jelenségek mindig tragikusak. Nem létezik szent háború; csak a béke lehet igazán szent. Már Athenagorasz patriarcha is bölcsen megállapította, hogy a hívő emberek csak egyféle háborúban vehetnek részt – a saját maguk ellen folytatott harcban. Fontos, hogy mindattól megszabaduljunk, ami gátol a szabadságban. Athenagorasz hosszú éveken át küszködött saját lelki tusájával, s végül felismerte, hogy a szeretet elűzi a félelmet. Levetkőzte annak vágyát, hogy mindig igaza legyen, és megszabadult annak kísértésétől, hogy leírjon másokat. Az ő szavaival élve: „Bele kell bocsátkoznunk a legnehezebb háborúba, az önmagunk ellen folytatott küzdelembe. Fontos, hogy belül letegyük a fegyvert. Én sok-sok évig háborúskodtam. Rettenetes volt. Nagyon szörnyű. De elmondhatom, hogy most már mentes vagyok a fegyverektől. Nem félek semmitől és senkitől; a szeretet kioltja a félelmet. Már mentes vagyok attól, hogy azt akarjam, mindig nekem legyen igazam, és már nem akarom úgy igazolni magam, hogy befeketítek másokat.”

A vallások nem a régmúlt maradványai, amelyek arra vannak ítélve, hogy átlépjen rajtuk a modernitás és a tudományos gondolkodás, noha a nyugati gondolkodás egyes képviselői sokáig így gondolták. A vallások élő valóságok, amelyek saját országukban gyökerező közösségek vágyait foglalják össze, s egészen mélyreható kapcsolatban állnak az emberek örömeivel, fájdalmaival és küzdelmeivel. Az elmúlt években láthattuk, hogy sokan kétségbeejtő és embertelen körülmények között is tudnak imádkozni, akkor is, ha menekülni kényszerülnek, és emberpróbáló útra kell indulniuk. A vallások nem korlátozódnak intézményekre, hanem közösségekben és családi otthonokban gyökereznek, zsinagógákban, templomokban, mecsetekben és szentélyekben vannak otthon. Ezért állítható, hogy a szent helyek ellen intézett támadás és a nőkkal szemben tanúsított méltatlan bánásmód magának a népnek a lelkét tiporja lábbal.

A vallások „a globalizálódás eredendő motorja”, állítja Miroslav Volf; egyetemes értékeket vallanak, és hisznek abban, hogy az emberiség egyetlen átfogó családot alkot. A globalizálódás nagyszerű lehetőséget tár azok elé, akik a párbeszédet tartják a legfontosabbnak – egyúttal azonban elkötelezett erőfeszítést és éber figyelmet is kíván.

A világnak mérhetetlenül nagy szükség van a párbeszédre. Az új globális óriásnak még nincs olyan lelke, amelyet a párbeszéd, a barátság és az imádság éltetne. A második században egyik tanítványa azt a kérdést tette fel Akiba rabbinak, hogy ki tekinthető igazán bölcsnek; „az, aki minden embertől tanul”, hangzott a válasz. A vallási hagyományok gyökerénél ott találjuk a párbeszéd és a másik iránt tanúsított figyelem igényét: az imádság révén Istennel folytatott párbeszédet, a szent szövegekkel zajló dialógust és az emberek között folyó beszélgetést. Az

**Párbeszéd nélkül
megfullad a világ**

ukrán felmenőkkel rendelkező orosz költő, Jevgenyij Jevtusenko szavait idézve: „nincsenek olyan emberek a világon, akik ne lennének érdekesek”. A Sant’Egidio Közösségnél tett látogatása alkalmával 2014-ben Ferenc pápa mélyszépséges aggodalmának adott hangot, s úgy fogalmazott, hogy „párbeszéd nélkül megfullad a világ”.

Noha a globalizálódott világban sok helyütt béke született, konfliktusok is kialakultak. Már feledésbe merült az a nemzedék, amely még átélte a II. világháborút és a holokausztot. Idővel olyan torz szemléletmód alakult ki, amely elfogadja és a történelem szükségszerű velejárójának tartja a háborút. Ismét polgárjogot nyert a háború, és hanyatlásnak indultak azok az egység megteremtésére képes feszültségek, amelyek a II. világháború és a holokauszt poraiból nőttek ki: az ökumené, a béke, az együttműködés, a harmadik világ felkarolása és a pacifizmus termékeny feszültségei. Nem tudom, miként lehetne életre kelteni ezeket a termékeny és egységteremtő feszültségeket, melyekre oly nagy szükség lenne a mai világban.

Egy hajóban evezünk

A világválság idején Ferenc pápa nyomatékosan emlékeztetünkbe idézte, hogy mindannyian egy hajóban evezünk. Ha felismerjük, hogy közös a sorsunk, megtalálhatjuk azokat az erőforrásokat, amelyek révén egészen újfajta gondolkodásmódot tudunk kialakítani, szembehelyezkedve a megfáradtsággal és a rezignációval. Efféle távlati gondolkodás híján a sokszor kilátástalannak tűnő jelen foglyai maradunk, s kiszolgáltatjuk magunkat mások tetteinek és kényszereinek. Utópia-e, amiről beszélünk? Merő álom lenne csupán? De hát a gondolat olyan távlatot tud elénk rajzolni, amelyhez mindenki gond nélkül kapcsolódni tud. E tágabb szemléletmód pedig teret tud adni a realista politikának. A remény akkor születik meg, ha nem fogadjuk el a jelen egydimenziós értelmezését, s van bátorságunk ahhoz, hogy messzebbre tekintsünk. A valódi realizmus mindig a távlati gondolkodás talajából sarjad.

De nem biztos, ezt mindenki könnyen belátja. Aki önelégült, általában nem tud álmokat szőni. Aki fél, általában aggódva tekint az álmokra. Az elégedettség és a félelem hatására szaporodni kezdenek a védelmi mechanizmusok, falak épülnek a terek köré, megmerevednek az identitások, indokolatlan támadások indulnak, konfrontatív retorika kap lábra, és véget nem érő háborúk kezdődnek. E körülmények között bátran meg kell rajzolnunk a béke távlatát. Ha beszűkül a lehetőségek köre, pontosan prófétai vagy költői látásmódra van szükség. Ha megnyílnak a szívek, s az emberek mernek nyitottan gondolkodni, arra is mód nyílik, hogy teljessédjön a béke igénye.

HARC A BÉKÉÉRT EGY „CSEPPFOLYÓS” TÁRSADALOMBAN

Samuel Lauras
OCSO

1954-ben született.

A Nový Dvůr-i
trappista monostor
apátja.

Bende József fordítása

**Bevezetés:
vendéglátónk
a Fenerben**

Őszentsége Bartholomaiosz patriarcha valószínűleg nem emlékszik már arra, hogy 2020. január 29-én és 30-án két trappista szerzetest fogadott Fenerben. Azokban a napokban tartották Nagy Szent Vazul, Nazianzosi Szent Gergely és Aranyaszájú Szent János ünnepét. A liturgia, amelyre meghívott minket, római katolikus szerzeteseket, máig ható csodálatos élményt jelentett számunkra. Amikor pedig meginvitált az asztalához, a szerzetesek keleti és nyugati keresztények közeledésében játszott szerepéről beszélt. Én a szentségi közösség jövőbeni lehetőségéről kérdeztem.

„Csak lassan, lassan! – válaszolta. – Majd beérő gyümölcsként az is eljön, amikor végére érünk az igazság párbeszédének. Fontos lépéseket tettünk már közösen a szeretet párbeszédében. De a szeretet és az igazság nem azonos szinten van, még ha együtt is kell járniuk.”¹

Mit kerestek azokban a napokban szemlélődő szerzetesek Isztambulban? Egy olyan országban található monasztikus közösségből érkezünk oda, ahol üldözik a keresztényeket. Azóta nem láttam viszont testvéreimet, de tudom, hogy hűségesen kitartanak. A háború pedig időközben kiterjedt Afrikára, Ukrajnára...

Ma a békéről szeretnék beszélni önöknek e tapasztalatok alapján: a Krisztus által tanítványainak megígért béke megtapasztalásáról egy elenséges világban; a békéről, amit az igazságban járva adhatunk egymásnak, ha megoldandó nézeteltéréseink vannak; és annak a küzdelemnek a gyümölcsként megszülető békéről is, amelyet a szerzetesek testvéri közösségben folytatnak, s amelyben minden megkereszteltnek el kell köteleződnie hivatásának és életállapotának megfelelően, ott, ahol él, az adott egyházi viszonyok és a mai világ körülményei között. Mert ez a három béke egy és ugyanaz: amit Krisztus ad.

„Békességet hagyok rátok. Az én békémet adom nektek. Nem úgy adom nektek, ahogy a világ adja. Ne nyugtalankodjék a szívetek, s ne csüggedjen” (Jn 14,27).²

Mindegyik szó fontos itt, és egyiket sem szabad figyelmen kívül hagyunk. Krisztus először is biztosít minket arról, hogy a béke olyan ajándék, amelyet ő hagy ránk. Ha szavainak megfelelő jelentőséget tulajdonítunk, akkor hinnünk kell, hogy ez az ajándék a látszat ellenére köztünk marad. Majd szembeállítja azt, ahogyan ő és ahogyan a világ ad. Végül hangsúlyozza, hogy a nyugtalanság és a csüggedés nincs összhangban ezzel az ajándékkal. Mit jelent mindez?

A béke, ahogyan Krisztus adja, nem a konfliktusok hiánya, nem a szenvedés elkerülése. Ez lesz az első pontom. Minden konfliktus, legyen az politikai, társadalmi vagy egyházi, de még belső küzdelmeink eredete és megoldása is a szívünket ostromló hazugság fejedelme elleni harcban rej-

1 A látogatás után készült kéziratos feljegyzés.

2 A bibliai szakaszokat a Szent István Társulat kiadása alapján idézzük.

lik. Ez lesz a második pontom. Azután figyelmemet és az önök figyelmét a belső küzdelemre, a szerzetesi élet lényegére összpontosítom, mert számos analógiát kínál más típusú konfliktushelyzetekkel. Végül megemlítem azokat a közösségi feltételeket, amelyek kedveznek a békének, hiszen az Krisztus testében adatik meg itt a földön. Nem, ma sem rosszabb, mint régen, és Krisztus békéjét ma ugyanúgy ajándékba kapjuk, mint tegnap. Először hallgassuk meg Szent Pált:

„Kérlek benneteket, én, aki fogoly vagyok az Úrban, hogy éljetez méltón ahhoz a hivatáshoz, amelyet kaptatok, teljes alázatban, szelídségben és türelemben. Viseljétek el egymást szeretettel. Törekedjétek rá, hogy a béke kötelékével fenntartsátok a Lélek egységét” (Ef 4,1-3).

Szent Pál az Úr foglya – mi is. Láncokkal a lábán hirdeti az evangéliumot. Nekünk is ezt tennünk. A mi börtönünk aranyozott, nincs rajta vasrács. Olyan börtön, ahol a kényelem visszatart bennünket az elköteleződéstől és megakadályozza önmagunk odaadását a másoknak. A belső láncokat és a szellemi rabszolgaságot nehezebb felismerni és nehezebb szembenézni velük, mint az üldözött testvéreinket fogva tartó bilincsekkel. Ezekben a láncokban, e láncok ellenére is fel kell vállalnunk a hivatásunkat. Ne várjunk arra, hogy ha majd megszabadulunk tőlük, akkor válaszolunk Krisztus hívására. Pál arra biztat, hogy a hivatásunkhoz méltó életet éljünk. Életünket tehát elhivatásunknak megfelelően kell alakítanunk. Ezután Pál alázatra szólít fel – gondolkodjunk el ezen hosszabban is.

Szelídség... Az Úr a nyolc boldogság egyikeként említette. A szelídség az együttérzés gyümölcse. A másik ember úgy lakozik bennem, mint egy másik saját magam. Vele való kapcsolatomban, az igazságra törekedve, önmaga hú és jószándékú képét tükrözöm vissza neki, tapintattal és gyengédséggel, szeretettel és megértéssel, hogy az evangéliumi magatartásra bátorítsam, amely sokat kíván tőle.

Türelmem... Nem az a türelmes, aki abban reménykedve várakozik, hogy a csomók, amelyek visszatartják őt és amelyek megbéklyózzák a körülötte lévőket, majd maguktól kioldódnak. A türelmes ember elfogadja, hogy a csomók feloldására irányuló cselekedete és annak eredménye között napok, hónapok, sőt évek telnek el. Le tudott már mondani az emberi időről, hogy Isten örökkévalóságában köteleződjön el. Cselekszik és reagál, tudva, hogy az embernek meg kell tanulnia Isten nyomában járni. Aminek gyümölcse: a Lélek egysége és a béke köteléke. Vagyis a béke kötelék? Hogyan tudunk kötelékeket létrehozni a béke érdekében?

Két nézőpont kapcsolódik tehát össze: az Úr által adott béke és az Úr tanítványai által kimunkált béke. Pannonhalmi bencés testvéreim bizonyára felfigyeltek a szerzetesi Regula középpontjában álló alázat és egymás kölcsönös elviselésének említésére. Kevésbé ismerem a görög egyházatyákat, mint Szent Benedeket. De mivel az éjszakai imaórán hallgatjuk őket, és hogy tisztelegjek a konstantinápolyi patriarcha jelenléte előtt, idézem majd Aranyszájú Szent Jánost, Nazianzoszi Szent Gergelyt és Létras Szent Jánost is.

Egy mai probléma

Krisztus ma hagyja ránk a békéjét és mi ma vagyunk meghívva arra, hogy terjesszük magunk körül. Meggyőződésünk, hogy nem úgy adja, ahogyan a világ. Nyilvánvaló, hogy a világ nem képes békét adni. És mivel mi és a kortársaink, akár keresztények, akár nem, ma

vágyunk a békére, ma kell meghallanunk Isten Igéjét és átültetnünk a gyakorlatba.

Számos hozzáértő elemzés született már arról a társadalmi és kulturális kontextusról, amelyben élünk. De inkább úgy kellene fogalmaznom, hogy társadalmi és kulturális *kontextusokról*, mert leegyszerűsítés lenne csak a nyugati társadalmat figyelembe venni. És még Nyugaton is milyen nagy a sokszínűség! Nem ismétlem el ezeket az elemzéseket, hanem csak összefoglalom egy olyan szóval, amelyet egy keresztény pszichiátertől vettem át, aki a különféle függőségek (alkoholizmus, pornográfia, érzelmi függőségek) elleni küzdelemben kötelezte el magát.³ Ő azt mondja, hogy mi a nyugati világban egy *cseppfolyós társadalomban* élünk. Miért cseppfolyós? Mert ez egy iránypontok, struktúrák és állag nélküli társadalom. Ebből a cseppfolyós társadalomból jönnek azok, akik monostoraink és szemináriumaink ajtaján kopogtatnak, ebben a cseppfolyós társadalomban élnek azok a keresztények, akiknek hitét imádságunkkal és apostoli szolgálatunkkal támogatnunk kell. Ennek a cseppfolyós társadalomnak a tagjai várják a Krisztus által küldött misszionáriusokat, hogy hirdessék nekik az evangélium örömhírét (vö. Mt 28,19–20),⁴ Ennek a cseppfolyós társadalomnak a polgárai háborúznak egymás ellen és ők vágnak a békére. Terjeszteni Krisztus békéjét... Semmi sem téríthet el minket ettől a feladattól, „sem nyomorúság, sem gyötrellem, sem üldöztetés” (vö. Róm 8,35). Sem a múltba vetett nosztalgikus pillantás, sem a jövőtől való félelem, és főleg az nem, amit a fertőzés kísértésének neveznék: a kísértés, mely arra készlet, hogy elfogadjuk az uralkodó korszellemet, azt, amit kortársaink helyesnek tekintenek, amit igaznak vagy igazságosnak tartanak, miközben csak az igazságosság és az igazság fogalma marad fontos számukra.

Szerzetesi Regulája elején Szent Benedek felsorolja az általa „jó cselekedetek eszközeinek” nevezett magatartásformákat, melyek a szerzetesek mindennapi életét hivatottak strukturálni (több mint hetvenet). Ezek között a következőket olvashatjuk: „Csalárdságot ne ápolj szívedben. Ne adj színlelt békecsókot. A szeretet gyakorlását el ne hagyd.”⁵ Kísértést éreznék arra, hogy színlelt békével akár még magunkat is megtévesszük? A saját szívemet vizsgálom meg, mert az első szerzetesek, az egyiptomi sivatagi atyák azt tanították, hogy mindenki ott találja meg a kulcsot a benne lakozó szenvedélyek megértéséhez, legyenek azok fénylők vagy sötétek.

A színlelt béke, amelyről Szent Benedek beszél, konfliktus nélküli béke: mert nem vesszük figyelembe a másikat, a másik másságát. Nem veszünk tudomást a másiktól, vagy pedig uralkodunk felette. Önmagunk képére képzeljük el inkább, mintsem Isten képmására. Az igazi béke, amelyet Krisztus ígér tanítványainak, néhány órával azelőtt, hogy szabadon vállalná szenvedését, úgy tűnik, a rosszal való tudatos szembenézés gyümöl-

3 Dr. Pauline de Vaux, akinek Éric Jacquinet atyával társszerzőként jegyzett könyve: *Libre pour aimer, sorti de la pornographie* (Éditions Emmanuel, Paris, 2016). Azt hiszem, maga a kifejezés Zygmunt Bauman (1925–2017) szociológustól származik: *Liquid modernity* (Polity Press, Cambridge, 2000); *La vie liquide* (Le Rouergue–Chambon, Rodez, 2005).

4 „...tegyetek tanítvánnyá minden népet... és íme, én veletek vagyok minden napon a világ végezetéig.”

5 *Szent Benedek Regulája*. (Ford. Söveges Dávid OSB.) 4. fejezet: *Melyek a jó cselekedetek eszközei*, 24–25.

cse. Az igazi béke tehát szükségszerűen a szenvedésen keresztül születhet meg? Nem túl borús perspektíva ez?

„Ha azt mondanám: Borítson el a sötétség, és az éj úgy vegyen körül, mint máskor a fény: neked maga a sötétség sem homályos, s az éj világos neked, mint a nappal” (Zsolt 139 (138),11–12).

A zsoltárének bátorít minket. Arra tanít, hogy az éjszakák világossá válhatnak. A megpróbáltatás tüze által megtisztított minden küzdelemben, ha hitben éljük meg, békére lelhetünk. A fény nemcsak elűzi az éjszakát, hanem az éjszaka szívében is fény sarjad.

XVI. Benedek gondolatai

A probléma túlságosan szerteágazó ahhoz, hogy egy szerzetes merészen azt állíthassa, képes megvilágítani. Azért, hogy kijussak az éjszakából és a fény felé menjek, hogy ott rátaláljak a békére, egy megkérdőjelezhetetlen tekintélyre kell hagyatkoznom. Joseph Ratzinger bíboros gondolatai mögé bújva és rá támaszkodva elfogalom az engem megillető helyet, egy esendő emberét, aki mintegy tapogatódzva keresi Istent. A leendő XVI. Benedek pápa negyedszázaddal ezelőtt ezt írta:

„Korunk célkitűzése, hogy a szenvedést számúzzuk a világból. Csak-hogy azt is látni kell, hogy éppen ezáltal a világ nagyon keményre és nagyon hideggé válik. A szenvedés ugyanis az emberi léthez tartozik. És aki a szenvedést meg akarja szüntetni, annak a szeretetet is meg kellene szüntetnie, amely nincs szenvedés nélkül, mivel a szeretet lemondást követel.”⁶

Természetesen Krisztus keresztje rajzolódik ki az elemzés hátterében, s a képességünk, hogy a hétköznapiak során kiegészítsük, ami hiányzik testünkben „Krisztus szenvedéséből testének, az egyháznak javára” (Kol 1,24).

„A Krisztus által hozott békét csakis akkor értjük helyesen – magyarázza a bíboros –, ha nem közhelyesen úgy fogjuk fel, mint a fájdalom vagy az igazság és a vele együtt járó összetűzések előli menekülést.”⁷

Jézus nem azért jött, hogy kényelmessé tegye az életünket, hanem hogy „tüzet bocsásson a földre” (Lk 12,49). Mi más lenne ez a tűz, mint az isteni szeretet hatalmas, eleven tüze, amely a Szentlélek, olyan tűz, amely éget. A keresett békét vajon a szenvedéssel való bátor szembenézés olvasztótégelyében találhatjuk meg? És vajon ott leselkedik ránk a gyáva elcsüggedés is, amelyről az előadásom elején idézett János evangéliuma beszél?

Megtettük az első lépést. Keresztény életünkben, keresztény közösségeinkben, az egyházban és a civil társadalomban is minden tartós béke az elfogadott szenvedésből fakad. De nem akármilyen szenvedésből: hanem abból, amely önmagunk hiteles átadásának a jele; abból a szenvedésből, amely az igaz szeretet kifejeződése. A „megkérgesedett és öngazoló hit” (a kifejezés még mindig Ratzinger bíborostól származik) ellenében el kell fogadnunk a konfrontációt, amely megtöri ezt a kérget, hogy az igazság elérje célját. Ez elengedhetetlen a társadalmi életben, akárcsak az egyházi kapcsolatainkban és a közösségi életben, hogy támogassuk mindenki megtérését. Itt különösen erős az, amit a fertőzés kísértésének neveztem. Az igazság sokat követel, de benne táruul fel teljes mértékben annak a jó-

6 Joseph Ratzinger: *Isten és a világ. Hit és élet korunkban. A bíborossal Peter Seewald beszélget.* (Ford. Boros István.) Szent István Társulat, Budapest, 2004, 297–298. (Kihagyásokkal idézem, amelyeket külön nem jelölök.)

7 Uo. 206. A továbbiakban is ebből a részből meríttek.

sága, Aki fogad minket. Amikor a konstantinápolyi patriarcha az „igazság párbeszédének” fontosságára emlékeztet, XVI. Benedekkel azonos úton jár. Minden konfliktus elkerülése és a mindenkivel egyetértés nem vezet semmire. Az Úr azt a feladat bízta ránk, hogy megmentjük az embereket a hazugságtól és megvilágítsuk az igazságot. Megmenteni az embereket a hazugságtól...

Most falhoz értem és nem tudok kitérni. A számunkra olyannyira értékes békét keresve, előrehaladás közben belebotlottunk egy szóba: hazugság. Ez lehet az út, a keskeny ajtó? Ahhoz, hogy elnyerjük a békét, amit Krisztus ad, elkerülhetetlen lenne a konfrontáció a hazugság fejedelmével?

Érdemes megvizsgálunk a kérdést. Mindenekelőtt emberi és keresztény tapasztalataink miatt: a fegyveres, társadalmi és egyházi konfliktusok, s azok is, amelyek szétszakítják vagy egyszerűen gyengítik keresztény közösségeinket, mindig az evangéliumtól eltérő magatartásból fakadnak, legalábbis részben. A bűn nem kizárólagos forrásuk. A fegyveres és a társadalmi konfliktusokat az igazságosság motiválja – vagy legalábbis annak kellene; az egyházi konfliktusokat a hit igazságának keresése; a testvéri konfliktusokat a hiteles és kölcsönös szeretet vágya, hűségben és kitartásban. Akkor a jóért harcolunk. Ám a tapasztalat azt mutatja, hogy küzdelmünkbe mindig beférkőzik némi keménység, merevség, önszeretet, sőt kevélység.

„De a test kívánsága a halálba vezet, a Lélek vágyódása ellenben élet és béke. A test vágya ellene mond Istennek, nem veti alá magát Isten törvényének, sőt nem is képes rá” (Róm 8,6-7).

Szent Pál az általunk keresett életet és békét szembeállítja azzal, ami kísért bennünket: *a test vágyával, ami ellene mond Istennek*. Ily módon úgy tűnik, hogy a személyes küzdelem azzal, *ami ellene mond Istennek*, nem a béke forrása, hiszen azt egyedül Krisztus adja, hanem nyitottság a békére, az ajándék befogadása. És milyen magatartás távolít el jobban Istentől, mint a kevélység?

Az, hogy a kevélység a háború és mindenféle konfliktus egyik távoli oka, érdekes feltevés. A szembenézés a felmerülő konfliktusokkal az emberi sors része, akár keresztények vagyunk, akár nem. E konfliktusok némelyike feldúlja a politika világát, más konfliktusok Krisztus testét, az egyházat, megint mások megsebzik a jó és a rossz között vergődő szívünket. Megkereszteltként saját szívem útvesztőiben kell, a bennem lakozó bűnt megvallva, rátalálnom a keresett útra, hallgatva a hangra, amely hozzám szól, s amelyet nehezen hallok meg.

Az első lépés annak felismerése, hogy Krisztus nélkül semmit sem tehetek. A békét úgy adják, tehát kapjuk, nem pedig a mi jóakaratainktól jön létre. Még egyszer és újra meg kell tapasztalunk Bábelt, azt, hogy a Magasságbeli lerombolja azokat az emberi vállalkozásainkat, amelyek kevélyen azt állítják, hogy behatolnak az egek magasába. Összezavarja nyelvünket, hogy többé ne értsük és ne is halljuk egymást. Le kell mondanunk ügyes és átgondolt megoldásainkról, hogy semmi másunk ne maradjon, mint a hozzá intézett kiáltás. Aranyszájú Szent János nagyon jól írta:

„A hullámok erősek, az áradás rettenetes, de nem félünk attól, hogy elnyel minket a tenger, mert a sziklán állunk. [...] Krisztus velem van:

Egy monasztikus probléma

VIGILIA
213

mitől félnék? Még ha a tenger hullámai vagy a hatalmasok haragja támad is ellenem, mindez oly kevés, akár a pókháló.”⁸

A kép igazán beszédes. A legkeményebb konfliktusokban, a legmélyebb nézeteltérésekben és a legbántóbb félreértésekben Krisztus úgy nyújtja a kezét, mint Péternek a viharban: „Te kishitű!” (Mt 14,31).

Felemelkedés az alázathoz

Szent Benedek a Regulában bízó szerzeteseknek olyan utat vázol fel, amely lehetővé teszi számukra, hogy válaszoljanak Krisztus hívására: „Hallgasd meg, ó fiam, a mester parancsait, és hajlítsd hozzá szíved figyelmesen...”⁹ A központi gondolat, amely vezérfonalként szolgál számára az alázatról szóló elmélkedésének strukturálásához, Lukács evangéliumából származik:¹⁰ „Aki magát felmagasztalja, az megaláztatik, aki megalázza magát, az felmagasztaltatik” (Lk 14,11). Jézus példázatot mond, melyben a vendégek az első helyekről vitakoznak. A házigazda étkezés előtt mindenkit a helyére ültet. Attól, aki magának akarja a vágyott dicsőséget, minden elvétetik. Annak pedig, aki semmit sem kért, minden megadatik. Ismét csak Aranyszájú Szent János fogalmaz helyesen ezzel kapcsolatban. Kommentárjában Krisztus Zebedeus fiaihoz beszél, akik ambíciózusan a két oldalán szeretnének ülni (vö. Mt 20,21):

„Dicsőségről és koronáról beszéltek nekem, én viszont küzdelemről és fáradtságos munkáról. Mert ez az idő nem a jutalmak ideje, nem is az, amikor dicsőséget ki kell nyilvánítani, hanem a véres haláloké, a csatáké és a veszedelmeké.”¹¹

Napjaink eseményei rendszeresen emlékeztetnek erre bennünket. Még szolgálatunk erőfeszítései is kudarcra vannak ítélve, amint megpróbáljuk magunknak tulajdonítani. Közösségeink, egyházmegyéink és egyházunk helyzetét vizsgálva ebben a folyékony társadalomban, amely azt állítja, legalábbis Nyugaton, hogy Isten nélkül épül, szintén figyelembe kell vennünk ezt a figyelmeztetést. A nehézségeket, akadályokat és megpróbáltatásokat pedig, amelyekkel nap mint nap szembesülünk, ajándéknak tekinthetjük: megtanítanak minket Isten Fiának képmásává válni. S akkor már nem okoznak sem keserűséget, sem elbátortalanodást, hanem felébreszthetik bennünk az együttérzés égető szeretetét, amelyről emberré lett Istenünk tanúbizonyságot tett. Sehol sem láthatjuk Isten arcának ékes-szólóbb feltárlását, mint szenvedésében, halálában és feltámadásában. Újra Aranyszájú Szent Jánost idézem:

„Ha éberek vagyunk, mindezen megpróbáltatásokból a legnagyobb hasznót húzzuk; hasonlóképpen, ha nem vagyunk éberek, még az ellentétes helyzetekből sem aratunk le semmilyen hasznos gyümölcsöt. Fontold meg hát: valaki ellenségesen viselkedik veled és zaklat? Nemde arra késztesz, hogy éber maradj, és lehetőséget kínál, hogy Istenhez hasonlíts.”¹²

8 Jean Chrysostome: Homélie 1-3; PG 52, 427-430, in *Lectionnaire pour chaque jour de l'année*, volume 4. Solesmes-Cerf, Paris, 2005, 577-578.

9 A *Prológus* első mondata.

10 Ugyanez a mondás más kontextusban megtalálható Máté evangéliumában is; lásd lentebb.

11 Jean Chrysostome: Sur Matthieu 65,2-4; PG 58, 619-622, in *Lectionnaire pour chaque jour de l'année*, volume 3, 28.

12 Jean Chrysostome: Homélie sur Rm 10,6; PG 60, 482-483, in *Lectionnaire pour chaque jour de l'année*, volume 4, 152. [Vö. *Az egyházatyák beszédeiből*. II. kötet: Aranyszájú Szent János homilái a Római-levélhez. (Ford. Gerecs Szaléz.) Szent István Társulat, Budapest, 1944, 24-25.]

Néhány testvéremnek különösen viharos gyermek- és serdülőkora volt. Anélkül, hogy bármilyen felelősségük lett volna benne, maradandóan megsérültek. A Krisztushoz közeli élet fokozatosan meggyógyította őket. Az átalakulás nem egy nap alatt történt. Sokévnnyi fáradtságos kitartást követelt. Ám ezen a nehéz úton, még a vége előtt, értékes meggyőződésre jutottak, mely tapasztalataikba és hitükbe vésődött: „Semmit sem tartok a kezemben, minden Isten ajándéka, nincs értelme aggódni a holnap miatt, Ő itt van velem.” Ily módon a kor, amelyet ebben a cseppfolyós társadalomban élünk, ígéretes magatartásformákra taníthat meg bennünket. Ne lássuk korunkat túl negatívan. Fogadjuk el Istentől hűségünk helyeként. Az egyház minden időszaka azért adatott, pünkösdtől a legzűrzavarosabbig, hogy továbbadjuk a hitet.

Térjünk vissza Szent Benedek Regulájához, *Az alázatosságról* szóló 7. fejezethez. Elmélkedése alapjául szolgáló tétele: „önmagunk felmagasztalása nem más, mint a kevélység egy faja”, és mi történne azzal, aki felmagasztalná a lelkét? Úgy bánnának vele, „mint akit az anyatejtől elválasztanak”. Az alázatosságot ezért olyan magatartásnak tekinti, amely lehetővé teszi számunkra, hogy Isten ölében maradjunk, anyai vonásra is utalva ezzel, amelyről majd még beszélnünk kell. Az alázatosság első foka az, „ha az ember Isten félelmét mindenkor szem előtt tartja” – ez a Szentlélek ajándéka, ne feledjük. Istenünk nem olyan valaki, aki minden cselekedetünk után kémkedik. Ő egy Atya, akinek tekintete mindenkor és mindenhol vigyáz ránk. Aki nem jutott túl az első fokon, soha nem fog békében élni, és nem fog tudni békét teremteni maga körül: viselkedése ellentmond a Hegyi beszédnek; hátat fordít a boldogságmondásoknak; elfelejti, hogy a *hajszálai is mind meg vannak számlálva*, és Isten úgy vigyáz rá, *mint az ég madaraira*. Azt fogja gondolni, hogy minden rajta múlik.

Az alázatosság második foka a küzdelem az önszeretet ellen, amely a többiek helyett önmagunkra irányulva tönkreteszi a valódi szeretet képességét. Nem Isten akarata áll konfliktusban a mi személyes akaratunkkal, hanem a hiteles szeretet az önzéssel. A saját akaratunk követése mindig téves út, veszteség, megkárosodás. Ahol az önszeretet uralkodik, ott nem lehetséges a béke, csak konfliktusok, veszekedések, elhamarkodott ítéletek és megvetés.

A harmadik fok az engedelmesség. Ami egy nagy keresztyén misztérium: valójában nem az előjárónak kell engedelmeskedni, hanem Krisztusnak, ahogy Krisztus engedelmeskedett Atyjának, tudva, hogy az előjáró, aki csak tökéletlen eszköz, Krisztust képviseli. Regulája végén Szent Benedek ezt a misztériumot kiterjeszti a testvérek közötti kölcsönös engedelmességre is. Aki nem tud engedelmeskedni, megfosztja magát attól a szolgálatától, amelyet az egyház kínál neki, hogy Krisztus nyomában járjon. És aki nem tud engedelmeskedni, az soha nem fogja tudni hatalmát az Úr nevében gyakorolni. A saját álláspontját fogja védeni, képtelen lesz érzékelni a könnyű szellő hangját (vö. 1Kor 19,12), amellyel Isten megsújta jelenlétének testvérei szavain, elhallgatásain, vágyain és szenvedésein keresztül. Hogyan válhatnánk így a „béke eszközzé”?¹³

13 Vö. Assisi Szent Ferenc imája a békéért: „Uram, tégy engem a békéd eszközzé...”

Ezután két kulcsfontosságú fok következik. (A többiről már nem fogok beszélni. Tizenkét fok van, de az utolsók az elsőkből következnek). A negyedik megtanít ellenállni az előttünk tornyosuló akadályoknak. Türelemre szólít fel: „az elszenvedett méltánytalanságok ellenére is, csendesén, jó lélekkel megőrzi türelmét” – írja Szent Benedek. Ez a fok megszabadít bennünket attól a kísértéstől, hogy az előttünk álló nehézségeket környezetünk tökéletlenségének vagy mások korlátainak tulajdonítsuk. Mintha meg kellene várni, míg zöldebb lesz a fű, hogy megszeressük a rétet, ahová Isten hívott minket. „Nem annyira a vér és a test ellen kell küzdenünk, hanem [...] a gonosz szellemek ellen” (Ef 6,12). Szedjük össze bátorságunkat, és kezdjük kreatívan dolgozni. Szent Benedek valójában itt a hagyomány egyik állandó témájáról ír, amelyet Nazianzoszi Szent Gergely már régen megfogalmazott:

„Magunkban hordozzuk [...] Isten lenyomatát, aki által és akinek teremtetünk. Ez a lenyomat úgy formált és bélyegzett meg bennünket, hogy egyedül ez teszi lehetővé a felismerésünket. [...] [Isten] keveset kér, hogy sokat adjon most és a jövőben azoknak, akik őszintén szeretik őt: akik *mindent eltérnek, mindent elviselnek*, mert szeretik őt és reménykednek benne; akik hálát adnak mindenért, ami velünk történik, legyen az kedvező vagy gyászos (mert Isten ígéje gyakran abban is az üdvösség fegyvereit látja).”¹⁴

Az alázatosság ötödik foka arra tanít, hogy ne maradjunk egyedül ebben a küzdelemben. Szent Benedek arra kéri a szerzetest, hogy „a szívében fölmerülő minden rossz gondolatát és titkon elkövetett rossz cselekedeteit nyíltan tárja fel apátjának”. A sivatagi atyák nyomában járunk itt, akiknek a hagyománya különösen élő a keleti szerzetességben, de sajnos gyengül a nyugatban a tekintély és az apaság kulturális válsága miatt. Itt is ellen kell állnunk a fertőzés kísértésének. Nem azért, mert az apát mindig bölcsebb, mint a szerzetes, hanem azért, mert a Szentlélek az egyházban, az egyház által, emberi közvetítések révén cselekszik. A beszéd és a meghallgatás napvilágra hozza tetteinket és gondolatainkat, hogy kivédhessük a sötétséget szerető hazugság fejedelmének csapdáit. Akinek meg kell tisztítania a szívét, az addig nem képes semmit hallani, amíg lelke legmélyéig meg nem hallgatták. És csak a valóban mély, Krisztusnak a hozzá forduló szegények iránti részvétét tükröző együttérzés tesz képessé meghallani azt, amit hallani kell.

A hatalommal való visszaélések zavart keltenek a római egyházban. De emlékezzünk erre: „Ne nyugtalankodjék a szívetek, s ne csüggedjen”. A visszaélések mindig a tanítók alázatának és a tanítványok érettségének hiányosságából fakadnak. A szolgálók elfelejtik, hogy csak egy Atya és egy Tanító van (vö. Mt 23,9–10).¹⁵ A tanítványok pedig nehezen tudják vállalni saját felelősségüket Isten jelenlétében. Ami súlyos probléma, mert ahhoz, hogy a Krisztus által adott békét elnyerjük az egyház közvetítésével, ez a szolgálat elengedhetetlen. De ha függősséggé torzul, a Lélek visszahú-

¹⁴ Grégoire de Nazianze: Oratio 7; PG 35, 786–787, in *Lectionnaire pour chaque jour de l'année*, volume 4, 467–468.

¹⁵ Máténál az erre vonatkozó figyelmeztetés éppen a 12. vers előtt olvasható: „Aki felmagasztalja magát, azt megalázzák, aki megalázza magát, azt felmagasztalják”, amivel már találkoztunk a Lukácstól idézett példázatban.

zódik. Mert a Lélek csak ott sugározza a szabadságot, ahol kibontakozik a szeretet.

Ahogy az ökumenikus párbeszédben a szeretet kötelékei megelőzik az igazságra irányuló eszmecezerét, úgy a közösségi életben – és nem csak a monostorban – a szeretet kötelékei az igazságban való növekedés feltételei. A testvéreimnek meg kell tanulniuk megismerni önmagukat, hogy elfogadják magukat olyannak, amilyenek – ami számukra egyáltalán nem megy automatikusan. Ahhoz, hogy képesek legyenek elnyerni az igazságot önmagukról, olyan környezetre van szükségük, ahol jelen van a szeretet.

Már majdnem a végére értünk vizsgált nehézségeinknek. Szent Pál arra emlékeztet: Istennek úgy tetszett, hogy Krisztus által kibékítsen magával minden lényt, „a kereszten vérével békességet szerezve” (Kol 1,19-20). De mi más lenne ez a vér, ha nem az, amely a lándzsa szúrása után kiömlött és szétfolyt, hogy megalkossa az egyházat. Magában az egyházban lehet kialakítani, vagy inkább elnyerni Krisztus békéjét?

Ahhoz, hogy ez a folyamat megvalósuljon, közösségre van szükség, mert pünkösöd óta az egyházban kapjuk meg Krisztus ajándékait. Ez élet-halál kérdése, mert mondjuk el még egyszer: akik arra hivatottak, hogy holnap Krisztus testének tagjai legyenek, a cseppfolyós társadalom miatt nem rendelkeznek olyan belső struktúrákkal, amelyekre szükségük van ahhoz, hogy kitartsanak egészen addig a napig, míg elkezdik megtapasztalni Isten ajándékait. Főleg, ha fiatalok, olyan struktúrákra vágyanak, amelyeket nem kaptak meg – még akkor is, ha ennek nincsenek teljesen tudatában. A mi feladatunk megadni nekik azt, ami hiányzik belőlük. A mi feladatunk olyan közösségek létrehozása, ahol megtalálják, amire szükségük van. Égető kötelességünk ez.

A béke, legalábbis kezdetben, az egyes emberek szívében jön létre – vagy inkább úgy nyerjük el: az Úrral való kapcsolatunkban, s attól elválaszthatatlanul a körülöttük lévő emberekkel való kapcsolatainkban. Egyik sem hiányozhat. Az első mindig alapja a másodiknak, amely láthatóbb és konkrétabb. A második nélkül pedig az első illuzórikus lehet: „Ha valaki azt állítja, hogy: »Szeretem az Istent«, de testvérét gyűlöli, az hazug” (1Jn 4,20). Megint a hazugság... Az Úrral való kapcsolat nélkül semmilyen béke sem lehetséges, hiszen ő adja azt. Vajon elég világosak vagyunk mi, keresztények a kortársainkkal ebben a kérdésben? Az igazi béke másoknak adott és másoktól kapott békévé válik; a béke eszközöként működő keresztény közösséget hoz létre.

Szükségünk van testvérekre ahhoz, hogy meglássuk a szálkát, amely elhomályosítja látásunkat, s hogy eltávolíthassuk. De ugyanezt nem tudjuk megtenni a körülöttünk lévőkkel, amíg egy gerenda zárja el a szemünket és vakít el minket. Az evangélium ezen igazságának elsajátítása (Mt 7,3-5; Lk 6,41-42) értékes kegyelem, amelyért kitartóan könyörögnünk kell. E kegyelem nélkül a közösségi kapcsolatok ridegek és számítóak lesznek, s mindenki szemére hányja a másinak a hibáit, a legkisebb együttérzést sem tanúsítva iránta.

A Nový Dvůr-i apátságban, ahol minden keresztény közösséghez hasonlóan előfordulnak válságos pillanatok, a hosszan tartó belső sivatagot átélő, de kitartó testvéreknél a Mária-tisztelet figyelemreméltó növekedését tapasztaltam, olyannyira, hogy lelki életüknek ez a változása a még

**Közösségek
építése, ahol
kibontakozhat
a béke**

távoli újjászületés, az eljövendő megnyugvás előjele lett. Az Istenszülő által adott békéé... Egy szerzetesnek, egy férfinak, még ha már felnőtt is, szüksége van anyára? Nem maga az Istenszülő az egyház anyja? Keresztény közösségeinknek nem kellene-e újra felfedezniük a Szűz révén és neki köszönhetően a Szentírásban „menyasszonynak” nevezett egyház anyai szerepét?

A kortárs kultúra leértékelte az anyáról alkotott képet az anyaság kényszerű alól „felszabadult” nő javára, és az apa képét is olyannyira, hogy a férfi már nem nagyon tudja, mi a szerepe. Hogyan alapíthatunk e körülmények között olyan családokat és közösségeket, ahol az Úr által adott béke belső struktúrává, magabiztossággá és önbizalommal válhat? Egy olyan egyházban, amelynek Krisztus a feje, s amelynek szolgálói Krisztushoz hasonlóan férfiak, hogyan biztosíthatjuk, hogy a jegyesi és anyai vonás eleven maradjon? Nincs rá válaszom, de keresnünk kell, és meg kell találnunk.

A béke egyszerre ajándék és küzdelem. Amikor Mózes halála után Józsué¹⁶ feladata volt a népet az Ígért földjére vezetni, a Magasságbeli így buzdította bátorságra:

„Szolgám, Mózes halott. Indulj, kelj át a Jordánon [...] Hát nem azt a parancsot adtam neked, hogy légy erős és kitaró? Ne félj és ne aggódj tehát, mert az Úr, a te Istened veled lesz mindenütt, ahova csak mész”
(Józs 1,2.9).

A választott nép letelepedése az Ígért Földjén nem nélkülözte az akadályokat, s az Úr – Emmánuel – sokszor igen meglepő módon „van velünk”! A hét nyolcadik napján belépett az utolsó vacsora egykori termébe, hogy megnyugtassa az összezavarodott tanítványokat. Aztán eltűnt, nehéz küldetést bízva rájuk, s megígérve nekik a jelenlétét ma és holnap. Amikor a püspök ezzel a buzdítással nyitja meg az eucharisztikus ünneplést: „béke legyen veletek”, apostoli szerepét tölti be. Békére hívja a megkeresztelteteket, hogy felajánlhassák az arra szomjazó világnak. Ezt a hitben kapott ajándékot mi is megtapasztalhatjuk. Ami belső sivatagjainkban jótékony oázisokat teremt, melyek segítenek kitartani. Az utolsó szót pedig hagyjuk egy szerzetesre, Létrás Szent Jánosra:

„Imánk pergamenjén mindenekelőtt őszinte hálánkat fejezzük ki. Másodsorban tegyünk szívből fakadó, töredelmes vallomást bűneinkről, és úgy adjuk elő a mindenek Királyának kérésünket.”¹⁷

¹⁶ Jesouha, a név, amelyet majd Isten Fiának adnak.

¹⁷ Létrás Szent János: *Mennyekbe vezet ő létra*. (Ford. Árkossy Miklós.) Hajdúdorogi Egyházmegye, Nyíregyháza, 2014, 218.

VALLÁSHÁBORÚ ÉS VALLÁSBÉKE A KORA ÚJKORI EURÓPÁBAN A FELEKEZETI KONFLIKTUSOK TÖRTÉNETI TAPASZTALATA

Molnár Antal

1969-ben született

Székesfehérváron.

Történész, a

Bölcsészettudományi

Kutatóközpont

Történettudományi

Intézetének

igazgatója és a

Bölcsészettudományi

Kutatóközpont

főigazgató-helyettese.

Legutóbbi írását

2023. 11. számunkban

közzöltük.

A vallások és a háborúk összefüggése, a vallás mint a háború kiváltó oka végigvonul az emberiség történelmén. Az ókori egyiptomiaktól vagy az ószövegségi zsidóságtól a középkor és a korai újkor háborúin át egészen az iszlám fundamentalizmusig szinte közhelyszámba megy, hogy a vallások a háborúk legfőbb kiváltó okai között foglalnak helyet. Ez a közhely olyannyira beleívódott a gondolkodásunkba, hogy a 19–20. századi valláskritika és vallásellenesség argumentációjának egyik legfontosabb elemévé váltak a vallás nevében elkövetett háborús barbárság és erőszak történeti példái. Ugyanakkor a vallás és háború közötti szoros kapcsolat egy tökéletes paradoxon, sőt képtelenség is, hiszen a tételes vallások tanításával, annak lényegével ellentétes az erőszak, az emberi életek tömeges elpusztítása. Nem véletlen, hogy a történelem folyamán a vallási tanítások, köztük a keresztény teológia egyik legnagyobb kihívását az igazságos háború, a *bellum iustum* kritériumainak meghatározása jelentette. Írásomban nem ehhez a teológiai gondolkodáshoz szeretnék hozzájárulni, hanem egy történelmi tapasztalat elemzésén keresztül szeretném igazolni azt a tételt, miszerint a vallás és a háború összekapcsolódása ugyan végigvonul a történelmen, de lényegében egy folyamatos abúzus volt, amelyet a történelmi szereplők elkövettek a vallással, jelen esetben a kereszténységgel szemben. Mégpedig olyan módon, hogy éppen a mindenkor legerősebb identitásképző tényezőt (vagyis a 18. századig a vallást) használták fel a *bellum iustum* igazolására. Ezzel logikailag koherens rendszerben tudták ugyan indokolni a háborús konfliktusok jogszerűségét, ezzel együtt viszont hosszú távon lerombolták a vallási tanítás hitelességét és az egyházi intézményekbe vetett bizalmat. Elemzésem tárgyául a leginkább vallási indíttatású konfliktussorozatot, a 16–17. századi vallásháborúkat, elsősorban a harmincéves háború példáját választottam, amelyek kitűnően illusztrálják a fenti tételt.

A háborúk kiváltó okait materiális és immateriális, vagyis ideológiai tényezőkre oszthatjuk. Materiális indítékok, vagyis a hatalomért, területért, anyagi erőforrásokért, vízért stb. folytatott küzdelem nélkül nincsen háború. Az immateriális, vagyis ideológiai indítékok csupán a háborúk egy részében játszanak szerepet, ezek leginkább a háború megindításának jogosságát voltak hivatva igazolni. Maga a történetírás is meglehetősen ambivalens módon viszonyult a háború és a vallás kapcsolatához. A 20. században a materialista és különösen a marxista történetírás erős kritikával kezelte a háborúk magyarázatoként felhozott vallási indítékokat, mindent anyagi tényezőkre igyekezett visszavezetni, a vallást legfeljebb ürügyként, a „nép ópiumaként” volt hajlandó számításba venni. Ez a történetírói szemlélet éppúgy megfigyelhető a keresztény Európa, mint az Oszmán Birodalom történetének kutatásában. Ez utóbbi esetében például a szent háborút, a dzsihádot a történészek évtizedekre számúzták az

oszmán hódítások indítékainak sorából. A 16–17. századi európai háborúk esetében is csak az 1990-es évektől, a történetírás „vallási fordulata” után kezdtek ismét intenzíven foglalkozni a történészek a vallásháborúk valóban vallási indítékaival.

A „vallásháború” és „vallásbéke” terminusok az európai történelemben a 16–17. században vallási okokból kitört fegyveres konfliktusokat és azok lezárásait jelölik, megkülönböztetve ezeket a középkor iszlám- és eretnekellenes kereszteshadjárataitól, illetve a 18–20. század immár alapvetően vallási karakter nélküli modern háborúitól. A kora újkori protestáns és katolikus felekezetek a modern nacionalizmusokat számos tekintetben megelőlegezve, azokhoz hasonló identitásformáló szerepet játszottak. A felekezeti hovatartozás, és nem az etnikai/nyelvi/korai nemzeti jellegzetességek jelentették a politikai azonosságtudat legfontosabb összetevőit, ez a magyarázata annak, hogy a kora újkor háborúi a nemzetek közötti konfliktusok helyett sokkal inkább a nyugati kereszténység szembenálló nagy csoportjai közötti összecsapásokként identifikálták magukat. Már a korabeli megítélés is a Német-római Birodalom katolikus–protestáns konfliktusait (a német parasztháborút, a két kappeli háborút, Münster ostromát, a schmalkaldeni háborút), illetve a francia vallásháborút, a németalföldi szabadságharcot és a harmincéves háborút tekintette vallásháborúnak.

Joggal merül fel a kérdés: miért a 16–17. század, a modern Európa születésének időszaka lett a vallásháborúk kora? Egy olyan konfliktussorozaté, amely akár csak száz évvel későbből nézve is rendkívül negatív megítélés alá esett, és a keresztény egyházaknak ma is súlyos és szomorú örökségük.

Már a kortársak is érzékelték, hogy ezek a háborúk alapvetően különböztek a korábbi, vallási okokból kirobbant fegyveres konfliktusoktól. Az egykorú értekezések összekapcsolták a római császárok keresztényüldözéseit a korszak vallásháborúival, rámutatva arra az összefüggésre, miszerint Krisztus vallása azért jelentett veszedelmet a római birodalom számára, mert univerzalista igényei és kizárólagossága miatt nem tette lehetővé hívei számára a római államvallás akár csak formális követését sem, és ezzel – akarata ellenére – a politikai szféra részévé vált. A kereszténységnek ezt a közszféréra is kiterjedő, egyetemes jellegét ismerte fel a későrómai császárság elitje, amikor engedélyezte, majd államvallássá tette az új hitet – vélték a 16–17. század politikai gondolkodói. A keresztény egyházak üdvösségtanának kizárólagossága, miszerint csak az egyetlen és igaz egyházban lehet üdvözülni, illetve az egyházaknak a formálódó modern államhatalommal való nagyon szoros összefonódása erős vallási legitimitációt adott a másik felekezethez tartozó politikai formációk elleni fegyveres konfliktusoknak. Ugyanakkor éppen a konfesszionalizációnak nevezett történeti folyamatnak az a jellegzetessége, miszerint az egyházak rendkívül szorosan összekapcsolódtak az államhatalommal, a kora újkor vallásháborúit már nagyon határozottan az államok közötti modern háborúk tulajdonságaival ruházta fel. És éppen ez a kettősség az, amely a nagyon határozottan igazolja az írás elején megfogalmazott tézisemet a vallási narratíva abuzív használatáról a koraújkori fegyveres konfliktusok, különösen a harmincéves háború esetében. Másképpen fogalmazva, a kora újkor háborúi, még a klasszikusan vallásháborúnak tekintett konfliktusok is, belső vagy nemzetközi hatalommegosztásról szóltak. A vallási indokok

felhasználása az identitásépítés miatt magától értetődő volt ugyan, de ezeket a pragmatikus politikai érdekek egyre erőteljesebben háttérbe szorították, ami végső soron súlyos hitelvesztéshez vezetett a vallási értékeket elsődlegesen képviselő intézmények, mindenekelőtt a pápaság számára.

A 16–17. századi európai külpolitika egyik meghatározó értelmezési keretét az elmúlt negyedszázadban egy új elméleti megközelítés, a *konfesszionális fundamentalizmus* jelentette. A Wolfgang Reinhard és Heinz Schilling által az 1980-as években kidolgozott felekezetszervezés (*Konfessionsbildung*) és konfesszionalizáció (*Konfessionalisierung*) paradigmájának tovább gondolásával és a nemzetközi politikára való kiterjesztésével Schilling az 1990-es években alkotta meg a konfesszionális fundamentalizmus tételét. A német történész a felekezeti szempontot a 16. század utolsó és a 17. század első harmada közötti évtizedek európai külpolitikája egyik vezérmotívumaként értelmezi, amely alapvetően meghatározta az egyes államok szövetségi politikáját és konfliktusait. Az elmélet szerint a külpolitika (akárcsak a belpolitika) konfesszionalizálódása határozott átmenetet jelentett a modernizáció folyamatában, amely az európai keresztény univerzalizmust regionális szinten megbontó hatalmi csoportosulásokat és konfliktusokat egy, a katolikus és protestáns felekezetválasztás mentén rendeződő bipoláris európai hatalmi rendszerré formálta át. Ezzel megelőlegezte a 17. század második felétől kialakuló, immár a vallási-felekezeti szemponttal alig vagy később egyáltalán nem számoló, modern hatalmi egyensúlyi politika rendszerét, mintegy átmenetet képezve a középkori keresztény univerzalizmus és a modern nagyhatalmi egyensúlyra épülő világpolitikai rendszer között. Ez a Schilling által konfesszionális fundamentalizmusnak (*Konfessionsfundamentalismus*, *konfessioneller Fundamentalismus*) nevezett, felekezeti alapokon nyugvó külpolitika egymással antagonisztikusan szembenálló katolikus és protestáns táborokba rendezte az európai államokat, emellett államokon túlnyúló hálózatokat is létrehozott. A konfesszionális fundamentalizmust képviselő politikus számára saját felekezetének minden áron való győzelme az elsődleges, a felekezeti szempont teljesen háttérbe szorítja a politikai pragmatizmust, a tényleges államhatalmi érdekeket és kompromisszumokat.

Bármennyire is találónak érezzük ezt a megközelítést a 16–17. század fordulójának nemzetközi politikájára, a konfesszionális fundamentalizmus a maga vegytiszta formájában egyetlen uralkodónál, így a leginkább karakterisztikus példának tekintett II. Ferdinánd császárnál, illetve a „hivatalból” erősen érintett római pápáknál sem érvényesül(hetett). A katolikus felekezeti szempontokat nagyon aggályos módon figyelembe vevő császár szövetségi politikájában egyáltalán nem törekedett a kizárólagosságra, még akkor sem, ha fő szövetségesei (Spanyolország, Bajorország, a katolikus liga fejedelmei és a Szentszék) katolikusok voltak, gondoljunk csak az evangélikus fejedelmekkel, mindenekelőtt a szász választófejedelemmel való együttműködésére. Vegyes felekezetű országaiban pedig (például Magyarországon) meghozta a hatalma biztosításához szükséges vallási kompromisszumokat, vagyis korlátozott vallásgyakorlatot engedélyezett – ha csak ideiglenesen is – protestáns alattvalóinak.

A felekezeti szempont tehát sohasem mehetett a nyilvánvaló politikai érdek rovására, ez utóbbi primátusa minden uralkodónál, így a császárnál

és a pápánál is nyilvánvaló volt, Franciaországról nem is beszélve. Más-képp fogalmazva, a felekezeti szolidaritás mindig csak addig tartott, amíg lényeges politikai érdeket nem sértett, a racionális politikai érdek mindig felülírta a vallási követelményeket. Európa felekezeti bipolaritása a maga tiszta és egyszerű módján nem jött létre, hiszen a szövetségi rendszerek, főleg az 1630-as évektől kezdve, végső soron nem felekezeti, hanem politikai érdekek alapján szerveződtek, ez alól a szabály alól a pápaság sem volt kivétel.

Birodalmi szinten a rekatolizáció legfontosabb eredményét az úgynevezett restitúciós ediktum jelentette 1629-ben, amely a passauai egyezmény (1552) után protestáns kézbe jutott katolikus javadalmak (két érsekség, három-hét püspökség és körülbelül 500 apátság és társaskáptalan) visszaadását rendelte el a katolikus egyháznak. Nem lehet eléggé hangsúlyozni: az egyébként rendkívül szigorúan vallásos uralkodó még hatalmának csúcán sem kívánta (és tudta volna) a katolikus egyház teljes hegemoniáját visszaállítani, hanem a protestánsokkal kötött korábbi egyezséget tekintette kiindulópontnak. A katolikus expanzió kíméletlen előretörése ellenére sem beszélhetünk tehát felekezeti fundamentalizmusról, hiszen a katolikus egyházi javak visszaszolgáltatásának kötelezettsége az augsburgi vallásbékére, azaz egy katolikus kánonjogi szempontból elfogadhatatlan kompromisszumra nyúlt vissza. Másrészt éppen II. Ferdinánd (és ezzel párhuzamosan a katolikus egyház) németországi expanziója a konfeszionális fundamentalizmus gyengülését eredményezte, hiszen a császári hatalom túlzott megerősödése a birodalmi és általában európai katolikus államokat is szembe fordította az uralkodóval, és egy táborba terelte a katolikus és protestáns uralkodókat.

Még kevésbé beszélhetünk felekezeti fundamentalizmusról a 17. századi pápaság esetében, holott a pápa esetében minden más szereplőnél sokkal indokoltabb lett volna a felekezeti szempontok következetes érvényesítése a politikában is, a valóságban azonban ennek pontosan az ellenkezője történt. Ennek a paradoxonnak a gyökerei sokkal mélyebbre nyúlnak vissza, mint a kora újkori vallásháborúk. A neves olasz történész, Paolo Prodi a pápaság kettős természetét az egy testben két lélek metaforával írta le. A római pápa egyszerre volt az egyetemes kereszténység feje és egy közép-itáliai középhatalom, az Egyházi Állam uralkodója. Politikai magatartását alapvetően ez a kettősség határozta meg, és általában mindig fontosabb szerepet játszottak az itáliai politikai érdekek, mint a katolikus világegyház szempontjai.

A harmincéves háború négy pápája ennek megfelelően négy különböző politikai irányvonalat követett a Német-római Birodalommal és ezzel együtt magával a katolikus táborral szemben. Általánosságban elmondhatjuk, hogy a 17. századi pápaság számára – XV. Gergely kivételével – az itáliai hatalmi egyensúly fenntartása fontosabb volt az Alpokon túli vallási és politikai konfliktusoknál. V. Pál pápának (1605–1621) az itáliai egyensúlyra figyelő és a Velencével való küzdelem által megterhelt külpolitikája valószínűleg alábecsülte a németországi háború jelentőségét, és ezért kifejezetten óvatos, defenzív és passzív diplomáciát folytatott, emiatt a pápaság nem válhatott a katolikus tábor szervező erejévé. A harmincéves háború pápái közül lényegében csak XV. Gergely (1621–1623)

politikája volt konfesszionális szempontból következetes. Legfőbb célja Németország visszaszerzése volt a katolikus egyház számára, ebben látta ugyanis a katolikus egyház jövőjét. Ennek érdekében uralkodásának rövid két esztendeje alatt következetesen és jelentős anyagi erőforrásokkal támogatta a császárt és a katolikus ligát a háborús frontokon, a pápai diplomácia pedig mindent megtett a Habsburg hatalom konszolidációja érdekében az örökös tartományokban, illetve császári hatalom megerősítéséért a Birodalomban.

A híres Barberini családból származó VIII. Orbán (1623–1644) politikájáról sokszor elmondták a történészek: nemcsak és nem is elsősorban franciabarát, hanem alapvetően egyensúlyi politikát folytatott, amely révén igyekezett csökkenteni a túlzott Habsburg befolyást Európában és elsősorban Itáliában. A pápa a spanyol–német hegemoniától való félelmében a pápaság két természetéből Egyházi Állam vezetőjének szerepét részesítette előnyben a világegyház fejének missziója helyett. Mindez az egyensúlyi politika jelszava alatt már nemcsak a konfesszionális fundamentalizmustól és a „padre commune” ideájától vitte messze Rómát, hanem az alapvető felekezeti következetességtől is. Másképp fogalmazva, a pápa végképp eltért a Szentszék konfesszionálfundamentalista politikai alapjaitól, amelyek pedig a pápaság politikájának és diplomáciai világértelmezésének kiindulópontját és ideológiai fókuszát jelentették. Nagyon leegyszerűsítve: a pápa sok tekintetben nem katolikus politikusként politizált egy olyan korszakban, amikor a felekezeti hovatartozás elvileg minden más szempontnál fontosabb volt. V. Pálhoz és különösen XV. Gergelyhez viszonyítva VIII. Orbán teljes érdektelenséget mutatott a Német-római Birodalom helyzete iránt, és nem volt hajlandó támogatni a német katolikus tábort. 1629-ben a császár beavatkozott a mantovai konfliktusba, ami a Szentszék aggodalmait tovább növelte, és az Itáliában aktív, túlzottan erős császár a száz évvel korábbi *sacco di Roma* (1527) rémképét is előrevetítette. Ezeknek a tapasztalatoknak is köszönhető, hogy pápai diplomácia támogatta a francia–bajor szövetség megkötését 1631-ban, amely elsősorban a katolikus tábort vezető II. Ferdinánd ellen irányult. A csúcspontot a francia–svéd szövetség (1631) körüli színlelés jelentette. A pápai politika passzivitása és császárelenessége a bíborosok között is komoly ellenállást szült, elég legyen itt csak Gaspare Borgia látványos tiltakozására vagy Pázmány Péter sikertelen római követségére utalni 1632-ben. A katolikus tábor vereségének (1632) hatására meginduló pápai pénzsegélyek összege nevetségesen kevés volt a Barberini család pénzszórásának volumenéhez vagy a katasztrofális eredménnyel járó első castrói háború (1641–1644) költségeihez képest, amelyet a Barberini család vezetett a Farnese család ellen a közép-itáliai hegemonia megszerzéséért. Az egyensúlyi törekvések következménye tehát végső soron egy nyíltan és a katolikus érdekeket semmibe vevő franciabarát, és ezzel hallgatólagosan a protestáns frontot támogató politika lett, amely teljesen hiteltelenítette a pápai semlegesség és a „padre commune” szerepkör mítoszát.

A pápai politika végletes pragmatizmusa fényében enyhén szólva is ellentmondásos VIII. Orbán utódja, X. Ince pápa (1644–1655) tiltakozása a vesztfáliai béke ellen 1650-ben a *Zelo domus Dei* kezdetű, ráadásul két évvel visszadatált brevéjében. Miként arra az újabb német történetírás

már többször rámutatott, a Szentszék tiltakozásának teológiai és kánonjogi okai voltak, hiszen ezeken az alapokon az eretnekekkel való szerződés és a nekik tett engedmények elfogadhatatlanok voltak a katolikus egyház feje számára. Más szavakkal, a Szentszék a saját önértelmezésének alapját jelentő konfeszionális fundamentalizmus értelmében nem ismerhetett el egy olyan békét, amely bármilyen módon tárgyal az eretnekekkel, egyenlő félként ismeri el őket és kompromisszumokat köt velük. Vagyis ha a pápaság hú akart lenni önmagához, akkor tökéletesen következetesen járt el. Teljesen világos ugyanakkor, hogy a három évtizedig tartó, Európa jelentős részét elpusztító öldöklés lezárására más mód, mint a protestánsokat (köztük újdonságként a reformátusokat) is bevonó békerendszer, nem létezett. A béke emellett a Birodalom számos államában biztosította a katolikus egyházi intézmények működését, a protestánsoknak tett „engedmények” pedig csak évtizedek, vagy akár már egy évszázada kialakult *status quo* elismerését jelentették. A helyzet megváltoztatására csak a háború (ekkor már senki által sem kívánt) folytatásával lett volna elméleti lehetőség. Vagyis Róma az újonnan kialakult nemzetközi erőterben értelmezhetetlen tiltakozásával lényegében saját magát zárta ki az európai politika résztvevői közül. A szekularizálódó politikai és jogi környezetben, a megszilárdult többfelekezeti európai hatalmi rendszerben a Szentszék ragaszkodása a középkori univerzális kereszténységen belüli béke ideájához teljesen anakronisztikusnak bizonyult. Mindezt akár tiszteletreméltó „önfelszámolásnak” is tekinthetnénk, ha ugyanez a pápaság évtizedeken át nem a legpragmatikusabb politikai szereplőként viselkedett volna, amely korábban korántsem lépett fel ilyen harcokban a katolikus érdekek mellett, sőt olykor a színpalán mögött, kizárólag politikai szempontokat követve, a császár gyengítésének érdekében a protestáns táborot támogatta. Emellett azzal a Franciaországgal szövetségelt, amely nemcsak a német protestánsok legfontosabb támogatója, hanem bő egy évszázada az Oszmán Birodalom legkomolyabb európai szövetségese volt.

A vallásháborúk betetőzésének tekintett harmincéves háborúban tehát valamennyi résztvevő fél számára, a pápasággal az élen, a vallási és a politikai érvek közül egyértelműen ez utóbbiak voltak a döntőek. Az államrezon egyre határozottabban szorította ki a vallási szempontokat, a korabeli politikai értekezések egyre határozottabban érveltek amellett, hogy az önfenntartás (vagyis az állam érdeke) magasabb rendű természeti törvény a vallási törvényeknél. Az európai hegemonia megszerzése és a Német-római Birodalom belső erőviszonyainak átrendezése érdekében folyó háborúban a vallási érveket és indokokat a felek kifejezetten propagandacélokból használták, amelyeknek valódi mozgósító ereje a politikában és különösen a zsoldoseregekben egyre csekélyebb volt, leginkább marginális és fanatikus csoportok esetében mutatható ki. A vallásháborúnál csak a vallásbéke volt kevésbé „vallásos”, hiszen valamennyi vallásbéke abból a kompromisszumból indul ki, hogy az azt megkötő felekezeti államok feladták a felekezetük immanens univerzalitásigényét, vagyis lemondtak a leglényegesebb sajátosságukról. Ebből a szempontból a pápaság volt a leginkább képmutató. Míg a francia vallásháborúk lezárásánál, a protestánsoknak korlátozott vallásszabadságot biztosító nantes-i ediktum (1598) esetében VIII. Kelemen pápa, elmozdulva a merev elvi álláspont-

tól, tevékeny és konstruktív szerepet játszott, addig X. Incének 1650-ben éppen az elvi állásponthoz való hiteltelen ragaszkodása miatt sikerült a pápaságot teljesen lenulláznia a nemzetközi politika színpadán.

Viszont minden rosszban van valami jó, és ez ebben az esetben sem volt másképp. Az európai hatalmi rendszerben való marginalizálódás hosszú távon mégiscsak hozzásegítette a pápaságot, hogy kettős (világi és spirituális vezető) természetük közül döntően ez utóbbi felé mozduljon el, és a háború szorgalmazása helyett a 20. század világégései idején a római pápák bizonyultak és bizonyulnak ma is a béke legelszántabb híveinek.

Az írásban említett adatokra és a további tájékozódáshoz lásd: Brockmann, Thomas: Dynastie, Kaiseramt und Konfession. Politik und Ordnungsvorstellungen Ferdinands II. im Dreißigjährigen Krieg. Schöningh, Paderborn, 2011; Fodor Pál: A szultán és az aranyalma. Tanulmányok az oszmán-török történelemről. Balassi Kiadó, Budapest, 2001; Koller, Alexander: Imperator und Pontifex. Forschungen zum Verhältnis von Kaiserhof und römischem Kurie im Zeitalter der Konfessionalisierung (1555–1648). Aschendorff, Münster, 2012; Lutz, Georg: Rom und Europa während des Pontifikats Urbans VIII. Politik und Diplomatie – Wirtschaft und Finanzen – Kultur und Religion. In: Rom in der Neuzeit. Politische, kirchliche und kulturelle Aspekte. Hrsg.: Reinhard Elze–Heinrich Schmidinger–Hendrik Schulte Nordholt. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien–Rom, 1976, 72–167.; Prodi, Paolo: Il sovrano pontefice. Un corpo e due anime. La monarchia papale nella prima età moderna. Il Mulino, Bologna, 1982; Reinhard, Wolfgang: Felekezet és felekezetszerveződés Európában. A tudományos diskurzus fejleményei. Ford.: Forgó András. Szerk.: Tusor Péter. MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport–Gondolat, Budapest, 2017; Repgen, Konrad: Der päpstliche Protest gegen den Westfälischen Frieden und die Friedenspolitik Urbans VIII'. Historisches Jahrbuch 75. (1955) 94–122.; Schilling, Heinz: Konfessionalisierung und Staatsinteressen. Internationale Beziehungen 1559–1660. Schöningh, Paderborn, 2007; Tusor Péter: A barokk pápaság (1600–1700). Gondolat, Budapest, 2004; Zwierlein, Cornel: The Thirty years' War – A Religious War? Religion and Machiavellism at the Turning Point of 1635. In: The Ashgate Research Companion to the Thirty Years' War. Ed. by Olaf Asbach, Peter Schröder. Ashgate, Farnham, 2014, 232–243.

Bartók Imre

1985-ben született

Budapesten. Író,
műfordító, esszéista.

Legutóbbi írását

2020. 11. számunkban

közöltük.

OÁZIS

A körtefa mellett egy szobor is áll a kertben. Itt van az elvadult rengeteg közepén, amióta az eszemet tudom. Nehéz, tömör vas, meztelen emberi alak. Négyyszögletes kövön ül, fél kezét a térdén pihenteti, a másikra az állát támasztja, szemöldökét görcsösen húzza össze, mint aki megfejt-hetetlen problémákon mereng. A szobor láttán jutott eszembe először, hogy a gondolataink elválaszthatatlanok a tértől. Talán ezért is zavar a bezártság. Talán ezért fáj, hogy nincs pénzem vonat- vagy repülőjegyekre. Nem a tér, hanem a szellem hiánya kínoz. Talán a szobor is ezért ilyen gondterhelt, hiszen ő sem megy már innen sehova, és ha itt marad, akkor sem ugrik. Régen azt hittem, hogy a semmibe réved, hogy a gondterhelt tekintet azt fejezi ki, befelé fordul. Csak most, a visszaköltözésem után ébredtem rá, hogy egyáltalán nem a semmibe, hanem egyenesen anyám ablakára mered.

Ha lenne rá pénzem, felülnek egy vonatra, és Rómában tanulmányoznám Bernini művészetét. Elszegődhetnék Japánba egy kardkövacs mellé. Elmehetnék kosárlabdaedzőnek Nairobiba. Kinyílna a világ. Belesajdul a szívem, ha arra gondolok, hogy mennyi lehetőség állt előttem, és ehhez képest most hol tartok. Elég egyetlen pillantást vetnem nyomorúságos barlangomra, hogy erőt vegyen rajtam a csüggedés. A jelen irtózatosszerű csatornájában fuldoklom, amelyen csak hatalmas gyötrelmek árán tudok átvégődni a következő pillanatba, ahol a műtőasztal fémes érintése és fakó, hideg lámpák zümmögése vár.

Sok-sok éve, amikor fiatal voltam, egyszer már bejártam Európát. Valószínűleg ez volt rohamos sebességgel beszűkülő életem legjobb korszaka. Láttam a Spree csatornáit, és hallottam a Temze mellett ácsorgó halaskofák kórusát. Dublinban azokat a köveket tapodta a talpam, amelyeken egykor Joyce járt előttem, Duinóban abban a kastélyban foglaltam szobát, ahol Rilke raboskodott megmagyarázhatatlan belmagasságú cellájában. Párizsban végigsétáltam a hídon, amelyről Apollinaire és követői vetették magukat a nem túlságosan mélyen, de annál vadabbul hömpölygő Szajnába. Átétem Malaga pusztító hóhullámain, és látogatást tettem Zürich leghíresebb órásmesterénél, akinek családja emberöltők óta egyetlen karórán dolgozik. Lógattam a lábam a Pó partján, az angliai Bathban pedig az éj leple alatt betörtem a Jane Austen-múzeumba, és gyertyafénynél tanulmányoztam a szerző kiadatlan naplóit, amelyekben érzékenyen vall a hüllők iránti szenvedélyéről.

Mindezeket az útjaimat beárnyékolta, hogy anyám mindenütt rám talált. Elszakadhattam az országból – tőle – egy napra, egy hétre, egy hónapra akár, de rám talált. Sosem kérdeztem, hogyan: amikor hazatértem a sétámról, ő ott várt alkalmi hajlékomon. Volt, hogy aludt, hortyogott, máskor egy nejlonzacskóval játszott, azt zörgette dologtalanul. Talán a vásárláshoz készítette elő, de nem vásárolt semmit, beérte ezzel az örökös zörgetéssel. Szeretett zajt csapni, miközben kínosan ügyelt rá, hogy ő maga ne legyen harsány. Nem emeli fel a hangját, sőt a természetesnél igyekszik halkabban beszélni, ami ezt az idegölő rovarfrekvenciát eredményezi. Embernagyságú poloskák és molylepkék beszélgetnek így egy-

mással. A felbukkanása pillanatok alatt véget vetett kölcsönbe kapott szabadságomnak. Többé már nem kellett megkérdezniem, hogy egyszerűen el akar takarítani az útból mielőbb, vagy lassú sorvadásomban reménykedik, hiszen jelenléte magáért beszélt.

Hiányzik Európa. Még most is hiányzik. Mind közül Róma hiányzik a leginkább és az ő haláltalan ragyogása. És persze Velence, a pestistől sújtott, ragyogó Velence, a Dózse-palota roppant csarnokai, bennük figyelmesen hallgatózó, víziszonyos patkányok hadával, Velence, ahol egykor, egy gondolában, mint azt gyerekkoromban anyám minden este elmesélte, magáévá tette a révész. Egy gondolában történt, amit az ártatlan fej természetesen úgy értett: gondolatban, de hát hol máshol eshetne meg, hogy anyám valaki másé legyen, ha nem illékony gondolatok sűrűjében.

Kilépek a kertbe, és letelepszem a szobor mellé. Anyag és forma kibékíthetlenségének allegóriája: kettejük közt a szellem közvetít. A szellem, amely egyszerre lel otthonra önmaga materiális kifejeződésében, és minduntalan szökni kíván tömör testének falai közül. Leonardo mindenhez értett. Csillagász volt, feltaláló, költő, tudós, geológus, botanikus, és még hosszan lehetne sorolni, Bernini ezzel szemben hentes volt, ez volt az egyetlen, amit a szobrászaton kívül művelt, és világos, hogy a két munka elválaszthatatlan volt a számára, egyedül az lehetett kérdés, melyiket használja arra, hogy a másikról tanuljon belőle, melyik volt az ok, és melyik az okozat.

Itt az eyeje bevallanom magam előtt, hogy ez a kerti szobor nem sikerült valami jól. Alig pár tucatnyi olyan szobor létezik a világon, amelyek jól sikerültek, és mindegyik Rómában található. Bernini remekművei, de ott van még Mariani *Alexandriai Szent Katalin* című alkotása. Minél gyűröttebb a márvány, annál tisztább, amit a lepel rejt. Katalin magára hagyta a gyermekeit egy oázisban, míg ő vadászni indult a sivatagba. A perzselő naptól felhólyagosodott bőrrel, a szomjúságtól félájultan tért vissza, zsákjában skorpiókkal, amelyeket most a kisdedek elé szórt – tessék, a vacsorátok. Ezután beledőlt az oázis közepén lévő tóba, és ráérősen megfulladt. A legenda szerint senki sem merete megpiszkálni. Hamarosan észrevették, hogy a teste nem indult oszlásnak. Állítólag azóta is ott lebeg a víz színén, üdvözülten, nem ismerve többé szomjúságot. XI. Kelemen avatta szentté, ugyanaz a pápa, aki egyszer zsiráfháton fogadta a híveket a székesegyház előtt, és Szilénoszról beszélt nekik.

A szobor maga is éppen egy beszéd közepén tart. A kőben csenddé sűrűsödik a mondandója. Add föl.

Az egyetlen kívánságom, hogy az utolsó gondolatom ne az anyámé legyen. Az egyetlen kívánságom, hogy az utolsó pillanatban Szent Katalint lássam magam előtt.

Jász Attila

KICSIT TÖBB SZÍNT, AVAGY AZ IKONFESTÉS ÚJABB SZABÁLYAI

„Különböző emberi magatartások vannak: van a gondolkodásnak nagyon negatív módja, és van a másik, amikor az ember mindent pozitívan lát. A régizene és a régiművészet arra tanítanak, hogy a dolgokat az utóbbi módon lássuk. Így mutatta be például festményein Fra Angelico az utolsó ítéletet: természetesen a pokol is látható, de azt is mintha szentséggel vonta volna be, így nála a pokol egyszerűen csak 'kicsit több szín'. Más festők számára, akik utána jöttek, a pokol valóságosabb hely, és a mennybolt se olyan tiszta, mint Fra Angeliconál.”

(Arvo Pärt)

(FRA ANGELICO)

Minden újabb és újabb Krisztussal,
kit kolostorok csendjében feszíték falakra,
újra és újra átélem szenvedéseit a kereszten.

Könnyeim ködpáráján át látom csak,
ahogy megszületik.

Ahogy megszületik ecsetvonásaim nyomán,
újra és újra,
haldokló Jézus Urunk.

(ANDREJ RUBLJOV)

Isten nevet rajtunk, olykor néha sír is.
Az ikon törött ablak az örökkévalóságra, homálya
túlmutat az időn, egészen a sírig.

Csupasz fákat keresel, égboltot
átvágó villanyvezetékét,
kéményeket, háztetőket. Nem látod,
csak kaparod a festéket.

(RAFFAELLO SANTI)

Sötét ragyogással elevenedik meg
a befejezetlen Madonna-kép
az éjszaka szűkös műhelyének
ágygal szemközti festőállványán.

(ANDREJ TARKOVSKIJ)

Nincs is annál vigasztalanabb,
mikor a templom ikonjait
sűrű hóesés takarja
vak tekintetünk elől.

(PILINSZKY JÁNOS)

Az utolsó teremben is lekapcsolja a villanyt zárás előtt az éjszakai
portás.

A keresztalál fenyegető közelsége rövid időre visszasimulhat megint
a közös tudattalan puha sötétjébe.

Reggel kezdődhet minden előlről.

(ANONYMUS)

Szakad a hó szakadatlan. Kinyitod az ablakot, hadd szóljon
a *kyrie eleison* a fákon, bokrokon megülő hópelyhekhez is.

LÉPÉSBEN

Szalagyi Csilla

1.

Idős anyánk lépteinket ellenőrzi.
Minden legyen úgy, ahogy ő kitalálta.
Mi minden szól róla?
Életünk egésze?
Tévedései telitalálatok?
Az orgona mélyen bűg, a könyvek lapjai elnémultak már,
a *minden a régiben* homokórája
csak pereg és pereg,
hét fűrgé pók hálózza keresztül az utakat.

Megfürdetjük az újszülöttet,
a csecsemő élesen felsír.
Bebugyoláljuk, döngicsélünk hozzá,
de nem nyugszik meg, ideg-
rendszerünket nem eresztí,
csak ha már az ölünkbe vettük.
Hirtelen a csend.

2.

Lépésenként telik a nap.
Felkelünk, elindítjuk a reggelt,
megterítünk, pakolunk.
Feladatok, figyelmesen a jelen

botlatókövei közt, gyászos
hírekben és mosolygó képekben áradunk.
Ahogy kijössz és bemész. Felkelsz és lefekszel.
Éber álmomban mérlegem állunk.
Tükrök merednek ránk.

3.
Ki ellenőrzi a mai leckét?
Kitől várható ismétlés?
Osztályt vagy házi feladatot
ismétlünk és gyakorlunk újra
fékezett tempóban.
Gyakorlati tér. Ütemes a reggel.
S csak folyik, folyik a hír
a csatornaereszről,
könnyeznek a rövid videók,
színes kések cikáznak
növényeken váltakozva.

4.
Csipkerózsika hideg szobájában járt a fény,
csukott ajtókon át rádió dűnnyögött –
komor hírek, lágy szimfónia, lassú párbeszéd.
Nem maradt idő, bizonytalanul hosszú időre
elfogyott a perc,
csak a jelen ébresztgette hasztalan
a sötét lépcsőházat napra nap,
majd éjre éj,
és pillanatokra hétmérföldre
tágult ki a láthatár.

5.
Jobb kezemtől bal kezemhez,
ujjaim közt váltakozva
áramlik a villanó idő a betűk között –
áporodott illatok emléke,
felhőtlen tér, lemenő nap –
csak a gond, csak a gond ül,
mélyen a terem gyomrában,
s nem talál ki a folyosóra.

KENÓZIS VAGY DEKREÁCIÓ? A FELELŐSSÉGVÁLLALÁS ÚTJAI PILINSZKYNÉL

Tanulmányomban kétfajta felelősségvállalásáról lesz szó. Mindegyik a bűnért vállalt felelősség, és mindegyik az alázat jegyében valósul meg, de az egyik mások bűneivel, a másik a szubjektum saját bűneivel kapcsolatos, az egyik a bibliai kenózis, a másik a Simone Weil-i dekreáció jegyében áll, az egyik Pilinszky evangéliumi esztétikájának kontextusába illeszkedik, a másik kései költészetének alapmotívuma.

Pilinszky művészetre és saját alkotói gyakorlatára reflektáló publicisztikai és szépprózai írásai meglehetősen gazdag, sokszínű, ugyanakkor konzisztens anyagot szolgáltatnak ahhoz, hogy egy koherens esztétikai elmélet vázlata legyen rekonstruálható belőlük, amelyet nemcsak azért indokolt evangéliumi esztétikának nevezni, hogy Pilinszky saját emblematikus kifejezést használhassuk, hanem azért is, mert amit ez az esztétika a művészetéről állít, illetve amit a műalkotásokkal szemben normaként megfogalmaz, éppúgy szorosan összefügg a négy evangéliummal mint példaszzerű irodalmi alkotással, mint azzal az evangéliummal, amelyet ezek az „igen egyszerűen megírt” művek hirdettek. Az evangélium azt a jó hírt közli, hogy Jézus Krisztus szolgálata által Isten az emberiség sorát végérvényesen eldöntve, üdvözítő módon cselekszik a világban. Az evangélium nemcsak az embernek ígért üdvösségről beszél, hanem legalább ennyire arról is, hogy Isten magára vállalja az ember ügyének intézését, felelősséget vállal „a világ életéért” (Jn 6,51). Kegyelmi közbelépése az emberi lehetőségeket felülmúló fordulatot hoz, és elkezdődik valami radikálisan új. Mint az evangéliumok legrégebbi hagyományrétegei tanúsítják, már Jézus eredeti igehirdetésében is csak *kezdetről* volt szó, igaz, olyan kezdetről, amelyet gyors beteljesedésnek kell követnie. Az a tény, hogy e beteljesedés nemcsak Jézus földi életében maradt el, hanem megígért második eljövételének formájában azóta is várat magára, még hangsúlyosabbá tette, hogy akármit is jelentsen Isten üdvözítő cselekvése, a „már igen” és a „még nem” dialektikája határozza meg.

A „még nem” aspektus nemcsak a beteljesülésre való türelmes várakozás követelményét támasztja az evangélium hallgatójával szemben, hanem azt a kérdést is felveti, hogy nem működhet-e közre Isten üdvözítő tervében az ember is, vagy, még inkább, hogy nem kell-e neki is közreműködnie. Már a Kolosszei levél szerzője is igenlően válaszolta meg ezt a kérdést, amikor így fogalmazott: „Örömmel szenvedek értetek, és testemben kiegészítem, ami Krisztus szenvedéséből hiányzik, testének, az Egyháznak javára” (Kol 1,24). A kereszténység történetét át meg áthatja a vágy, hogy a hívő a maga eszközeivel bekapcsolódhasson a megváltás művébe, felelősséget vállalhasson önmaga és a világ üdvösségéért, és ezt – mivel a „még nem” sokkal nyilvánvalóbb tapasztalata ellenére is kitart a Krisztus személyétől elválaszthatatlan „már igen” hitében – nem a maga

**Hankovszky
Tamás**

1969-ben született
Budapesten. A PPKE
BTK Filozófia
Tanszékének
tanszékvezető
egyetemi docense.
Legutóbbi írását
2024. 2. számunkban
közöltük.

1. Felelősségvállalás a kenózis útján

1 Pilinszky János összegyűjtött művei. *Beszélgetések*. (Szerk. Hafner Zoltán.) Századvég, Budapest, 1994 (a továbbiakban: *Beszélgetések*), 165.

választott utakon, önálló kezdeményezésként próbálja megvalósítani, hanem mindenkor Krisztushoz kapcsolódva, őt követve, azzal az igénnyel, hogy azt folytassa, amit ő kezdett el, és úgy, ahogy elkezdte.

Pilinszky esztétikáját is az a meggyőződés hatja át, hogy a művész is Isten partnerévé válhat az ember és a világ szolgálatában, mégpedig nemcsak magánemberként, imádkozva, vezekelve, a felebaráti szeretet hétköznapi aktusait gyakorolva vagy a társadalmi munkamegosztásban rá háruló szerepeket ellátva, hanem kifejezetten mint művész, vagyis műalkotások létrehozása által. Az evangéliumi esztétika egyik legfontosabb feltételezése, hogy a művészi alkotómunka maga is vallási aktus, és hasonló metafizikai hatékonysággal rendelkezik, mint más vallási aktusok. Ez az esztétika a művészetet többféleképpen is egy olyan kegyelemszerű, csodálatos fordulattal hozza összefüggésbe, amelyről az evangélium ad hírt, sőt egyenesen a megváltás művének beteljesítésében számít rá, a jóvátehetetlen jóvátételét reméli tőle. Pilinszky szavaival: „a művészet a bűnbeeséssel megszakadt inkarnációs folyamat küzdelmes folytatására, korrekciójára tett kísérlet”,² „Ennek az inkarnációnak a beteljesítése tökéletesen szellemi természetű, s akár az imádság vagy a szeretet, szabadon hatol be az idő legkülönbözőbb állomásaiba. Előszeregettel választja a múltat, s abból is a tragikusast, a jóvátehetetlent, a botrányt, a »megoldhatatlant«.”³ Pilinszky auschwitzzi látogatása során tett felismerése, hogy a költészet révén „jóvátehetjük azt, ami megtörtént, s méghozzá személy szerint azokkal, akikkel megtörtént”,⁴ nemcsak esztétikájának mint elméletnek, hanem (minden bizonnyal) saját művészi felelősségvállalásának programjává is vált. Felelősségvállalásról itt abban az értelemben van szó, ahogyan Isten vállalt felelősséget a megtestesülés, az evangélium hirdetése és a kereszthalál révén, vagyis abban az értelemben, hogy valaki olyan célért való cselekvésre határozza el magát, amelynek megvalósítását saját feladatának tekinti.

Aki nem egyszerűen mások javáért akar cselekedni, hanem ezt a megváltás művébe bekapcsolódva akarja tenni, annak Krisztust kell követnie. Pilinszky szerint a krisztuskövetés, az *imitatio Christi* „nemcsak vallásos, de morális, sőt esztétikai elv is”.⁵ Mindhárom funkciójában ugyanazt írja elő: a megtestesült Isten szeretetének és alázatának utánzását. Ezek közül minket most elsősorban az alázat érdekel. A Biblia Krisztust számos helyen mutatja be alázatosként Izaiástól (53) Mátén át (11,29) Pál apostolig. A Filippi levél Krisztus-himnuszában (Fil 2,6-11) ez az alázat önküresítésként, *kenózis*ként jelenik meg. Szent Pál szerint Krisztus nem ragaszkodott különleges méltóságához, Istennel való egyenlőségéhez, hanem a szolgálai alakot öltött, „megalázta magát és engedelmeskedett mindhalálig, mégpedig a kereszthalálig”. Témánk szempontjából kulcsfontosságú, hogy az a *kenózis*, amelyről itt szó van – még ha a végletesen kiszolgáltatottá tesz is –, nem azt jelenti, hogy a személy feladja önmagát, hanem csak azt, hogy lemond az érdekéről és a dicsőségéről, hogy így alkalmassá váljon küldetése ellátására. Pál azért állítja követendő példaként a keresztények

2 Egy lírikus naplójából (1970). In Pilinszky János: *Publicisztikai írások*. (Szerk. Hafner Zoltán.) Osiris, Budapest, 1999 (a továbbiakban: *PÍ*), 622.

3 A „teremtő képzelet” sorsa korunkban. In *Pilinszky János összegyűjtött művei. Versek*. (Szerk. Jelenits István.) Osiris-Századvég, Budapest, 1995 (a továbbiakban: *Versek*), 78–79.

4 *Beszélgetések* 6.; Ua.: Egy lírikus naplójából (1965). In *PÍ* 438.

5 Az új év elébe. In *PÍ* 270.

elé Krisztus kenózisát, mert ez a „lelkület” teszi képessé őket a kölcsönös szeretetre. Félreérténék az önküiresítés jelentését, ha úgy vélnénk, hogy felszámolja a személyt, az ént vagy az önmagaságot. Jézust is úgy mutatják be az evangéliumok – különösen a Pilinszky számára oly kedves János evangélium, amelyben szinte egymást érik Jézus úgynevezett én-mondásai –, mint akinek nagyon erős öntudata volt, aki merete azt mondani, hogy „én”. Például: „én vagyok az út, az igazság és az élet” (Jn 14.6).

A Krisztust követő költő alázatát Pilinszky sokféle fordulattal, metaforával érzékeltette. Hadd idézzek fel néhányat! Az evangéliumi művész igyekszik „újra és újra semmit se tudni”,⁶ analfabétának lenni,⁷ bal kézzel⁸ vagy vakon⁹ írni. Hagyja mondatait oda puffanni, ahova esnek,¹⁰ lemond a „stílus bizonyosságáról”,¹¹ „hajlandó akár a mű »szépségét« is fölálodzni”,¹² „kifejezésének anyagáért mindig földig hajol”.¹³ Nem nagy személyiség, hanem nagy médium,¹⁴ „küldönc”¹⁵ és „írnok”¹⁶ akar lenni, „puszta szolga [...] az üres lap és a költemény között”.¹⁷ Tudja, hogy valójában „Isten az, s egyedül ő az, aki ír”,¹⁸ ezért ő maga a képzelet „engedelmességét”, „odaadását”, a „passzív teremtést”,¹⁹ az Istennel való co-kreativitást²⁰ választja. Mindezek alapján az *imitatio Christi* akár egy szimpla szakmai *etikai kódex* is lehetne. Pilinszkynél azért lesz ezen felül esztétikai elv is, mert a mű sikerültségének, minőségének zálogát látja benne. Szerinte a „művészetben csak az szárnyal, ami földhözragadt; egyedül a szegénység gazdag és a vereség győzedelmes”²¹ Ha a művész tényleg Isten partnere, joggal reménykedhet ilyen fordulatban, amely párhuzamos vagy talán egybe is esik azzal, amit Pilinszky a jóvátehetetlen jóvátételének vagy az inkarnáció beteljesítésének nevez, és hasonlít a feltámadás csodájára, sőt arra a fordulatra is, amelyről a Krisztus-himnusz beszél. Miután Pál leírja Krisztus kenózisát, így folytatja: „Ezért Isten felmagasztalta, és olyan nevet adott neki, amely fölötte van minden névnek, hogy Jézus nevére hajoljon meg minden térd a mennyben, a földön és az alvilágban, s minden nyelv hirdesse az Atyaisten dicsőségére, hogy Jézus Krisztus az Úr.”

Ez a biblikus adat arra utal, hogy a kenózisként felfogott alázat nem szünteti meg vagy jelentékteleníti el a szubjektumot, hanem beteljesíti, utat nyit számára, hogy elfoglalhassa a neki szánt helyet. Ennek a művészetelmélet kontextusában is így kell lennie. Alázata révén, ha lemond művészi hiúságáról és tökéletességigényéről,²² a művész a teremtő Isten

6 Egy lírikus naplójából (1976). In *PÍ* 754.

7 *Beszélgetések Sheryl Suttonnal*. In Pilinszky János: *Széppróza*. (Szerk. Hafner Zoltán.) Osiris, Budapest, 2004 (a továbbiakban: *Széppróza*), 166.

8 *Beszélgetések* 231.

9 *Beszélgetések Sheryl Suttonnal*. In *Széppróza* 115., 132.

10 *Beszélgetések Sheryl Suttonnal*. In *Széppróza* 132.

11 A „teremtő képzelet” sorsa korunkban. In *Versek* 79.

12 Tünődés az „evangéliumi esztétikáról”. In *PÍ* 200.

13 A művészi szép. In *PÍ* 725.

14 Jegyzetlap az alázatosságról. In *PÍ* 237.

15 Egy lírikus naplójából (1971), In *PÍ* 647.

16 Intelem. In *Versek* 96.

17 Felebarátunk: a világ. In *PÍ* 370. A gondolatot Pilinszky Simone Weiltől idézi.

18 A „teremtő képzelet” sorsa korunkban. In *Versek* 80.

19 A „teremtő képzelet” sorsa korunkban. In *Versek* 78.

20 Egy lírikus naplójából (1970). In *PÍ* 623.

21 A művészi szép. In *PÍ* 725.

22 *Beszélgetések* 231.

társává válhat. Ehhez azonban arra van szüksége, hogy ne oldódjék fel Istenben, hanem *önmagá* maradjon, és a megfelelő mértékben megőrizze vele szembeni önállóságát. Ezt – még ha vannak is, olykor egészen radikális, más irányba mutató megfogalmazásai – Pilinszky is tudta.²³ Különben nem vázolhatta volna fel a *művészi felelősségvállalás* esztétikáját. A 20. század botrányából nem azt a következtetést vonta le, hogy Isten nem cselekszik a világban, hanem azt, hogy *alázata* arra indítja őt, hogy ne mindenható úrként cselekedjen: adjon teret és szerepet az ember önkéntes közreműködésének is.²⁴ Az evangéliumi esztétika ezt a gondolatot konkretizálja azzal a tételével, hogy Isten a *művész felelősségvállalására* is számít a világ üdvözítésében. Az ember *alázata* abban nyilvánul meg, hogy elfogadja a neki szánt szerepet, megállja a helyét az üdvösség drámájában. A két alázat eleve egymásra irányul, és dialógusba lép egymással. A kenotikus, a világért felelősséget vállaló művészetnek Pilinszky egyenesen Isten dicsőségét tulajdonítja: „övé lesz minden hatalom és dicsőség”.²⁵

2. Felelősségvállalás a dekreáció jegyében

Az evangéliumi esztétika, amelyről eddig szó volt, „lényegében Jézus személyéhez kötött”,²⁶ mert olyan művészről beszél, aki képes azt és úgy tenni, amit Jézus: az üdvösséget szolgálni az alázat útján. Csakhogy a művész és a Megváltó helyzete nem teljesen analóg. Először is az alázatban a művész csak a képzelt dicsőségéről mond le, Jézus a valóságosról. Másodszor jöllehet mindketten a bűn miatt megcsorbult inkarnációt akarják beteljesíteni, ez a csorbultság a művész csorbasága is, míg Jézus „nemcsak a megtestesült Isten, hanem Ádám óta az első tökéletesen megtestesült ember is közöttünk”.²⁷ Az ember anélkül is bűnös, hogy mások bűnét átvállalná, Jézus viszont büntelen, és csak azért és annyiban veszi magára a bűnt, hogy felvihesse a keresztre. Így aztán Jézussal ellentétben a művész esetében a bűnnel kapcsolatos kétféle felelősségről is beszélhetünk. Amellett, hogy Isten partnereként felelősséget vállal a bűntől megsebzett világ helyreállításáért, és ennek jegyében olykor még azt az igényt is megfogalmazza, hogy *mások* bűnét átvállalja,²⁸ egy másik értelemben felelősséget kell vállalnia azért, hogy saját *személyes* bűnével és a strukturális bűnben való osztozása révén ő maga sebzí meg a világot. A felelősségvállalás e második fajtája által a szubjektum arra a tényre reagál, hogy a hibáztathatóság értelmében felelősség terheli a világ állapotáért. Ez a felelősségvállalás túlmutat az evangéliumi esztétika keretein, mert nem illeszkedik az *imitatio Christi* programjába, és legérdekesebb szövegtanúi nem is az azt tárgyló publicisztikában találhatók. Amit a Pilinszky-próza a személy saját bűnéhez való viszonyulásról mond, annak csak áttételesen van esztétikai jelentősége, és nem üt el élesen a korabeli katolikus diskurzus horizontjától.

A saját bűnért viselt felelősség szempontjából inkább Pilinszky lírája érdemel figyelmet, azon belül is a *Szálkák* kötettel kezdődő alkotói korszak. Az utolsó évtized költészete ezt a felelősségvállalást mintha ugyanúgy az alázat logikáját követve látná megvalósíthatónak, mint az evangéliumi esz-

²³ Jegyzetlap az alázatosságról. In *PÍ* 237–238.

²⁴ Hankovszky Tamás: A páriák művészete és az evangéliumi esztétika. *Irodalmi Magazin* 9 (2021/3), 107–112; 112.

²⁵ Meditáció. In *Versek* 122.

²⁶ Tűnődés az „evangéliumi esztétikáról”. In *PÍ* 199.

²⁷ Egy lírikus naplójából (1970). In *PÍ* 622.

²⁸ Vö. A „teremtő képzelet” sorsa korunkban. In *Versek* 81.; Párizsi filmlevél. In *PÍ* 651.

tétika a világban található rosszért való művészi felelősségvállalást, csak-hogy a versekben az alázat túllép a krisztusi mértéken és az önfeladásig radikalizálódik. Feltételezésem szerint ebben Simone Weil hatása érhető tetten, akinek írásaiban és életében Pilinszky egyes keresztény eszmények radikális formájával szembesült.

Az áldozat és az önfeláldozás, a lemondás és az aszkézis, az önmagunkról való megfélemlítés és önmagunk legyőzése, az önmegtagadás és az önsanyargatás olyan eszmények és gyakorlatok, amelyeknek a múlt század katolikus kultúrájában a mainál sokkal nagyobb presztízse volt. Abban a hitben gyökereznek, hogy a bűn ugyan megrontotta az embert, de a Teremtő által belehelyezett jót nem törölte el. Céljuk éppen ennek a jónak helyreállítása. Nem a személy visszabontása, hanem csak a rossztól való megtisztítása, nem önmagunk felszámolása, hanem csak az önzése, az önössége. Segítségükkel meghalhatunk világnak és a bűnnek, hogy újjászülethessünk, levetkőzhetjük a régi embert, hogy magunkra ölthessük az újat,²⁹ megtörhetjük a testet, hogy élhessen a lélek. E gyakorlatok célja tehát nem az, hogy kevésbé legyünk, hanem hogy jobban. Hogy úgy legyünk, ahogyan lennünk kell, és így közösségben lehessünk Istennel.³⁰ Ehhez a hagyományhoz csatlakozott Pilinszky, mikor esztétikája kulcsszövegeiben (összhangban a korabeli vallásos metafizikával, amely a rosszban „léthiányt” látott) a megtestesülésünkbe a bűn miatt beszivárgott nihilről,³¹ a jelenlétvesztésről, és az inkarnáció helyreállításáról beszélt.

Az *inkarnáció* középpontba állításával az evangéliumi esztétika nemcsak távolságot tart Simone Weiltől, hanem mintegy ellent is mond neki,³² hiszen ő az ember kívánatos cselekvését *dekreáció*ként ragadta meg. Pilinszky ismerte a dekreáció koncepcióját, olyannyira, hogy annak lényegét akár az ő Weil-fordításából is idézhetjük. „Dekreáció: meg-nem-teremtetté tenni a teremtést”³³ Jelentőségteljes, hogy a fordításban Pilinszky egy értelmező megjegyzést fűzött e definícióhoz, amely tompítja és a hagyományos keresztény felfogáshoz közelíti azt. Eszerint a dekreáció nem más, mint „meghalni a világ számára”. Csakhogy a weili fogalom ennél sokkal radikálisabb. A keresztény diskurzusban ugyanis aki meghal a világ számára, az újjászületik. Ez a halál csak a szubjektum bűnét törli el, nem pedig a bűnös szubjektumot, és a bűnét is azért, hogy semmi se akadályozza a Teremtőjével való kapcsolatát. Weil szerint viszont a teremtés, pontosabban az autonóm emberi szubjektum megteremtése³⁴ szakadást idézett elő Istenben. „Létezésem keresztre feszíti Istent”³⁵ Nála nem egy esetleges, az időben elkövetett tett következtében vagyunk rosszak, hanem eredendően és lényegünk szerint, még akkor is, ha teremtőnk jó. A teremtés és a bűnbe-

29 Ezt a reményt és programot hirdeti címével az *Új Ember* hetilap, amelynek Pilinszky a munkatársa volt.

30 A klasszikus keresztény felfogás kitűnő forrásszövege Kempis Tamás *Krisztus követése* című műve, amelyet Pilinszky is nagy becsben tartott. Vö. Szörényi László: Pilinszky és Kempis Tamás. In Tasi József (szerk.): „*Merre, hogyan?*” *Tanulmányok Pilinszky Jánosról*. Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1998, 84–95., különösen: 91.

31 Vö. Egy lírikus naplójából (1970). In *PÍ* 622.

32 Jóllehet magát a kifejezést akár tőle is vehette. Vö. Bende József: Kapcsolatok Pilinszky és Simone Weil életműve között. *Vigília* 65 (2000/7), 514–523; 518.

33 Simone Weil: *Kegyelem és nehézkedés. Pilinszky János fordításai*. (Szerk. Hafner Zoltán, Bende József.) *Vigília*, Budapest, 1994, 91.

34 Vö. Vető Miklós: *Simone Weil vallásos metafizikája*. (Ford. Bende József.) L'Harmattan, Budapest, 2005, 31.

35 Idézi Vető: *Simone Weil vallásos metafizikája* 31.

esés ugyanis ugyanaz a történet, csak más-más oldalról nézve. „Isten azért teremtett, mert jó volt, ám a teremtmény azért hagyta magát megteremteni, mert rossz volt.”³⁶ Ebből pedig az a program következik, hogy vissza kell adnunk a létünket Istennek, fel kell számolnunk azt, ami a lényegünk, vagyis az énünket, az autonómiánkat. Hiszen még Isten se lát jónak minket, még ő se akarja, hogy legyünk. Pilinszky lefordította a következő mondatokat is: „Isten egyedül önmagát szeretheti. Irántunk való szeretete is önmaga iránti szeretete rajtunk keresztül. Így ő, aki életet ad nekünk, azt szereti bennünk, ha beleegyezőnk, hogy ne legyünk.”³⁷ Azt az alázatot, amellyel Isten visszahúzódt, hogy helyet adjon nekünk, Weil szerint azzal kell viszonznunk, hogy nem vesszük igénybe ezt a teret, hanem alázatosan visszaadjuk neki. A bűnt, amely létünk gyökere, amellyel hagytuk magunkat megteremteni, önmagunk visszateremtésével kell jóvá tennünk.

Publicisztikájában Pilinszky újra meg újra ismerteti és idézi Weilt, a dekreációról azonban hallgat. Ennek nemcsak az lehetett az oka, hogy ez az apokrif koncepció idegen volt azoktól a katolikus lapoktól, amelyekbe írt, hanem az is, hogy ő maga is más teológiai paradigmában gondolkodott. Érdemes ebből a szempontból megvizsgálni az egyik naplójegyzetét. „Miért félünk a szentség útjára lépni? Földi értelemben érvessztést jelent. *Isten* egyedül szent, *én* bűnös vagyok. Amíg ragaszkodom énemhez: bűnös vagyok bűntelenül is.”³⁸ Itt Pilinszky Simone Weilhez hasonlóan mintegy a természetünk részének tekinti a bűnösséget, ugyanakkor vele ellentétben a szentséget is reális lételemőségünknek tartja. Ennek feltételeként csak az önzéssel, az énközpontúsággal kell szakítani, ami a korabeli keresztény diskurzusban a legalapvetőbb elvárások közé tartozott, és csak az egyébként is kétes értékű „földi” szempontból tűnhetett jelentős áldozatnak. E feljegyzés, amely 1963–64 fordulóján keletkezhetett, talán éppen azokban a hetekben, amikor Pilinszky elkezdte intenzíven olvasni Weil műveit,³⁹ különösen akkor árulkodik jelentős szemléletbeli különbségről kettejük között, ha már a dekreáció koncepciójának ismeretében született. Ebben az esetben ugyanúgy Weil radikális felfogásának a megszelídítéseként értékelhető, mint a dekreáció definíciójához fűzött fordítói kiegészítés.

A 70-es években viszont a költői elhallgatással fenyegető hosszú évek után megjelent köteteiben váratlanul a (szinte) tompítatlan weili radikalitással találkozunk. Abban még, hogy az új alkotói korszak versei visszatérően a lírai én erőteljes bűnösségtudatát tanúsítják, nem kell Simone Weil közvetlen és döntő hatását látnunk, akkor sem, ha Pilinszky korai és kései költészete között az egyik legszembetűnőbb különbség, hogy míg a *Trapéz és korlát*, de még a *Harmadnapon* lírai énje is anélkül szenved, hogy bűnösnek érezné magát, addig a *Szálkáktól* kezdve egymást követik a bűn megvallásának gesztusai. Például: „Mi törjük el, repesztjük ketté, / mi egyedül és mi magunk / azt, ami egy és oszthatatlan.” Vagy: „Nincs az a marhabélyeg, / mit meg ne érdemelnék.” E változás legfőbb katalizátorai bizonyára nem Weil szövegei voltak, hanem az olyan vallásilag motivált

36 Idézi Vető: *Simone Weil vallásos metafizikája* 30.

37 Weil: *Kegyelem és nehézkedés* 91.

38 *Pilinszky János összegyűjtött művei. Naplók, töredékek.* (Szerk. Hafner Zoltán.) Osiris, Budapest, 1995, 43.

39 Mind a feljegyzés, mind a Simone Weillel szövegeivel való megismerkedés datálása bizonytalan.

Az utóbbi kérdéstről lásd Szemeskő Gábor: *Simone Weil és Pilinszky János kapcsolatának filológiai elemzése. Irodalomtörténeti Közlemények* 125 (2021/5), 642–661.

teoretikus felismerések, mint amelyet egy a háború végére visszaemlékező 1960-as esszé rögzít. A „béke és megkönnyebbülés első óráiban éltem át először igazán, hogy nincs valódi ártatlanság legalább némi bűntudat nélkül. [...] Feküdtem a fűben, s a napsütéssel mintha Isten pillantása súlyosodott volna rám. Időtlen volt rajtam ez a fényesség, s én mintha elsötétedtem volna benne. Felelős voltam a háborúért, életem minden egyes bűnével átháríthatatlanul felelős.”⁴⁰

Simone Weil hatása elsősorban abban keresendő, hogy a személyes, illetve a sajátként elismert strukturális és történelmi bűnre számos Pilinszky-vers reagált a dekreáció gondolatának jegyében. E versekben a dekreáció jellemzően nem a szubjektum aktivitásaként, és így nem is az élet részeként jelenik meg,⁴¹ hanem az emberlét olyan végső kilátásaként, amelyet a szubjektum megnyugvással fogad.⁴² Szemben a kanonikus keresztény elképzeléssel, amely az üdvösséget a halálon túl is megőrzött személyes azonosságként és a szentháromságos Istennel való közösségben való beteljesüléseként (tehát nem az Istenben való feloldódásként, hanem egy közösség tagjává válásként) értelmezi, és amelyet nemcsak Pilinszky esszéi, de utolsó kötetének több verse is nagy erővel tanúsít, a dekreáció alakzatait felmutató versekben a személy eltűnik, degradálódik vagy megsemmisül. Olykor csak önmaga számára tűnik el, ahogy elalváskor veszjük el önmagunk tudatát (*Egy életem keresztül, Zsolozsma*), máskor hó alá kerül (*Juttának*), megint máskor Isten feledkezik meg róla (*Sírkövemre, Mielőtt, Juttának*), vagy úgy tűnik el Isten elől, hogy elkárhozik (*Én nem számítok, Mi és Ők*). A versek másik csoportja a szubjektum tárgyiasulását vagy az állati lét szintjére süllyedését tekinti sorsunk megoldásának (*Jóhír, Visszavonom, Posztumusz passió, Kőedény*). Harmadik csoportot képeznek azok a versek, amelyekben a szubjektum vagy vele együtt a világ összeomlik, szétmállik, elveszti jelentését és kontúrjait (*Példabeszéd, Omega, Bár színem fekete, Ahogyan csak, Ez lesz, Különbség*). Illusztrációként hadd idézzem egyedül a két csoportba is besorolható *Villanyolló* brutális második versszakát.

Agóniámban – én, a kívülálló –
nem kívánok emberként halni,
jó lesz nekem a villanyolló,
s az egybevarrt paták között
a pusztá súly a kihűlő kupacban.

A dekreáció verseiben az eltűnés és a megszűnés – mint az ember végső perspektívája, amelyet a lírai én elfogad, helyesel, sőt kíván – a bűn problémájának egyetlen lehetséges megoldásaként tételeződik. E versekben nincs

40 Nem vétkezünk többé. In *Pí* 117. Ugyanezt a felismerést, amely szoros szálakkal kötődik az áteredő és a strukturális bűn teológiai fogalmához, az ötvenes-hatvanas évek fordulóján máshol is megfogalmazza: „egyetlen bűn se magányos, s végtelen, kinyomozhatatlan áttételekkel valamennyien felelősek vagyunk érte. [...] A] mi vétünk, hogy bűnökkel hálózunk be a földet, s a bűn roncsoló árnyékait vetjük a védtelenekre.” Nincs egyedül. In *Pí* 88.

41 Az étellel kapcsolatban inkább a publicista Pilinszky hirdet programot. Vö. Mártonffy Marcell: Az *Isten* szó nyilvánossága. A publicista Pilinszky végrendelete. *Irodalmi Magazin* 9 (2021/3), 113–118.

42 A weili koncepció tompításának tekinthető, hogy a versekben a dekreáció nem a szubjektum aktivitásaként tűnik fel, hanem csak olyasvalamiként, ami megtörténik vele, és neki csak tudomásul kell vennie. Talán nemcsak a publicista Pilinszky, hanem még a versek lírai énje sem fogadja el annyira a dekreáció programját, hogy magára vállalná a végrehajtását.

nyoma az evangéliumi esztétikában remélt csodálatos fordulat teológiai bázisát jelentő Szent Pál-i hitnek, hogy ahol elhatalmasodik a bűn, ott túlrad a kegyelem (vö. Róm 5,20). A lírai én saját bűnét olyan hatalmasnak látja, hogy már nem bízik abban, hogy megmenthető, és nem hiszi, hogy megmentésre érdemes volna. Azonosítja magát a bűnnel, és elfogadja, hogy azzal együtt éppúgy megsemmisüljön, mint Noé kortársai.⁴³ Úgy vállal felelősséget a bűnéért, hogy lemond a létezésről.

Gellén-Miklós
Gábor

A MÉLYBEN

Meszelt falú ház, tisztaszoba, az ágyon dunyha, a dunyha alatt sötétség, a sötétség alján félelem, reszket a ciha, mintha rázná a hideg, a mélyben ásott pince, de ne szaladjunk ennyire előre, előbb még egy lépcsősor, nyirkos, ingatag, ezen kell lebotorkálni, gyufa sercen, gyertya lobban, gyertya lobban, árnyék vetül, lenn a mélyben lapul a régi, a titkos, az elhallgatott, az elfeledett és az el sohase feledett, a pince, vagyis a gödör, vagyis a tudatalatti, valaki kiásta, valaki betemette, erre tanú a ház, a ciha, a tiszta szoba, a gyertya, a gyufa, a sötétséggel teli dunyha, a dunyha alatt a félelem, a meszelt fal, a méz, a nyirkos lépcsősor, minden ingatag lépcsőfok, külön-külön. De ne szaladjunk ennyire előre.

VÁNDOR REGGELI FELJEGYZÉSE

A fák ágai között a szikrázóan kék ég.
Mindent betöltő madárdal.
Sűrű erdő, időtlenség.
A haldokló őz
a sétaút közepén feküdt keresztbe.
Szép, foltos hasa és háta meg-megfeszült.
Habzó szájával alig hallhatóan zihált.
Vékonyka lába úgy reszketett,
mintha írna valamit a levegőbe.
A sétaút tovább folytatódott.
Sűrű erdő, időtlenség.
Mindent betöltő madárdal.
A fák ágai között a szikrázóan kék ég.

43 Úgy gondolom, Weöres Sándor tévedett, amikor egy interjúban megjegyezte, hogy Pilinszky „nem bízik a halál utáni továbbélésben, és talán nem is óhajtja. A létből neki éppen elegendő, talán még sok is az, amit ez az élet nyújt, és folytatását nem kívánja.” (Weöres Sándor: Pilinszky János *Szűlkák* című kötetéről. In Hafner Zoltán (szerk.): *Senkiföldjén. In memoriam Pilinszky János*. Nap, [Budapest], 2000, 284–293; 286.) Egyrészt szövegei tanúsítják a halál utáni továbbélés reményét (Vö. Hankovszky Tamás: „...mielőtt asztalhoz ülénk”. Az üdvösség Pilinszky János költészetében. *Vigília* 85 (2020/4), 286–294), másrészt azok a versek, amelyek arra vallanak, hogy ezt nem óhajtja, nem az étellel való megelégedést tükrözik, hanem éppen ellenkezőleg, a visszahúzódnak, eltűnésnek egy olyan fokát remélik, amelyre az életben nem volt képes.

MACSKATRIUMF

Tatár Sándor

E kék, alvadó alkonyórán
nyugtasd csak meg a szívedet,
s hagyd, hogy a többiek borozván
sajátjukon könnyítsenek.

Az ősz nem fukar gesztenyékkel.
A pókháló meg-meglebeg.
Sok bolond fröcsög, jajveszékél
– vedd vissza tőlük lelkedet!

Gondot, stresszt hagyj az ostobákra;
amennyit örülsz, annyi vagy.
Süt a nap*. S meglásd, nemsokára
fölszabadul egy parki pad.

(Bevallom, nem ironizálok
– az életem lekenyerez,
szavamból nemritkán öröm szivárog:
„szerethetek nőt, gyereket”).

A többi... van persze *a többi*.
Mentség-e, hogy az meghalad?
– Sokak szerint békén sörözni,
örülni itten nem szabad.)

Van krumpli, s nem kerül oly sokba.
Minden, de minden de remek!
A macska hiszi, hogy megfogta
szinkron' kint s bent az egeret.

* – ez már nem amaz alkonyóra;
mert bizony múlik és telik –
hasonlít a lomha folyóra:
meg nem dermesztet cseppjeit

SZKRIPTASZÖKEVÉNY

vakult tükrök, lógó redőnyök
elhasznált, sárba hullt jegyek
s amit az emlékezet megőrzött
színek, ízek vagy helyzetek

egyre fontosabb neked, másnak semmi
– ezt jó, ha sosem felede
nem tudhatsz úgyse megfelelni
húzd vállad közé fejedet

tetszik vagy sem, már alamizsna
mit itt tölthetsz még, az idő
túlzás is, ha jut valamicske
csoda (mint hullt haj, ha kinő)

nem fog már változni a leltár
csak fényképalbum városunk
mi is érezzük, kínos ez már
ha, mint én, csak sopánkodunk

ajkbiggyesztés jár nekünk már csak
min csüggünk: csupa régiség
mellőttünk gyérülnek a társak
mondatainkból kihullnak a létigék

Zoltán Gábor

1960-ban született

Budapesten. Író,

rendező. Legutóbbi

írását 2020. 5.

számunkban közzeltük.

- Részlet áprilisban
megjelenő regényéből.

ÓLOMSZÍV

Kezdjük előlről a történetet?

Akkor sem lesz másképp.

H. C. Andersen

(Kertész Judit ford.)

Kezdjük előlről, mondja Ólom detektív a fogdaként használt fürdőszobában.

Benne vagyok, válaszolja Tamás detektív.

Arra gondolok, hogy esetleg olyasvalaki miatt hoztak be minket, akiről eddig nem beszélünk. Nevezzük Mr. X-nek! Olyasvalaki, akit mi közvetlenül nem ismerünk, de valamelyik ismerősünk ismerőse.

Mondanál egy példát, Ólom kolléga?

Schnitzer Antal egy nyilas testvérnek kiönti a lelkét. Elmondja, élete során milyen sérelmeket szenvedett el. Mr. X, a nyilas testvér rákérdez: pontosan hol is lakozik az a bizonyos Hidassyné, aki nem szíveli a zöld inget? És Mr. X nem sajnálja az időt, utána jár, kérdezősködik, lesben áll. Lehetséges?

Lehetséges, mondja Tamás. De semmivel se valószínűbb, mint hogy akár-melyik másik lehetséges elkövető volt. Ehhez Mr. X-nek szert kellett volna tennie egy házunkbeli cinkosra, aki folyton figyel, és riasztja, ha feltűnünk ott. Miért gondolnánk, hogy ennyire fontosak vagyunk?

Jó, akkor egy lakó a házból, akiről nem tudjuk, hogy nyilas. Aki nem nézett ránk csúnyán, nem mondott rólunk rosszat, de mégis utált minket vagy irigykedett ránk valamiért. És aki nem kell, hogy idejőjjön, hogy lásson minket, mert elég, hogy mindennap elmegy a névtáblánk előtt, és megállapítja magában, hogy már csak a nevünk van ott, és az se sokáig, eltűnünk.

Mint detektív, nem fogadhatom el ezt a magyarázatot. Abban kell hinnem, hogy ha van bűn, akkor vannak nyomok is, amiket a bűnös hagy, amik előbb vagy utóbb elvezetnek hozzá.

Csak mert detektív vagy, nem hiheted azt, hogy bárki lehetett? Hogy akár szórakozásból elvitethettek minket. De ha nem lennél detektív?

De én detektív vagyok.

Képzeld el, hogy nem vagy az. Erősen próbáld.

Akkor igen. Ha azt képezem, akkor azt is el tudom képzelni, hogy csak úgy, ok nélkül vitetett el minket valaki. Akkor viszont úgy kell venni, hogy nincs egy bizonyos bűnös, illetve mindenki bűnös.

Ez esetben, ha kijutunk innen, csupa bűnös közé megyünk ki. És ha úgy hozza a kedvünk, akármelyik bűnöst elővehetjük.

Miért ne? Minket idehoztak, éheztetnek és szomjaztatnak, vernek, azok meg ott kinn élnek a világukat. Nem lenne helyénvaló alkalomadtán akármelyikkel ugyanezt megcselekedni?

Értem, de akkor is azt mondom, detektív vagyok, és nekem a bűnöst kell megtalálnom. Azt az egy bizonyosat. Nem fogom feladni.

Kinyitják az ajtót, és intenek a szőke lánynak, menjen. Igenis, mondja. Úgy áll fel, hogy nekilöki a falnak a mellette ülőt. Morcos, mert nem sikerült kifigyelnie semmilyen titkukat, amíg köztük volt. Ahogy kiér, sötét lesz. A szőke lány oltotta rájuk a villanyt.

Az Irén nevű nő kéri, hogy engedjék a kádhhoz. Tisztálkodni szeretne. Régebben volt még szappan, fogkrém, de ezek elfogytak hamar. A villa egykori lakóinak, Moskovitséknak hagyatéka. Borotva is volt, míg valaki az ereit föl nem vágta vele. Régen történt, októberben vagy novemberben, rájuk már legendaként hagyományozódott a történet. Tamásnak a fogmosás hiányzik, a lelkiismeretét terheli, hogy nem teheti meg, háromszor naponta. Az első este és az első reggel volt a legrosszabb, de azóta sem szokta meg. Az anyja szájából jövő szag, az is megszokhatatlan. Ahogy bekerültek, és Klára az ölébe vonta, és megnyugtató szavakat suttogott, már bűzös volt a lehelete. Még alig okozhatta a száj ápolatlansága, inkább a felkavarodott gyomorból jött. Klára azt hitte, haragjában rántja el arcát a fia. Sokára sejtette meg, hogy a rossz szag miatt is lehet. Már vigyáz, ne az orra, hanem csak a füle irányába beszéljen, ha mond neki valamit. Ólommal könnyebb, neki nincs hányingere az ápolatlan szájak bűzétől, a hónaljak és ölek nehéz kigőzölgéseitől.

Irént utánuk hozták be, szombaton. A vasgyáros szeretője. Itt van a vasgyáros felesége is. Nincs itt viszont a gyerek, a vasgyáros kicsi lánya, és emiatt Klára erősen irigyli a vasgyáros feleségét. A szeretőt pedig azért, mert nincsen gyereke.

A vasgyarost kivitték a fürdőszobából napokkal ezelőtt, és nem hozták vissza. Valaki utóbb azt mondta, megvan még, nem lőtték agyon. Mivel keresztény, gettóba csak nem került. A szerető és a feleség, Irén és Teréz maradt a fürdőszobában. A többiek, akiket a vasgyárból hoztak be, mind elfogytak. Kisebb részüket elengedték, a legtöbbet megölték. Irén és Teréz most már reménykedhet benne, hogy őket meghagyják. Előfordult, hogy munkára vitték őket, nem vallatásra. Amikor páter Kun benn a házban lőtt le valakit, és a vér a parkettára folyt. Együtt takarítottak. Aztán, amikor visszavezették őket a fürdőszobába, direkt nem egymás mellett kucorodtak le. Figyelik egymást persze, ha Irén megmosdott, Teréz is igyekszik rendbe tenni magát.

Mister X-nél maradva olyan feljelentőt is el kell képzelnünk, aki nem haragudott ránk, nem utált, nem irigyelt, nagyjából semmi baja se volt velünk.

Hát akkor? Milyen embert képzeljünk el?

Egy jó magyar embert, aki a közösség hasznos tagja szeretne lenni. Aki azt hallotta, azt olvasta, hogy a magunkfajta káros a magyarságra nézve, és eltávolítandó. Az illető először látja, hogy eltűnünk a Bajvívó-utcából, és ezt örömmel nyugtázza. Ennyivel is jobb lett a világ, éljen! Aztán észreveszi, hogy megint ott vagyunk. Na ezt már mégsem hagyhatja... Amennyiben van telefonja, odaszól a nyilasházba, amennyiben nincs, kabátot-kalapot vesz, bakancsba bújik, és odaszalad szólni nekik.

Csak mert ez a dolga?

Mit dolga?! Kötelessége!

Csak úgy, jutalmat sem várva, följelent?

Na azért egy kis jutalmat nem utasít vissza. Hiszen megérdemli. Megszolgált. Bár nem azért csinálta, azt ugye senki föl nem tételezné róla?! Mondjuk ha ezüst étkészlet felszabadulna a zsidólakásból. Mert az hogy van mégis, hogy az egyik ember ezüsttel kanalazza a levest, a másik pléhvel? Porcelán, ha szintén felszabadulna, a csorba tányérjai helyett. Miért, az egyszerű ember, a keresztény magyar nem érdemli meg?

Hagyjuk ezt a Mister X-et, ha kérhetem...

Miért, nem lehet elképzelni?

Elképzelni el lehet, de ha már a képzeletünkre van bízva, kit keresünk, keresünk olyat, akinek van arca, van indítéka és van alkalmja elkövetni a kérdéses bűntettet!

Oké, sir, értem a kérését, és engedek neki, de legyen szabad két dolgot még mondanom...

Tessék. Mi az első?

Hogy azon arccal rendelkező egyének közül, akiket eddig meggyanúsítottunk, eddig senki sem bizonyult alaposabban gyanúsíthatónak, mint az arctalan Mr. X.

Nehezemre esik, de elfogadom. Mi a második?

Egyszer, amikor kihallgatáson voltunk, az ajtó nyitva maradt. Lehetett hallani, ami a szomszéd szobákban zajlik. Meg ami a folyosón. Nagyrészt ugyanaz, ami nálunk is. Ütések és kérdések, kérdések és ütések. Sírás. Közben olyan is volt, hogy azok az emberek maguk között beszéltek. A nyilas testvérek. Megtanulhattuk a hangjukat és a nevüket. A nevetésüket megismerhettük. Főleg ha az ember próbált másvalamire figyelni, mint a saját kihallgatójának az arca, a nevetése, satöbbije. Na és egyszer a folyosó, az ajtó közelében megállt a fiatalabbik Bokor testvér és az idősebbik Megadja testvér, és arról beszéltek, hogy vizsály van a második kerületben. A kapásutcai nyilasházban. Mert

ott nem úgy mennek a dolgok, olyan rendezetten, mint itt, a Városmajor-utcában. Az egyik vezető testvér lelőtt két másik testvért, aztán olajra lépett, azóta se tudják, hol van. Csak a hullákat hagyta ott maga után. Nagy kár érte, mert jó testvér volt, ezt is mondta Megadja testvér Bokor testvérenek. Ez biztos így van, pótolhatatlan veszteség érhet a Nyilaskeresztes Pártot, de a mi sajtóságos nézőpontunkból az a körülmény érdekes, hogy ha egy bajvívóutcai lakos fel akar adni minket a területileg illetékes nyilasházban, akkor kábé két percnyi gyalogtávolságban lévő kapásutcai nyilasházat keresi fel, és mindig is különösnek találtuk, hogy mégsem oda fordult az illető, hanem a távolabb székelő városmajoriakhoz. Ezért kerestünk olyasvalakit, aki ide van bekötve. Pedig a Megadja testvér által mondottak alapján immár el lehet képzelni, hogy valaki, mondjuk Mr. X meglát minket a Bajvívó-utcában, mire sietve kabátot-kalapot ölt és bakancsba bújik, és irányt vesz a közeli nyilasház felé. Szapora léptekkel hamar kiér a Jurányi-utcába, balra fordul, egy perc se kell, hogy a Görgey Artúr-utcára térjen, még egy perc, és már a Kapáson van, és aztán újabb perc a nyilasházig. Ahol mit talál? Lehet, hogy őrcök sem állnak a kapuban, senki sem állja útját, feljut az irodákig, és mit lát? Hullák a padlón. Nem lenne ebben semmi különös, de ezek nem zsidó hullák, nem katonaszökevények, hanem zöldinges, árpádsávós nyilastestvérek. Mondjuk ha jókor érkezik, még azt a testvért is láthatja, aki lepuffantotta őket, ott áll fölöttük, füstölgő csöví pisztollyal, de zöld ingben és piros-fehér csíkos szalaggal a karján.

Kolléga úr, ezt szépen kiszínezte.

Jó, akkor tekintsünk el a tettenéréstől, és még a nyilas tetemektől is eltekinthetünk, bár azok sokáig ott maradtak Megadja testvér szerint. Ezeket simán figyelmen kívül hagyja is az a helyzet, hogy a kapásutcai nyilasház a lövöldözés után nem egy jól működő intézmény, és egész biztos, hogy már előtte sem volt az, minek köszönhetően ott hiába akart minket fölnyomni a derék Mr. X vagy akárki. Na most képzeljük el őt, ahogy ott áll a Kapás-utcában, és kesereg nagy bajában. Mit tegyen? Menjen haza a Bajvívó-utcába? Azt már nem! Ha már nekiindult, kabátot-kalapot vett magára, bakancsba bújott, nem nyugszik, míg hóhérekre nem ad minket. Így tehát irányt vesz a Városmajor-utca felé.

Szép történet.

És lehet, hogy igaz is. A valószínűségét nem hiszem, hogy ki tudja zárni a kolléga, vagy akármely más detektív. Legfeljebb az szolgál majd cáfolatul, ha rá lesz bizonyítva a tett Rédlire, Guzmitsnére vagy Schnitzerre, akárki másra, akinek neve és arca van.

Nyitják megint az ajtót, felkapcsolják a villanyt. Az egyik legfőbb nyilas áll be a nyílásba, Bokor Dénes. Mögötte többen is puskával, az ő kezében gumibot. Nézzük csak, mondja, a díszes társaságot. Nagyon megtelt ez a fogda. Ideje csökkenteni az állományt. Nem tudják, jót vagy rosszat jelent, ha valakit kiválaszt. A gumibotot rámutat egy lányra, a magas, fekete Irén-

re. Ez volt a vasgyáros egyik nője, a szerető. Bár ott a kezében a gumibot, Irént nem üti meg. A vasgyáros napok óta nincs közöttük. A feleség készül felállni, hogy ő is megy. Te még maradsz, szól rá Bokor. Na, egyelőre innen ennyit. A villanyt nem kapcsolja le, úgy távozik. Az ajtót bezárják kintről.

Senki egy szót nem szól, fülelnek.

Sorakoztatják a kint lévő foglyokat. Más helyiségekből is hoznak többeket, és kintről, a kertből. Sokan lehetnek, időbe telik, amíg összerendezik a turnust. A kezüket hátra kötik, és soronként négyesével egymáshoz is rögzítik őket. Egyesek ellenállnak, félelmükben vagy mert fáj nekik, ahogy belevág a spárga a bőrükbe, de a legtöbben engedelmesen és némán tűrnek. Fennáll a lehetőség, hogy a menetet Pestre, a gettóba vezetik – azok után, amin itt, a nyilasházban keresztülmentek, az már nem riasztó perspektíva, sőt, már-már szabadulást jelent. Másrészt benne van a pakliban a Dunapart. A fürdőszoba foglyai már tudják, hogy egyes csoportokat a folyóhoz visznek, és lelövik az embereket. Egyesek korábban is tudtak róla, hogy van ilyen, de néhány bent töltött nap után mindenki tudomást szerez erről a kifejeletről. A menet indulásakor sohasem közlik, hogy az úti cél a Dunapart, ha valamit mondanak, akkor a gettót. Viszont a gyakorlott fül néha kihallja a tónusból, hogy habár arrafelé indulnak, nem biztos, hogy végül oda is érnek majd. Most meg, hogy egy átmeneti csönd után meghallják páter Kun hangját, arra kell gondolniuk, ezt a csoportot sem fogják a Dunánál tovább kísérni. Persze csak találgatás, de ők nem tehetnek mást, mint hogy találgatnak. Akár a gettóba, akár a Dunaparra viszik ezt a sok embert, látszik, hogy ők, a nyilasok még élet-halál urai a városban. Holnap is azt csinálnak itt a házban, amit jónak látnak, kedvük szerint bánnak azokkal, akik a kezük közé kerültek. De akik több mint egy hete bent vannak, és még nem kerültek ki innen, talán csak-csak reménykedhetnek benne, hogy most már nem lesznek a Dunaparra küldve. Óvatosan, egy kicsi reményt megengedhetnek maguknak. A vasgyáros felesége például előbb került be, mint Irén, a szerető, aki most kiment. Vagyis már eddig is több napig tartották bent, mint a másikat. Igaz, ez lehet véletlen, de az ember óhatatlanul arra gondol, ha eddig nem küldték a halálba, most már nem fogják, és ugyanez vonatkozik a többi bent lévőre is.

Ugyanolyan értelmetlen ez, mintha Isten szándékait próbálnánk kalkulálni. De ettől még az emberek mindenkor találgatják Isten szándékait. Miközben a turnust összeállították, és kihajtották a házból. Rövid ideig még lehet találgatni, milyen lehet összekötözötnen a fegyveresek között menetelni, és hogy mennyire fázhat az ember hiányos öltözékben a decembervégi fagyban. Esett mostanában hó? Itt benn senkin nincs cipő, zokni, harisnya se mindenkin. Némelyik lábat gumibotokkal verték, van, amelyiket megégették.

Már nem sok lehet hátra karácsonyig. Vagy már itt van? Nem, képtelenség, ha valamit, hát a karácsonyt még a fogságban is meg kell, hogy érezzék, nem múlhat el fölöttük észrevétlenül.

Klára összeszi a kezét, és Tamás érti. Az imádság ideje. Ő nem kinyújtott ujjakkal teszi össze a tenyerét, hogy foghassa Ólom Pált, és az anyja érti, hagyja.

Jézus, vigyázz ránk! Még sokáig szerethessünk téged és szerethessük egymást.

AZONOSSÁG

Izsó Zita

A befogadóállomáson
 a különböző országokból érkezők
 ügyetlenül próbálták vigasztalni egymást.
 Később megnyugodtak,
 hogy nem kell szeretniük a másikat,
 elég, ha felszednek a földről
 két közel azonos nagyságú követ,
 és ha később távol kerülnek egymástól,
 és nem is jut majd eszükbe a másik neve,
 tudni fogják, hogy van valahol valakinek
 egy ugyanilyen köve, amivel, bárhogy is fáj,
 nem zúzott össze semmit,
 nem dobott be ablakot,
 nem beszélt hozzá, nem pólyálta be,
 nem törte be vele az erőszakosan ordibáló fejeket,
 csak hordja magánál,
 ahogy a többiek is hordják.
 És napról napra egyre kevésbé érzi a súlyát.

SZÖVETKEZŐ MAGÁNYOK VERSE

Amit Izsó Zita harmadik verseskötetéről (Scolar Kiadó, 2018) ír a kritikus, a teljes életmű *érzékenységi hatókörére* érvényesnek tetszik: „Az *Éjszakai földet érés* úgy dolgozza fel a múlt és a jelenkor legzavarbaejtőbb politikai-társadalmi feszültségeit, hogy párhuzamba állítja azokat egymással. Egymás mellé kerülnek és ezzel egymásból válnak érthetővé olyan traumák, mint a migrációs válság okozta tömeges otthontalanság (*Azonosság, Határátkelés*), a második világháborús rémtörténetek (*Ivadékaikat a bölcsőszájú halak, Minden házból elviszik a lányokat*), egy fogyatékos újszülött érkezése a családba (*Az utolsó áldozat, Bontás, A pusztulás létigéi*), és a tőle való keserű búcsú (*Mélyvíz*) vagy idős hozzátartozó gondozása (*Demencia*) és elvesztése (*A hír, Amnézia, A távozás kényszere*). A traumák kollektív jellege és a megértés igénye közéletivé emeli a róluk való beszéd társadalmi szükségszerűségét.”¹ A „migrációs válság okozta tömeges otthontalanság” valóban tematikus tengelye az *Azonosság* című versnek, de a mű ennél többet nyújt, mert távolabbra tekint. Aktuálpolitikai horizontot nyit, hogy antropológiai létigazságokat közölhessen.

Beszédes a kontextusa is. „Társaid már rég vízbe fúltak” – kezdődik a megelőző költemény (*A tengernek háttal*). „Kettes sorban érkeznek a faluba az emberek, / mintha mindenki tartozna valakihez” – ez a következő szöveg (*Határátkelés*) nyitánya. A *társak* és az *egybetartozás* motívikáját gondolja-gombolja újra az *Azonosság* is.

Halmai Tamás

1975-ben született
 Pécsen. Költő, író,
 irodalmár. Legutóbbi
 írását 2023. 12.
 számunkban közöltük.

1 Lukács Barbara: Szekunder trauma (Izsó Zita: *Éjszakai földet érés*). *Tiszatáj* 74 (2020/5), 110.

A hűvösen takarékos cím nem fogalmi versbeszédet előlegez: a kontúros vershelyzetből (a menekültválság mindennapjai) szűkösen is epikus kifejlés következik – egy metafizikába átbillentő motívum bevonásával, ugyanakkor tárgyilagos, higgadt hangnemben.

Az egyetlen, astrofikus szövegtest három versmondatra tagolódik. (Szabadverset olvasunk, ám az első és a harmadik mondat finom dinamikáját jambusok biztosítják, amely versláb a második, szellősebb szakban is föl-föltűnik.) Az első expozíciót visz színre, bevezet a szcenikába: „A befogadóállomáson / a különböző országokból érkezők / ügyetlenül próbálták vigasztalni egymást.” Ez az egyszerű, de többszörösen bővített mondat a helyhatározói fölütésben kulcsfogalmat rejt el (*befogadóállomás*), melyhez a harmadik sor a *vigas*z ígérését rendeli.

A második versegység (4–17. sor) szonettnyi terjedelemben taglalja a szereplők – akik nem lírai hősök, hanem lírán túli áldozatok – viszonyát egymáshoz, illetve e kapcsolódás érzelmi átalakulását („Később megnyugodtak, / hogy nem kell szeretniük a másikat”).

A tagadó beszédforma („nem zúzott össze semmit, / nem dobott be ablakot, / nem beszélt hozzá, nem pólyálta be, / nem törte be vele az erőszakosan ordibáló fejeket”) gondolatritmikus hatállyal tudatosítja a sztereotipizáló idegenkép fals hajlamait. Az *Azonosság* fölirat egyszerre utal több létező azonos voltára, valamint egyenként önazonos létezésükre. Az önazonosság záloga a sorstársi egylényegűség (más nézőpontból: a testvéri, teremtményi, avagy felebaráti egyenlőség) fölismerése – mentesen az idealizáló öncsalás zsákutcáitól („nem kell szeretniük a másikat”). Ha elég közel hajolunk a távlatokhoz (vö. „közel azonos” – „távol kerülnek”), kitetszik: a sorsközösség is közösség, és magányok szövetkezéséből is származhat *alkalmilag örök* együttlét. Ami azért is figyelemre méltó fejlemény, minthogy eltérő nemzetiségek képviselőit („Különböző országokból érkezők”) sodorták egy térbe a történelmi folyamatok.

Általános nézet a recepcióban, hogy Izsó Zita verskultúrájában a – mindig egyedi és többrétegű – hasonlat a legjellemzőbb szóképi eljárás. Az *Azonosság* épp ezt a költői eszközt nélkülözi; akárha a megtisztulás esélyeit egy letisztított versbeszéd révén kívánná fölmérni. Az analógiás trópus szokott helyét ugyanakkor egy kiváltságosan jelentésdús motívum veszi át. A *kő* képe-képzete sorsjelkép itt, mely szinte allegóriába fordítja a verset. Óhatatlan, hogy az olvasó eszméletén át ne derengjenek jeles előzmények a műveltségi hagyományból: a Káin kezében gyilkos eszközzé váló kőtől Ady „föl-földobott” kövéig, mely éppenséggel az otthonlét vesződéses állapotát fejezi ki. De akár az *Újszövetség* egy rejtelmesen fontos szöveghelyét is a vers aurájába vonhatjuk; „...és adok annak fehér kövecskét, és a kövecskén új írott nevet, amelyet senki nem tud, csak az, aki kapja” (Jel 2,17). Mindemellét a *szimbólum* szó etimológiája sem mellékes itt; a valahai kettétört tárgyak az egymástól eltávolodókat biztosították arról, hogy később, bármikor, újra felismerik majd egymást. Az összeillésnek-összeilleszkedésnek ez a szavatolt mozzanata testesül meg a „közel azonos nagyságú” kövek rendszerében is. Az *azonosság* érzetét-tapasztalatát a mű átviszi ugyan a személyek világáról a tárgyi valóságra, ám ezzel nem az élőket tárgyasítja, hanem a tárgyat lelkesíti át.

Asszonáncos egybecsengés („hordják” – „súlyát”) vezet át a zárósor egymondatos nyomatékába (Izsóra igen jellemző a finom poentírozás), mely a múlt idejű versbeszédet jövőértékű jelen időre váltja: „És napról napra egyre kevésbé érzi a súlyát.” Bravúros retorikai tükörijáték az „érzi” alanyának mondattani előállítására. A kezdeti kollektív alany („tudni fogják”) mindenre kiterjeszti a szemléletmódot: „és ha később távol kerülnek egymástól, / és nem is jut majd eszükbe a másik neve, / tudni fogják, hogy van valahol valakinek / egy ugyanilyen köve”; ezt követően pedig a sokaság által szemlélt „másik”, azaz a „valaki” lesz az, aki viszonos jelleggel fordul a „többiek” irányába („csak hordja magánál, / ahogy a többiek is hordják”), és „érzi” a súly enyhülését. E szintaktikai csavar egymást óva *identifikáló* személyek hálójává avatja a sokadalmat.

A súlyok és terhek (meta)fizikájával kortárs irodalmunkban is számos jelentékeny mű foglalkozik. Fodor Ákos kétsoros misztikus paradoxonba sűríti az esszenciális tartalmak létmódját: „mennél üresebb: / annál nehezebb” (*A szív paradoxonja*). Halmosi Sándor négy sorban int a személyre szabható profán üdvösség kívánatos voltára: „Mert nem az a dolgunk, / hogy könnyű legyen. / Hanem hogy könnyűek legyünk. / Ha mégoly nehéz is” (*Mária kútja*). „Wer spricht von Siegen? Überstehn ist alles” – mondhatnánk e ponton Rilkével (*Requiem für Wolf Graf von Kalckreuth*). (Jékely Zoltán kanonikus fordításában: „Győzést ki említ? Minden csak kitartás.” Báthori Csaba frissebb magyarításában: „Győzelem nincs. Kibirni, – ez a legtöbb.”) Izsó Zita nehézségeket mérlegelő verse a hontalanság és kiszolgáltatottság drámájából a bizalom és bizakodás tanmeséjét bontja ki.

„...gyakran attól függetlenül, hogy nekünk nincs válaszuk semmilyen, a világ nagy dolgait érintő kérdésre, mi magunk még lehetünk válaszok mások számára” – mondja a költő egy interjúban.² Jószerével ezt a belátást, a személyközi viszonyok identitásformáló, kegyelmi erélyét jeleníti meg az *Azonosság*.

Mert könnyít, ami nehéz.

2 „A költészet nem feldolgozhatóvá, hanem elbeszélhetővé teszi a traumákat”. Dzsubák Tamás beszélgetése Izsó Zita költővel. *Kultúra.hu*, 2022.04.04. <https://kultura.hu/a-kolteszet-nem-feldolgozhatova-hanem-elbeszelhetove-teszi-a-traumakat-izso-zita-koltovel-beszeltunk/>

Jakabffy Imre

1944-ben született

Budapesten.

Műfordító, közgazdász,

matematikus.

FILOZÓFIAI ELMÉLKEDÉS A CSENDRŐL ÉS A LASSÚSÁGRÓL

A filozófia és az esszé, a tudomány és a vallomás határán egyensúlyozó könyvet jól tesszük, ha kicsit nagyobb csendben és lassabban olvassuk, mint ahogy ma szokás. Így saját élményt szerezhetünk arról, amiről a szerző ír. Etela Farkašová könnyedén vált témáról témára, mintha csak csevegne velünk. A teljes mű mégis egyetlen, nagyobb lélegzetű meditáció. Ezt mutatják sajátos stílusjegyei: az alcímek hiánya és a nagyon sokszor három ponttal záruló bekezdések.

Különös feszültséget ad a mondanivalónak, hogy Farkašová a „másik oldalról” érkezett. A tudomány élvonalában tevékenykedő filozófusként, tanszékvezetőként és felkapott médiaszemélyiségként is igen aktív életet élt. S bizonyára ez is hozzájárult rendkívüli sikerességéhez – ahhoz, hogy felemelhesse szavát a csend mellett. Mert a csendnek, ahogy kifejti, hallatnia kell a hangját.

A könyvből kiderül, miféle mély benyomások és drámai életesemények nyitották fel a szerző szemét egy új, más világra, amelyben ledől a hatékonyság bálványa, nem kell elszámolni minden egyes percünkkel, és nem kínos, ha éppen ráérünk.

Szemlélete mellett érvelve, Farkašová olyan filozófusokat vonultat fel, akiknek lételeme volt a csend, mint Rousseau, Kant, Nietzsche, Schopenhauer; utóbbi egyenesen annak alapján ítélte meg embertársait, mennyire túrik jól a zajt. A lassúság apostolaként pedig Wittgenstein alakja rajzolódik ki; szerinte a filozófusoknak így kellene köszönteniük egymást: Ne siess!

Más szereplők azért kapnak helyet az esszéfolyamban, mert veleszületetten hajlamosak a csendes és/vagy lassú viselkedésre. Egyikük a szerző *G. szerint a világ megmentése (Záchrana sveta podl'a G)* című, díjnyertes regényének főszereplőnöje. G. csendes és lassú, vágyott világa utópiaként körvonalazódik. G-hez hasonlóan nem illik bele a modern környezetbe az a rendkívül lassú észjárású gyermek sem, aki azután felnőve az északi-sarki csendben talál magára, itt válik a terület kiemelkedő kutatójává.

Farkašovában is él a vágy a csendes, távoli helyek után. Évtizedekig vár a lehetőségre, hogy eljuthasson Japánba, s felkereshessen egy Zen-kertet – olyan gondolkodásmód művészi kifejeződését, amelynél látszólag mi sem áll messzebb egy ízig-vérig európai filozófustól. A Zen-kertben eltöltött idő (vagy időtlenség) azonban teljesen áthangolja elméjét: itt születik meg benne annak az esszéfűzérnek az ötlete, amelyből most ízelítőt adunk.

A szerző nemcsak azon időzik el, hogy miként kell jól eltölteni az időt – messze túl a hatékony időbeosztáson, melynek kultúránk talán a mechanikus óra feltalálása és Benjamin Franklin diktuma (ne feledjük: az idő pénz) óta vált megszállottjává. Érinti azt az ősi kérdést is, hogy mi az idő – megidézve Szent Ágostont, az ő idővel kapcsolatos tudatlan tudását. Szent Ágostont, akinek *Vallomások* című alapművét, mint megtudjuk, Farkašová antikváriumban szerezte be és azóta rongyosra olvasta. Így talán nem véletlen, hogy a nagy elődhöz hasonlóan ő is a vallomásos filozófiát műveli. Ahogy olykor az a magyar esszéista is, akit Farkašová különösen

nagyra tart: Földényi F. László, a *Melankólia*-monográfiák és többek között *A lassúság dicsérete* című írás szerzője.

Földényi elmékedései kiindulópontjával gyakran választ képzőművészeti tárgyat vagy filmet. Farkašová az irodalom mellett a zene szerelmese, s nagy jártassággal kalauzol végig bennünket ama néhány évszázadon, amelyek a zenei előadások terén is döbbenetes felgyorsulást hoztak. Ennek alapja a korszellem mellett egy különös tévedés, melyről a most közölt részletek egyikében is olvashatunk. Majd kiderül, miféle hatással lehet testi-lelki valónkra a zenék egyre gyorsabb lejátszása.

Egyszóval a gyorsaság rossz, a lassúság pedig jó? A zaj árt, a csend gyógyít? Lehet-e egy filozófus ennyire részrehajló? Ha végignézzük a nagy elődökön, látjuk, hogy igen. Farkašová azonban felvillantja az általa értékékként tételezett csend és lassúság szélsőségeit is. A teljes csend rémisztő: a süketkamrát egyetlen ember sem képes akár egyetlen óráig elviselni. Eric Satie csend-performansa azért hatásos, mert közben akaratlanul is a környezet apróbb zajait hallgatjuk. S a világ leglassabban előadott darabja, amelyet mindannyian meghallgathatunk? Az már nem emberi léptékű. Farkašová szerencsére mindig az marad. Így mondandója – bár magvas, könnyen fogyasztható – még a gyors, türelmetlen olvasókat is magával ragadhatja.

*

Etela Farkašová matematika–fizika szakon szerzett diplomát a Nagyszombati (Trnavai) Egyetem pedagógiai karán, majd középiskolai tanárként dolgozott. Ezzel párhuzamosan filozófiát és szociológiát tanult a pozsonyi Comenius Egyetem bölcsészkarán. 1972-től ugyanezen egyetem filozófia tanszékének oktatója, 1998 óta vezetője. Kutatóként a filozófiai és a tudományos gondolkodás, illetve a művészet kapcsolatait, továbbá a feminista ismeretelméletet tanulmányozza. Több mint három tucat könyvet jegyez a filozófia, az esszé és az irodalom határterületeiről. Mivel köztiszteletnek örvend, gyakran kéri nyilatkozatokra fontos kortárs témákról a médiában.

Széles körű hatását nemcsak számos díj (mint például az Ivan Kraszko-díj, a Szlovák Írószövetség díja, a Közgazdasági Egyetem Aranyérme, Arany Érdemrend az Osztrák Köztársaság Szolgálatáért, a Bibliotheca-díj, a Szlovák Irodalmi Alap díja, az Anasoft Litera-díj, a Kristályszárny-díj stb.) mutatja, de az is, hogy műveit a német, lengyel, cseh, orosz, szerb, magyar, román nyelvek mellett japánra, arabra és hindire is lefordították.

A CSENDRŐL, A LASSÚSÁGRÓL ÉS MÁS ÉRTÉKEKRŐL

**ESSZÉ A KORRÓL, AMELYBEN ÉLÜNK,
ÉS ARRÓL, AHOGYAN AZT MEGÉLJÜK
(RÉSZLETEK)**

A lassúság és lelassulás fontossága, illetve ezeknek a csennddel és az elhalkulással való kapcsolata melletti érveket olvashatunk az egyik vezető magyar filozófus – a melankóliáról szóló kiváló monográfiák szerzője –, Földényi F. László tollából. Mérheterlen örömmel töltött el, amikor néhány éve az ő esszéiből készült *Goyov pes (Goya kutyája)* című szlovák nyelv-

Etela Farkašová

A fordítás alapjául szolgáló műve:

O tichu, pomalosti a iných hodnotách.

Eseje o čase, v ktorom žijeme, a o tom, ako ho

**VIGILIA
249**

Žijeme. Vydavateľstvo
Spolku slovenských
spisovateľov,
Bratislava, 2022.

Jakabffy Imre
és Jakabffy Éva Zoé
fordítása

vű válogatásban a lassúság és a lelassulás alaposan átgondolt védelmére bukkantam.

A *Lassúság dicsérete* című esszé számos okból lenyűgözött; a szerző azt a gondolatot fejt ki benne, hogy a lassúság ma anakronizmust, vagyis *nem megfelelő idő szerinti* létezését jelent, s aki képes a lassúságra, az az ellenállásra is képes (a kor szellemével, kialakult értékskálájával, viselkedésmintáival, szokásaival szemben); a lassúság e filozófus szerint a szüntelen gyorsulástól való idegenkedésből akár lázadássá is kinőheti magát.

A tapasztalat alátámasztja: a nyugalom és a megfontoltság kevéssé egyeztethető össze a zajossággal, inkább csendre hajlamosít. Ez azonban nem zárja ki, hogy a lassabb, nyugodtabb emberek is részt akarjanak és merjenek venni a lázadásban: lehet zajtalanul, feltűnésmentesen, halkan is ellenállni, hiszen, ahogy Földényi mondja, *lázas csendben is történhet...*

*

Ma már egyre több hang fog össze nemcsak a csend és a lassúság, hanem ezek belső rokonsága, kölcsönössége védelmében; Földényi vagy Rakúsa nincsenek egyedül, hasonló motívumot találunk például a kortárs német író, Sten Nadolny *A lassúság felfedezése (Die Entdeckung der Langsamkeit)* című, már-már kultikus regényében, amely John Franklin angol utazó, sarkkutató történetéről szól. A szerző a csendet az időtlenséghez hasonlítja; főhőse a csendet a lassú, mintegy megdermedt mozgással szoros összefüggésben levőnek érzékeli, úgy tapasztalja, mint időtlenséget, az időfolyam megszakításának szövetségesét.

A filozófiai hangolású regény, melynek mottója talán az a kissé provokatív kijelentés, hogy a lassú ember többet lát, nemcsak történelmi dokumentumként olvasható a híres utazóról, hanem egyben a lassúság, a türelem és a kiegyensúlyozottság ünnepléseként. Ebben az értelemben a regény nézőpontja egy születőben lévő és erősödő gondolatmenet jelzésének is felfogható, amely nem illeszkedik a mai szupergyors társadalom ideológiai keretei közé; valami olyasmi előérzetének, ami a társadalmi rendszer jövőbeli típusának kialakításában új értékke, új elvvé válhat.

A regény főhősenek látszólagos lassú felfogása, merevsége mögött nem rejlik más, mint a különféle részletekre való túlzott odafigyelés, a szinte példátlan türelem. Rendkívüli érzéke a részletek iránt lehetővé tette számára, hogy olyan dolgokat is meglásson, amelyek másoknak elkerülték a figyelmét; mintha mindent egyfajta időmikroszkópon át nézett volna, ami miatt érzékelése pontosabb, gondolkodása összetettebb, kiegyensúlyozottabb lett, mint más, gyorsabb embereké.

A regényt dokumentarista tanulmányként is szokták jellemezni a lassúság művészetéről, amely értelmet ad az életritmusoknak. Mint kiderítettem, Nadolny 1980-as évek végén megjelent könyvére közvetlenül vagy közvetve az európai, különösen a német nyelvű irodalom számos későbbi műve hivatkozik. Az összes világnyelvre lefordították, de csehül is elérhető.

Nadolny kissé idealizált formában írja le Franklin életét, hangsúlyozva, hogy hőse gyermekként mind beszédében, mind gondolkodásában, mind fizikai és szellemi reakcióiban igen lassú volt; emiatt különbözött a többi gyermektől; szokása volt többször is visszakérdezni, ha valami nem volt

számára nyilvánvaló, és úgy tűnt, mintha lassított felvételben észlelné a dolgokat. A regény szerzője felhívja a figyelmet, hogy éppen a lassúság és a megfontoltság, valamint az erős akarat segítette a csendes, félénk fiút abban, hogy kiváló kutatóvá és felfedezővé váljon. A John gyermekkorát megnehezítő tulajdonságok kiválóan kamatoztak későbbi tengerészi hivatásában; számos olyan helyzetben támaszkodhatott rájuk, amelyben más, gyors és meggondolatlan emberek, kudarcot vallottak...

Határozottan védelmezi az ember jogát arra, hogy elcsendesedjen, és a neki megfelelő tempóban lépkedjen, hogy az időt a saját mértékének megfelelően értelmezze, ami ma már több tudományágban is felkapott téma...

*

Egyes kritikus hangok már a múltban is rámutattak a hangosság romboló hatására; hangok, amelyek – messze nem véletlen egybeesés folytán – filozófusoktól és művészektől eredtek, akiknek az emberi életről, annak tartalmáról és irányáról való gondolkodás, csakúgy, mint az önelemzés, a mindennapi kenyerüket jelenti.

A kiváló matematikus, fizikus és vallásfilozófus Blaise Pascal a *Gondolatokban* hangot adott véleményének, hogy a zaj lehetetlenné teszi a koncentrációt, a reflexiót, sőt még a szellemet is megöli... És még csak hangosnak sem kell lennie, teszi hozzá a Clermont-Ferrand-i gondolkodó, még egy halk hang is zavaróan hathat a kreatív tevékenységre...

A zaj, amely messze nem volt olyan intenzív és tolokodó, mint amilyenek napjainkban tapasztaljuk, például a 19. századi német filozófust, Arthur Schopenhauert is zavarta, aki műveiben különleges figyelmet szentelt ennek az emberi személyiséget bomlasztó, megszálló jelenségnek. E filozófus számára a csend olyan alapvető fontossággal bírt, hogy az emberek értékelésekor a hozzá való viszonyulást tekintette az egyik fő kritériumnak; szerinte a kiváló gondolkodó elmék és a szellemdús emberek képtelenek a zaj elviselésére, mivel az megakasztja gondolataik áramlását, megbénítja elmélkedésüket. A közönséges emberek viszont, állítja Schopenhauer, alig figyelnek oda a zajra, sőt a hangos zajok iránt is sztoikus közönyt táplálnak.

A világ mint akarat és képzet című művében kifejti azt a meggyőződését, hogy a zajtűrési képessége fordított arányban áll a gondolkodás mélységével és az esztétikai érzékenységgel; az egyén által elviselhető zajmennyiség fordítottan arányos szellemi képességeivel, olyannyira, hogy ez utóbbit hozzávetőleg meg is becsülhetjük annak alapján, mennyire tűri adott személy a zajt...

Schopenhauer Immanuel Kantot, Johann Wolfgang Goethét, Jean Pault és Georg Christoph Lichtenberget említi példaként olyan személyiségekre, akik rendkívüli érzékenységet mutattak a zajok számos fajtája, sőt általában véve a zaj és bizonyos hangok iránt. Kant életrajzaiból ismert, hogy a filozófus – aki egész életében königsbergi (ma Kalinyingrád) lakos volt –, olyannyira hű maradt saját szokásaihoz (beleértve személyes napirendjét is), hogy még lakást is hajlandó volt váltani, ha nem találta meg benne a koncentrált gondolkodáshoz szükséges csendet.

Anekdotikus, hogy Kantot mennyire zavarta bármilyen hangos hang, lett légyen az kakaskukorékolás a szomszéd udvaron vagy a közeli bör-

tönből kihallatszó éneklés. Tapasztalatból tudta: a filozófiai kérdésekről való komoly és mély elmélkedés zavartalan csendet kíván, és hogy új, nagy horderejű eszmék csak csendben szülehetnek...

Hasonló attitűddel találkozhatunk egy másik német filozófusnál, Friedrich Nietzschénél is, akinek Zarathustra szájába adott gondolataiból világosan érezhetjük a zaj, a hangosság és nyüzsgés iránti mélységes ellenszenvet. Ahol a magány véget ér, ott kezdődik a piac, mondja a filozófus, és ahol a piac kezdődik, ott kezdődik a nagy színészek lármája és a legyek idegesítő zümmögése is... Zarathustra számára a zaj a piac apró-cseprő dolgaihoz kapcsolódik, a rovarok zavaró zümmögésével, vagyis mindazzal, ami lehetetlenné teszi a nagy, fontos dolgokra való nyugodt összpontosítást, az önmagunkban való elmerülést a hegyek magányában, az ihlető csendben...

A *Zarathustra* a filozófusnak a zaj romboló hatásáról szóló gondolataiból merít; a zaj a gondolkodás számára barátságtalan városi környezetre utal, melynek ellentéte a hegyi környezet, a természet csendes, a szellemet felszabadító és élénkítő magánya. Ezért aztán az *Így szólott Zarathustra* című filozófiai-irodalmi műve olvasható úgy, mint vádirat a zajos kicsinység, a jelentéktelenség ellen, egyszersmind a csend apoteózisaként – lévén az a nyugodt, koncentrált, emberhez méltó gondolkodás feltétele... A *Vidám tudomány* című, aforizmákból és rövidebb elmélkedésekből álló könyvében pedig a filozófus fülsiketítőnek nevezi a kort, amelyben él; szerinte ilyenkor még süketnek lenni is jobb, mint fülsiketítve lenni. Ezek bizony, írja, nehéz idők, különösen a gondolkodóknak, mert nekik meg kell tanulniuk, hogy a zajok közepette is rátaláljanak a csendre...

A 20. században hasonló eszmék köszönnek vissza például a francia költő és filozófus-esszéíró Paul Valérynél, aki a *Rossz gondolatokban* (*Mauvaises Pensées et autres*) azt írja: az érzékeny lényeknek nincs erőteljes hangjuk, és különösen az őket mélyen érintő dolgokról visszafojtott hangon beszélnek, mivel, ahogy Valéry emlékeztet, létezik egyfajta auditív tisztaság, amelyet egy bizonyos hangerő-maximum fenntartása jellemez...

Napjainkban Valéry auditív vagy bármilyen másfajta tisztaságát nem tekintik dicséretre méltónak; épp ellenkezőleg, a virágzó bulvárkultúra számára akadályt jelent a céljai eléréséhez vezető úton.

*

Grete Wehmeyer [német zongoraművész, zeneteoretikus és író] nézeteit kétségtelenül befolyásolja az a tény, hogy zenészként egy ideig Japánban dolgozott; könyvében megvallja, hogy a más kultúrával való találkozás nemcsak az európai zenével kapcsolatos nézeteit változtatta meg, hanem az időészlelését és -felfogását, sőt az egész életét is. A zen buddhizmus filozófiájától megihletve nem fogadja el azt a felfogást, hogy akkor használjuk ki jól és bölcsen a napot, ha azt számtalan, gyakran hektikus tevékenységgel zsúfoljuk tele; ehelyett arra a kérdésre, hogy valójában mi ad értelmet egy napnak, olyan válaszokat keres, amelyek eltérnek a jelen nyugati társadalma által adottaktól.

Kellemesen meglepett, egyben örömmre szolgált, hogy Wehmeyer a csendről való gondolkodást összekapcsolja a japán és kínai kertek emlékeivel – e kertekben ő is nagyra értékeli mindazt, ami sok évvel ezelőtt, a felkelő nap országában tett látogatásom során engem is elvarázsolt.

Könyvét olvasva, amely arra intett, hogy lassítsak és csendesedjek el, felidéztem saját élményeimet, a mámor érzését a virágzó szakurák (japán-cseresznye fák) fehérsége, a kis tavak fölött ívelő hidak, a kavicsokból, homokból, virágokból és bokrokból álló festői csendéletek láttán, és akkor, éppen akkor, elmerülve a részletek harmóniájában, teljes világossággal felismertem a csend mágikus erejét.

A japánkertekből – kanyargó, homokkal és kavicssal felszórt ösvényekkel – olyan nyugodt derű áradt, amely váratlan erővel ragadott meg...

Emlékeimből még most is olyan tér képe rajzolódik ki, amelyben keveredik a látható és a láthatatlan, a pusztán érzékelt, a külső és a belső; olyan tér, amely azt sugallja, hogy az idő nem lineárisan halad, hanem ismétlődő körökben bontakozik ki, minek tehát a sietség, minek a kapkodás, pláne, ha a célok amúgy is tisztázatlanok, nem kellően átgondoltak, sőt talán elhibáztak is...

Már régebben olvastam a japánkertekről, és – akkoriban eléggé irreálisan – szerettem volna a saját szememmel látni őket. Amikor jóval később vágyam valóra vált, meglepődve tapasztaltam, milyen könnyedén elfogadja racionálisan képzett európai elmém, hogy e kertekben az általam sosem vallott zen buddhista filozófia ölt konkrét formát...

Ennek ellenére elvarázsoltak a japán kertek, amelyek, mint mondják, a zen művészet leglényegét fejezik ki, s amelyek egyikében, csodával határos módon, egy magaslapon úgy fél órára, vagy talán még tovább egyedül találtuk magunkat; ekkor villant be elmémbe a csendről és a lelassulásról szóló esszéik ötlete, s egy idő után el is kezdtem írni őket, majd kisebb megszakításokkal és különféle változtatásokkal újra meg újra visszatértem hozzájuk.

*

Vezető irodalomtudósunk, Ján Števíček *A szívroham fenomenológiája* című művében írja, hogy a békés túléléshez legalább időnként a tevékenység megszakítására, a csend pillanataira, lassításra, szünetekre van szükség; hogy a folytonos vágtában létfontosságúak a megállások. Ezt a saját szíve által okozott sok hatására írta, megriadva, egyben gazdagodva egy fatális élménytől, és emlékeztetve minket: álljunk meg egy pillanatra, ha rá akarunk jönni, mi értelme a cselekedeteinknek...

Szliácson írta ezeket, ahol húsz évvel később én is hasonló diagnózis miatt lábadoztam.

Megállás, elcsendesedés, stációk, ismételgettem magamban két kezelés közt a gyógyforrás vizét kortyolgatva: nézőpontot, célt, stratégiát változtatni, nem futni tovább, ellenállni a külső nyomásnak, gondosabban megválogatni a célokat, lassítani, elhajítani a Bourdieu-féle ostort, lázadni, kitörni a cinkos, egyúttal az áldozat szerepéből, legalább időnként, legalább részben...

De nem voltam biztos benne, hogy képes leszek-e valami lényegeset megváltoztatni magamon, az időhöz való viszonyulásomon; képes leszek-e következetes maradni az elkövetkező években, és kitartok-e elhatározásom mellett, hogy nem versenyzek a megélt időmmel, hogy nem engedek az idegességnek, a szorongásnak és a félelemnek, miszerint mindig kevesebb van belőle, mint amennyire szükségem lenne... Akkoriban, szliácsi sétáim során nem voltam biztos abban, hogy valóban meg tudok-e

szabadulni az állandó számvetésre való késztetéstől, s a félelemtől, hogy nem úgy töltöm ki az időmet, ahogyan szeretném, és mint füstfoslány, úgy folyik ki az ujjaim közül, tűnik el visszafordíthatatlanul, miközben kínoz a bűntudat: kudarcot vallottam, nem értem be a célba...

*

Minden tudományos eredmény ellenére az idő, és pedig különösen a személyes, *megélt* időnk ugyanolyan értelemben maradt megválaszolatlan rejtély, mint egykor a patrisztikus filozófus és teológus Szent Ágoston számára, az ókor és a kora középkor határán. Ő igen egyszerűen, mégis szuggesztíven fejezte ki magát, amikor saját, *Quid est ergo tempus?* kérdésére így válaszolt: amíg senki nem kérdi meg tőle, mi az idő, tudja, de amint valaki arra kéri, magyarázza meg, már nem tudja.

Lapozgatom a rongyosra olvasott *Vallomásokat*, amelyet egyszer rég, egy hétfő reggelen vásároltam a Korzó antikváriumában – tényleg az egyik legnagyobb paradoxon: hihetetlen, milyen kevéssé kutattunk és ismertünk meg valamit, amivel szoros kapcsolatban állunk, ami bennünk létezik, sőt mi magunk vagyunk, minthogy az én időm valójában az én személyiségem, a *megélt* időm – valami egyedi, oszthatatlan, megváltoztathatatlan és pótolhatatlan.

*

A zenének megvan a maga ideje, és ez másképp telik, mint a valós idő; végül is valami hasonló igaz más művészeti ágakra is, amelyek az idővel dolgoznak, legyen szó regényről, filmről, drámáról.

Zenehallgatás során az időérzékelést különféle illúziók befolyásolhatják, amelyek közül az egyikre gyerekkoromból, Ravel *Bolerójával* kapcsolatban emlékszem: volt egy időszak, amikor gyakran hallgattuk apámmal, mivel ez volt az egyik kedvence. Ütöttük a taktust az asztalon, miközben félhangosan énekeltük a dallamot, de még fontosabb volt a ritmus, ahogy fokozatosan hozzáadódott az ütések intenzitásához; a darab végére ütéseink hangos kopogássá változtak, ujjaink mozgása az asztalon gyorsabbá vált, a fortissimóba való átmenetek a tempó felgyorsítására csábítottak...

Később olvastam, hogy a fennmaradt tanúvallomások szerint Ravel rendkívül bosszús volt, ha a karmester a *Boleró* záró részében engedett az illúzióknak, és felgyorsította a tempót; a zeneszerző ragaszkodott annak állandóságához.

Grete Wehmeyer történelmi dokumentumok kutatására alapozva azt állítja, hogy a zenészek több évszázada észlelik a tempó gyorsulását. Már Mozart is panaszkodott apjának egy levélben, amiért a darabját egy koncerten túl gyorsan adták elő; szerinte gyorsan játszani jóval könnyebb, mert még ha egy hangot rosszul is ütnek le, a nagyobb sebesség mellett ez valószínűbben marad észrevétlen.

Ahogy Wehmeyer írja, a 19. század közepe táján a tempó duplájára gyorsult ahhoz képest, ahogy a régi zenéket eredetileg játszották; Bach műveit például már akkor is gyorsítva adták elő, és a tempó gyorsítása a mai napig tart.

ügetésben játszó szimfonikus zenekarok védjegye az egyetemes sebesség; náluk Händel *Largójából Presto* lesz, Schubert *Szerenádjából* pedig induló – teszi hozzá az író, aki szerint a gyorsaság és az általa kiváltott kollektív hisztéria következtében azt a zongoristát, aki nem 180 km/h-s sebességgel játssza Lisztet, észre sem veszik.

A dokumentumok tanúsága szerint a felvételek fél évszázad alatt egy-egy dal esetében tíz, esetenként még több perccel rövidültek. Honoré Beethoven *Hammerklavier-szonátáját*, az opus 106-ot hozza fel példaként: Liszt egy óra alatt játszotta le (erről írásos beszámolót hagyott hátra), ma húsz-huszonöt perccel rövidebben adják elő, ami egyetlen darab esetében is komoly különbséget jelent.

Egy nonstop társadalomban, amelyben az örök gyorsulás miatti kimerültség és frusztráció kezd megnyilvánulni, a sebesség növekedésével szemben a zenében is hasonló tiltakozó tendencia jelentkezik, mint az élet korábban említett területein (lassú étkezés, földművelés, gondolkodás, orvoslás, oktatás...). Különösen az elmúlt évtizedekben jelennek meg kritikus gondolatok a játékkal kapcsolatban, és fogalmazódik meg a tempó lassítása iránti igény.

A kezdeményezés híve Grete Wehmeyer is, aki a *Slow to Live* című könyvében másik magyarázatot ad arra, hogy a múltban a zeneművek előadásában a tempó felgyorsítására való elhibázott hajlam érvényesült. A holland teoretikus, Willem Retze Talsma *Wiedergeburt der Klassiker* című művére támaszkodik. E szerző elmélete szerint a metronóm használati utasításainak téves értelmezése (kétszer olyan gyors, mint a zeneszerzők szándéka volt, a „tik”-et „tik-tak”-nak értették) a történelem során általánossá vált; ezért a régebbi művek megértésének feltétele a lassítás.

Hasonló lassulási fordulatot mutat Glenn Gould esete, aki fiatalon, 23 évesen körülbelül 38 perc alatt, 26 évvel később pedig 51 perc alatt játszotta le Bach *Goldberg-variációit*. A híres kanadai zongoraművész arra a meggyőződésre jutott, hogy azt a tempót, amellyel a darabot manapság általában játsszák, lassítani kell, és fontos, hogy az előadó megtalálja a saját tempóját, amely tükrözi a mű megértését.

A tempo giusto mozgalom (szó szerint: pontos idő, ami szabad fordításban helyes, megfelelő tempónak is nevezhető) azt az elképzelést hirdeti, hogy a művészeknek a metronómok helyett a saját pulzusukhoz kellene igazodniuk, mert ez a legtermészetesebb módja az időmérésnek, az, amit maga az emberi test ad, emlékeztetve minket: figyeljünk arra a tempóra, amelyben a szív és más szervek dolgoznak...

Ahogy Carl Honoré, aki *A lassúság dicséretében* jelentős figyelmet szentel a tételnek, megállapítja: a tempo giusto egyáltalán nem a gyorsaság ellen szól, nem akarja azt kiküszöbölni a zenéből, de rámutat egy bizonyos mértékletesség (szent mértékletesség!) szükségességére az interpretáció tempójában. A mozgalom törekvése, hogy a lassú tempó jegyében írja újra a klasszikus zene történetét, de szimbolikusan felhívásként is értelmezhető a sebesség kultusza/kultúrája elleni küzdelemre.

Carl Honoré leír egy koncertet, amelyen Uwe Kliebt, a tempo giusto mozgalom egyik képviselője játszott; a koncert előtt előadást tartottak a sebességnek való engedés káros voltáról. A művész előbb a mai gyorsított tempóban, majd lassítva játszott el néhány ütemet egy darabból, a cél az

volt, hogy bemutassa, a zene a tempótól függően mennyire másképp hat a pszichére. Ahogy Honoré hangsúlyozza, fontos, hogy ne feledjük, mennyire értelmetlen mindent felgyorsítani csak azért, mert megtehetjük, vagy mert úgy gondoljuk, hogy muszáj. Az élet titka, hogy mindig keressük a tempo giustót. És ez sehol sem igazabb, mint a zenében.

Kliemt szerint ma a klasszikus zene szenved a nagy sebességtől; ahogy Kliemt a német zongoraművész és filozófus Wehmeyerrel egyetértésben állítja, sok minden elsőklik, ami egy kompozíció lényegét alkotja; elvesznek a részletek, a finom árnyalatok és az egésznek a varázsa.

Hasonlóan vélekedik az Európában is tevékenykedő brazil karmester, Maximiano Cobra; az ő vezényletével Beethoven *Kilencedikje* kétszer olyan hosszú ideig tart, mint a ma szokásos felvételek; ilyet kínálni valóban merész gesztus (emlékezzünk Peter Zagar véleményére a darab logikájának a nagy tempóváltások miatti megzavarásáról)...

Az a zenei esemény pedig, amelyet Honoré *A lassúság dicséretében* elmesél, egyenesen provokatív hatású: a németországi kisvárosban, Halberstadtban, a Szent Burchard-templomban (a 12. századból) található egy híres orgona, amely a lassú zenei mozgalom kapcsán még ismertebbé vált. Ez részben John Cage-nek, az avantgárd amerikai zeneszerzőnek is köszönhető, akinek munkásságára nagy hatással volt a keleti filozófia, különösen a buddhizmus.

A lassú filozófia és a tempo giusto mozgalom szellemében a zeneszerző megírta az *As Slow As Possible* (ASLSP) című művet, eredetileg zongorára, később orgonára átdolgozva. Különös ügy: a darab játszása, amely talán a leghosszabb ideig tartó zenei előadás, és amely a tervek szerint 2640-ig tart majd, 639 évre terjed ki. 2001 augusztusában kezdődött, 2003 februárjáig volt idő megfűjni az orgona fűtatóit, majd elhangzott az első három hang, amely 2004 nyaráig visszhangzott, a következő hangot 2024 februárjában szólaltatják meg, és a lassú játék így folytatódhat tovább...

Nem tudtam ellenállni, és elmerültem egy YouTube-élményben, ahol ebbe a „koncertbe”, vagyis ennek első hangjaiba hallgattam bele... a darab előadása tényleg nem csupán provokatív, hanem egészen abszurdnak is tűnhet; mindenekelőtt azonban egyértelmű kihívás a fulladozó, izgatott és hektikus korról szemben. Szakmai körökben az előadás éles vitákat vált ki; az egyik értelmezés szerint a hipotetikusán a végtelenségig tartó kompozíció a jövőre irányuló optimizmust fejezi ki; bevallom, én nem így éreztem...

Nem véletlen, hogy Erik Satie *Vexation* című darabját John Cage vezényelte. A Proust-kortárs Satie legtöbb művének tempója igen lassú. Úgy tűnik, Satie már a 19. század végén előre látta, hogy tiltakozni kell a sebesség általánosan elfogadott eszménye ellen.

Hihetetlennek hangzik a zeneszerző kérése, hogy az előadás során a művet 840-szer ismételjék meg egymás után, és hogy a zenészek abszolút csendben és nyugalomban készüljenek rá; mint Grete Wehmeyer írja, csak 1963-ban adták elő John Cage vezényletével New Yorkban kilenc zongoristával, és a koncert 19 órán át tartott.

KEREKASZTAL-BESZÉLGETÉS A BÉKÉRŐL

Az alábbi között beszélgetés a „Keresd a békét, és járj utána” címmel 2023. szeptember 22-én a Pannonhalmi Főapátságban megrendezett nemzetközi ökumenikus konferencia keretében hangzott el. Résztvevői Orosz Atanáz miskolci görögkatolikus püspök; Fekete Károly, a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke; Samuel Lauras, a Nový Dvůr-i trappista monostor apátja; Johannes Oeldemann, a paderborni Möhler Intézet igazgatója; és Peter McGregor, a sydneyi Katolikus Intézet oktatója.

GÖRFÖL TIBOR: Talán megkísérthet minket, hogy a békét összekeverjük a mozdulatlanlanság és az eseménytelenség állapotával, a temetők légkörével, amelyben minden nagyon csendes és békés, de nem igazán történik semmi. Miben különbözik a valódi béke és a temetői hangulat?

SAMUEL LAURAS: Én úgy gondolom, hogy a csend sohasem holt dolog, sőt azt is merem gondolni, hogy még a halál sem halálosan eseménytelen. Azt hiszem, csak az elszigetelődést lehet halálosan merevnek tekinteni. A csendre nyitott magány mindig termékeny és élő. A csend lemarja az emberről a ráakódott rétegeket, és megtisztítja. E folyamat olykor fájdalmas, de mindenképpen megtisztító hatású. Egyébként az emberiség története során minden egyes kultúrában az szabta meg az ember lényegét, hogy miként törődik a halottaival – így aztán maga a sír sem halálosan üres, hiszen tele van étellel.

JOHANNES OELDEMANN: Ahhoz, hogy megértsük, valójában mi is a béke, azt hiszem, érdemes a Bibliához fordulnunk útmutatásért. A 85. zsolnártában arról a békéről olvasunk, amelyet az Úr ad meg népének. Szó szerint a következőket mondja a zsolnár: „Az irgalom és az igazság egymásra lellenek, / csókot vált az igazságosság és a béke.” Ennek értelmében a valódi béke szorosan összefügg az igazságossággal. A béke óhatatlanul ingatag, ha olyan viszonyok között próbálják megvalósítani, ahol egyeseknek kedveznek, míg másokat hátrányos megkülönböztetés sújt. Csak az igazságos béke lehet tehát teherbíró. A békeközpontú katolikus etikával foglalkozó dokumentumunknak a német katolikus püspökök joggal adták az *Igazságos béke* címet, az első európai katolikus tanácskozás pedig, amelyet 1989. május 19-én, néhány hónappal a berlini fal ledőlése előtt tartottak, szintén az igazságosságban megvalósuló béke témájával foglalkozott. A valódi béke tehát egészen más, mint különböző csoportok élettelen egymasmelletti-sége: azt kívánja, hogy mindenki erőfeszítéseket tegyen a békéért, amely a zsolnár szavai szerint szeretettel és hűséggel jár együtt.

FEKETE KÁROLY: Én olyan egyházból érkezem, amely tagjai így köszöntik egymást: „Áldás, békesség!” Azt hiszem, mi sem valamiféle élettelen mozdíthatatlanságot szeretnénk kívánni egymásnak, hanem nagyon is dinamikus kifejezést használunk, amikor békességről beszélünk. Talán érdemes felidézni azt az ókori békefogalmat, amellyel a filozófusoknál találkozunk. Epikurosz az óhajok kioltását, a kívánságok leszerelését és az

élet vágyaktól való megtisztítását tartotta kívánatosnak, abban a meggyőződésben, hogy a kívánságoktól megszabadulva egyúttal a csalódásoktól is megkíméljük magunkat. Ennek értelmében a béke csak az érzések halálával köszönt be – csak így érhetjük el a szenvedélymentesség (*apatheia*), a rendíthetetlenség (*ataraxia*) és a teljes önuralom (*autarkia*) állapotát.

Szerintem is érdemes megvizsgálnunk, hogy ehhez képest mit tár elénk a Biblia. Azt hiszem, mind a *salóm*, mind az *eiréné* fogalmában a fentebb említett dinamizmus fedezhető fel. A *salóm*, a külső és belső békesség az élet valamennyi területére kiterjed: olyan virágzó állapotként, „viruló” létként fogható fel, amely Isten népén belül az egyént és a közösséget egyaránt meghatározza; lényegében nem más, mint egyetértés, a közösségi kapcsolatok rendezettsége, biztonság. Mindez pedig nem hangulat dolga, mert a béke forrása maga Isten: ezért mondhatja jövendölésében Ézsaiás, hogy a messiás eljövetelekor maga a „béke fejedelme” fog elérkezni. Később Ézsaiásnál azt is megtudjuk, hogy az, aki a „béke fejedelme”, azért szenved és bűnhődik, hogy nekünk békességünk legyen. Az *eiréné* egyértelműen Krisztus békességét jelöli, azt a kerítésbontó, egységteremtő erőt, amely az egész Újszövetséget uralja. Bátran kijelenthetjük tehát, hogy az Újszövetség a béke könyve. Ez a béke azonos a helyreállt istenkapcsolattal: Istenhez fűződő viszonyunkat a bűn ugyan megrontotta, de Krisztus helyreállítja. Ezért Krisztus ereje olyan „békefenntartó” erő, amely nem hadtesteket mozgat meg, és nem hadtestek eredménye, hanem Krisztusba vetett reménységünkkel függ össze; szembeszegül a sátán, a *diabolosz* erejével, és helyreállítja a rendet. Úgyhogy: „Áldás, békesség!”

OROSZ ATANÁZ: Legyen szabad Samuel apát szavaihoz kapcsolódnom: szerintem sem szabad lebecsülnünk a temetők csendjét és nyugalját, főként mai korunkban. A valódi béke azonban természetesen ennél sokkal többet, valami mást jelent – a szeretet áramlásával van telítve, olyan szeretettel, amely rendkívül tevékeny és aktív is lehet. Szintén Samuel apát említette, hogy a monostoroknak a béke szigeteinek kell lenniük – ami engem illet, én negyvenhét évvel ezelőtt még sokszor kosárlabdáztam itt, Pannonhalmán, s mindig egészséges küzdelmek folytak a jelen beszélgetésünk helyszínén álló egykori tornateremben. Az egész bencés monostor és az egész bencés gimnázium nagyon eleven helynek tűnt, annak ellenére, hogy a béke eszményének megvalósítására törekedett.

A háborús filmek kedvelőinek ugyanakkor nincs jó hírem: ha megvalósulna a valódi béke, biztosan nem lennének kedvüket az efféle látványban. A valódi béke persze nem is olyan izgalmas, mint az efféle filmek, de nem is ez a célja: nem igényli, hogy minden nap újabb és újabb híreket halljunk háborúkról, halottakról, tönkretett emberekről. Úgy vélem, rossz irányba indult el az emberiség, amikor az akciófilmek nézése lett a szabadidő eltöltésének egyik formája, s vele együtt jár a naponta érkező háborús hírek iránti érdeklődés.

PETER MCGREGOR: Az imént hallottunk arról a sztoikus eredetű elképzelésről, hogy jobb, ha megszabadulunk az érzéseinktől, mert ily módon mentesek leszünk a szenvedéstől. Ez a fajta hozzáállás lényegében spirituális eutanáziának tekinthető. Ugyanakkor az a világi béke sem te-

kinthető feltétlenül eszménynek, amelynek a szenvedés, a konfliktus és a félelem hiánya alkotja a lényegét – mintha minden rendben lenne, ha egészségesek vagyunk, vagyonnal rendelkezünk, barátaink vannak, és így tovább. Mintha a béke kimerülne abban, hogy egy napsütötte délután a hullámokat nézegetjük a tengerparton. Mindebben persze nem sok kivetnivaló van, ám Krisztus békéje nem kívánja tőlünk, hogy oltsuk ki az érzéseinket, hanem azt követeli, hogy azt oltsuk ki, amit Szent Pál a test cselekedeteinek nevez. Ha ezt meg tudjuk tenni, életre kelhetnek bennünk a Lélek ajándékai, melyek közül az egyik a béke. A kettő ugyanis kizárja egymást: vagy a test cselekedetei vannak meg bennünk, vagy a Lélek ajándékai, a kettő nem fér meg együtt. Ha szenvedések közepette is béke van bennünk, akkor maga Jézus a békénk forrása; ilyenkor Jézus szívén nyugszunk, mégpedig különleges csendben: az imádás csendjében.

GÖRFÖL TIBOR: Miközben egységre és békére törekszik az ember, azt is szüntelenül tapasztalja, hogy rendkívül megosztott és polarizált világban élünk, amelyben a különböző csoportok elviselni nem képesek egymást. Hogyan lehet hidakat építeni ebben a megosztottságban, és milyen feszültségekkel találkozunk a saját közösségeinkben?

PETER MCGREGOR: Egyetértek azzal, hogy szélsőségesen megosztott korban élünk, már a 20. század első fele, a faszizmus és a kommunizmus időszakától. Az egyház életében is vannak olyan időszakok, amelyekben nagyfokú polarizálódás alakul ki: ilyen volt például a protestáns reformáció kora. Ugyanakkor az a véleményem, hogy a napjainkban tapasztalható világi és egyházi megosztottság nem teljesen egyforma. A polarizáltság más-más formájával nézünk szembe a világban és az egyházban. Olykor rendkívül nehéz, sőt lehetetlen kapcsolatot teremteni megosztott csoportok között, mert a legnemesebb erőfeszítések is kudarcot vallanak. A megosztottság felszámolásának legnagyobb akadálya, hogy az egymással szembenálló csoportok sokszor démonizálják egymást. Ez azt jelenti, hogy nem igazán ismerik egymást, és nem igazán értik a másik mozgatórugóit. Ezért ilyenkor talán az a legjobb megoldás, ha megpróbáljuk rögzíteni azt, amit mindkét fél elfogad: sokszor ugyanazokat a problémákat észlelik, csak éppen ellentétes megoldást javasolnak rájuk. Ha felismerik, hogy van, ami közös bennük, közelebb kerülhetnek egymáshoz.

Éppen tegnap beszélgettem valakivel erről a kérdésről, és arra jutottunk, hogy minden emberben közös a szenvedés tapasztalata. Lehet, hogy nagyon megosztottak vagyunk politikai kérdésekben vagy a lehetséges cselekvési stratégiákkal kapcsolatban, de biztos, hogy mindannyian szenvedünk. És a szenvedésünk gyakran nagyon hasonló jellegű. Vegyünk csak például két politikust, akik lépten-nyomon egymás torkának ugranak, de felismerhetik, hogy mindkettejüknek kamaszkorú gyerekeik vannak, akik nagyon hasonló nehézségekkel szembesítik őket: máris ott van előttük kínlódásuk közös talaja. Előfordulhat tehát, hogy belátjuk, hasonló nehézségeink vannak az életben, s így felismerjük, hogy nem is vagyunk annyira távol egymástól.

SAMUEL LAURAS: A polarizálódás abból ered, hogy a saját igazságát mindenki a teljes igazságnak gondolja. Mindenki a valóságnak csak egy részét

látja, s amit kimond, az tényleg igazság, de abban a mértékben, amennyire a saját igazságát a teljes igazságát látja, szemben áll a másikkal, a többiekkel. Pascal nagyon fontos dolgokat írt erről. Úgy tűnik számomra, hogy akkor járunk jó úton, ha azonosulni próbálunk a másik nézőpontjával. A polarizálódásnak az lehet a gyógyírja, ha meghallgatjuk egymást, ha meghalljuk, hogyan gondolkodik a másik: mind a politikában, mind a nagy egyházi vitákban, és általában minden közösségben. Meg kell hallgatnunk, amit a másik mond, kellően alázatos szívvel. Ha meg tudjuk valósítani ezt a fajta viszonyulást, lehetőséggé válik a kiengesztelődés.

OROSZ ATANÁZ: Úgy sejtem, hogy a polarizációt nagymértékben mélyíti és fokozza a hazugság technológiája. Természetes, hogy aki elkötelezi magát egyetlen hírportál mellett, s egyetlen forrásból igyekszik tájékozódni, folyamatosan ugyanazokat a véleményeket hallja, amelyeket olykor hazugságok árán is terjesztenek, háttérbe szorítva és eltüntetve minden eltérő véleményt. Rendkívül nagy áldás lenne, ha ki tudnánk szorítani az életünkéből a hamis híreket, a *fake newst*, a hazugság technológiája ugyanis nagyon súlyos következményekkel jár, s többé-kevésbé lehetetlenné is teszi a békét. Érdemi viták talán még lehetségesek, bár sokszor úgy tűnik, inkább az evangéliumi kijelentés igaz rájuk: az embernek ez már lehetetlen, de Istennek azért minden lehetséges. Nekünk, imádságos és lelki embereknek mindenesetre feltétlenül törekednünk kell arra, hogy legyen *pontifex*, legyen, aki hidat épít, legyen, aki meghallgatja a másikat, s így – a Jóisten kegyelméből – mégiscsak legyen kapcsolat az egymással homlokegyenest ellenkező nézetet képviselő emberek között.

FEKETE KÁROLY: Úgy vélem, a polarizáltság nemcsak egyszerűen létezik, de könnyen fokozható is, mert számos olyan taktika létezik, amellyel fokozható a távolság a szembenálló csoportok között. Én magam leginkább az őszinte hangnemet hiányolom. Keresztény részről gyakran beszélünk megbocsátásról és megbékélésről, de a bocsánatkérésről már jóval kevésbé. A bocsánatkéréssel őszintén bevallható, hogy a békétlenség kialakulásában nekünk magunknak is van szerepünk. Inkább a másikat vádoljuk és hibáztatjuk, miközben a saját felelősségünkkel nem nézünk szembe, sőt taktikailag el is háritjuk a saját felelősségünket.

Azt hiszem, nagyon fontos szerepet játszhatna a kapcsolatépítésben, ha mi magunk soha nem válnánk harcoló féllé, s hátrébb tudnánk lépni egyet. Ezzel kapcsolatban két olyan eseményt szeretnék megemlíteni a közelmúltból, amely számomra egyenesen élet- és szemléletformáló hatású volt. 1992. május 28-án a polgárháború már addig fokozódott Szarajevóban, hogy leégett és tömegsírrá vált az 1984-ben épített stadion, a lakóházak bombázás áldozatává váltak, az utcákon pedig csend honolt – az a bizonyos temetői csend, amelyről már szó esett. Egyetlen hang hallatszott: a tüzéségi fegyverek ropogása. Ekkor előállt Vedran Smailović, a gordonkaművész, és frakkba öltözve elkezdte játszani Albinio G-moll adagióját. Az áldozatok hatalmas száma miatt huszonkét napon át zenélt az utcán, minden nap egy-egy újabb áldozatért. Eleinte örültek nézték, később azonban filmet is készítettek róla, mert általa az élet dalama megszólalt a siralomvölgyben és a halál pusztítása közepette. Ennél

is megrendítőbb volt számomra, hogy a 2015. évi párizsi terrortámadás alkalmával életét vesztette egy fiatal újságíró felesége, a férje pedig levelet intézett a terroristákhoz, mely könyv alakban is megjelent (húsz nyelvre fordították le), a következő címmel: *Csak azért sem gyűlöllek titeket*. A levél alap gondolata, hogy a szerző nem hajlandó felvenni a kesztyűt, és nem hajlandó ugyanazokkal az erőszakos módszerekkel viszonyulni a tragédia okozóihoz. Megfogadta, hogy megtanítja életben maradt kisfiának: nem járható út az erőszakra válaszként adott erőszak. Antoine Leiris így fogalmaz: „Azt akartátok, hogy féljek, hogy honfitársaimra gyanakodva tekintsek, hogy feláldozzam szabadságomat a biztonságom kedvéért. Ketten vagyunk, a fiam meg én, de erősebbek vagyunk, mint a világ összes hadserege. Egyébként meg nincs is már több időm a számotokra, megyek Melvilhez, ébredeznek a délutáni alvásból. Alig tizenhét hónapos, most meguzsonnázik, mint minden nap, aztán megyünk játszani, mint minden nap, és ez a kisfiú egész életében csak azért is boldog és szabad lesz. Mert nem, ő sem fog gyűlölni titeket.” Ez a viszonyulás mindannyiunk számára példamutató lehet: nemcsak nem ütünk vissza, de valami újat is kezdünk el, s az életet cselekedeteit visszük végbe, ahelyett, hogy a halál kultúráját gyarapítanánk.

JOHANNES OELDEMANN: Teljesen egyetértek Atanáz püspökkel abban, hogy ma a polarizálódás egyik fő okát a közösségi médiában találjuk meg. Hajlamosak vagyunk információs buborékban élni, amelyben algoritmusok döntik el, hogy mi kerül elénk és mit érzékelünk valóság gyanánt. Meggyőződésem, hogy a polarizálódáson kizárólag személyes kapcsolatok révén lehet felülemelkedni. Két példát szeretnék említeni ezzel kapcsolatban. Németországban évszázadokon át élesen elkülönültek egymástól a katolikusok és a protestánsok, s a megosztottság csak azért kezdett enyhülni, mert a II. világháború után Németország keleti területeiről protestánsok katolikus területekre kerültek, katolikusok pedig korábban kizárólag protestánsok lakta régiókban telepedtek le. Annak jóvoltából, hogy egymás közvetlen közelében éltek, a protestánsok és a katolikusok egyaránt belátták, hogy egymással kapcsolatban táplált előítéleteik nem állják meg a helyüket. Ehhez hasonló figyelhető meg ortodox kontextusban is: a nyugati diaszpórában élő ortodoxok sokkal könnyebben létesítenek kapcsolatot nyugati keresztényekkel, mint ortodox többségű országokban élő testvéreik. A Német Katolikus Püspöki Konferencia megbízásából a paderborni Möhler Intézetben ösztöndíjprogramot tartunk fenn fiatal ortodox teológusok számára, s ily módon a magunk szerény eszközeivel megpróbálunk hozzájárulni a nyugati kereszténységről kialakított téves elképzelések lebontásához. Ez is azt igazolja a szememben, hogy kizárólag személyes kapcsolatok révén tudjuk lebontani a polarizálódást.

GÖRFÖL TIBOR: Minden vallásnak és vallási közösségnek igen gazdag lelkeségi és teológiai hagyománya van a békével kapcsolatban. Mire hívnák fel a figyelmet, mit tartanak fontosnak a saját hagyományaikból a békeszerzést illetően? Milyen tényezőket emelnének ki, amelyek segíthetnek abban, hogy ne csak beszéljünk a békéről, de tegyünk is érte valamit?

OROSZ ATANÁZ: Számomra különösen fontos Nagy Szent Bazil alakja, aki a mai konferencia mottójául választott zsoltárvershez („Keressd a békét, és járj utána”) azt a kommentárt fűzte, hogy a felülről jövő békét kell keresnünk. Ez a figyelmeztetés teljesen összhangban van Bartholomaiosz patriarcha mai konferenciánkon mondott szavaival: a bizánci liturgia egyik első kérése valóban a felülről jövő békéért esedezik. Nagy Szent Bazil azt köti a keresztény ember lelkére: keressd az Úr békéjét, és csak akkor tudod elérni, ha futsz a kitűzött cél felé, annak a hivatásnak a jutalmáért, amelyre felülről hívtak meg, mert az igazi békesség odafönt van. Csakis a Krisztustól jövő béke lehet a célunk, s mindannyiunk számára egyértelmű, hogy ez nem olyan béke, amelyet a világ ad. Evilági paktumokkal, alkukkal nem egykönnyen szerezhető meg. Nagy Szent Bazil azt is hozzáfűzi, hogy mindenekelőtt a lélek békéjét, a szellemi békét és nyugalmat kell elérnünk. Tudatosan küzdenünk kell azért, hogy mentesek legyünk a fölösleges sóvárgásoktól, és különösen is az agressziótól, mert mind a hamis sóvárgások, mind az agresszió egyértelműen az eredeti bűnnek a következménye, s olyan láncreakciót indít el, amely az emberiséget folyamatosan háborúba és háborúba taszítja. A lelki embernek a maga lelki rendíthetlenségével ezt az ördögi kört kell legyőznie. Ez a célkitűzés meghaladja az értelmet, ugyanakkor mégis meg tudja őrizni az imádkozó ember szívét.

FEKETE KÁROLY: Négy olyan gondolatot szeretnék felvetni, amely a Filippi levél Krisztus-himnuszához kapcsolódik – de nem magát a himnuszt szeretném elemezni, hanem a levél szerzőjének azt az összefoglaló mondatát, amelyben arra figyelmeztet, hogy „az az indulat legyen bennetek, amely Krisztus Jézusban is megvolt”. A szöveg négy olyan szempontot említ, amelyet szívesen ajánlok továbbgondolásra.

Az első ezek közül az a felszólítás, hogy „semmit ne tegyetek önzésből”, azaz őrizzétek meg az önzetlenséget, mind egyéni kapcsolataitokban, mind a nemzetek között. Versengés helyett tehát együttműködésnek és komplementaritásnak kell megszületnie, amely lehetővé teszi az együttélést, Jézus Krisztus mintájára, aki maga is önzetlen volt. A második felszólítás: „semmit ne tegyetek hiú dicsőségvágyból”, azaz őrizzétek meg természetes emberi tartásokat, s elkápráztatás, leigázás és hódítás helyett a Jézus Krisztustól eltanulható tapintat, finomság és tisztelet legyen meg bennetek. „Alázattal különbnek tartásotok egymást magatoknál”, hangzik a harmadik felszólítás. Vannak nagyon fennhéjázó és hőbörgő emberek, és szintúgy vannak nagyon fennhéjázó és „elittudatú” nemzetek – én inkább azt tartom fontosnak, hogy őrizzük meg az egymásnak szentelt figyelmet, s becsüljük meg egymást, oly módon, hogy ne játszasson szerepet egy olyan kérdés, amellyel már Jézus tanítványai is küszködtek: az, hogy ki a nagyobb. A tanítványok között is versengés támadt ugyanis, még az utolsó vacsorán is, miközben a mi Urunk, Jézus Krisztus lehajolt, kendőt kötött, mosdótálat vett, és megmosta a tanítványok lábát, egyenrangúvá téve őket – és bennünket. A negyedik figyelmeztetés: „senki se a maga hasznát nézze, hanem mindenki a másokét is”. A háborúságoknak igenis van gazdasági oldala, s ha a világ leggazdagabb emberei megtérnének, és háttérbe szorulna a népek életét tönkretévő fegyverkereskedelem, helyette pedig a felhalmozódott vagytonokat például az afrikai népek kö-

zött oszتانák szét, azzal a céllal, hogy az emberek javát és megélhetését célzó beruházások létesüljenek, akkor nekünk nem kellene a béke kérdéseiben töprengenünk.

JOHANNES OELEDMANN: Ami a belső békét illeti, nagyra becsülöm a szív imájának hagyományát, amelyet a keleti egyházak szellemiségének tanulmányozása során ismertem meg. Az orosz zarándokról szóló közismert elbeszélés révén ez a hagyomány Nyugaton is elterjedt. De teológiai kutatásaim során fokozatosan beláttam, hogy ez a hagyomány eleve nem ismeretlen Nyugaton. Sőt a fiatalok számára is vonzó lehet a szív imádsága, a csendes imádság, amit kiválóan tanúsít, hogy a taizéi közösség imádságai során hosszabb csendet szoktak beiktatni. Szívesen megemlítem továbbá a nyugati kereszténységnek azt az imádságát, amely különösen közel áll hozzám: a svájci Flüei Szent Miklós imáját (fiatal koromban Miklósról írtam az egyik első tanulmányomat), amely a közismert fordításban így hangzik: „Én Uram, én Istenem, vedd el tőlem mindenem, ami gátol feléd! Én Uram, én Istenem, add meg nekem mindenem, ami segít feléd! Én Uram, én Istenem, fogadd el az életem, hadd legyek egészen a tiéd! Ámen.”

SAMUEL LAURAS: Úgy vélem, az a hagyomány, amelyet érdemes életre keltenünk, nem más, mint az életszentségre való törekvés. Aranyszájú Szent János arról beszél, hogy az olaj, amelyet a szentségekhez használunk, egyrészt a harcosoknak, a küzdőknek való, de illata is van, és ez az illat már a menyegző felé száll. Keresztény életünk tehát olyan harc és olyan küzdelem, amely menyegzőre irányul.

PETER MCGREGOR: Én tizennyolc éves koromban tértem meg az Úrhoz, most pedig hatvannégy éves vagyok. Ennek ellenére csak nagyon későn, valójában csak idén született meg bennem az a mélyreható meggyőződés, hogy mindig Isten akarata a legjobb. Ha az én akaratom és Isten akarata különbözik egymástól, mindig Isten akarata a jobb. Ez a felismerés rendkívüli jelentőségű számomra, és hatalmas békével ajándékozott meg. Nyugodt lettem, nem aggodalmaskodom többé, pedig korábban hajlamos voltam rá. Ez nem jelenti azt, hogy elillant volna az életemből a szenvedés, sőt az elmúlt egy év leforgása alatt valójában szokatlanul nagy nehézségekkel szembesültünk a feleségemmel a nevelt fiunkkal kapcsolatban. Néha úgy éreztük magunkat, mint Szent Pál: fogalmunk sem volt, hogyan fogunk talpon maradni, hogyan éljük túl az egészet. Mégis életben maradtunk, és ezt én annak köszönhetem, hogy megszületett bennem az a meggyőződés, miszerint mindig Isten akarata a legjobb. T. S. Eliot, a költő ezt úgy fogalmazta meg: az egész *Isteni színjáték*nak az a legnagyobb sora, hogy „békességünk az ő akaratában”. De az angyalok pásztorokhoz intézett szavaira is hivatkozhatnánk: „dicsőség a magasságban Istennek, és békesség a földön a jóakarátú embereknek”. Ha jóakarát van bennünk, meg tudjuk ismerni Isten akaratát. Avilai Szent Teréznel hasonló tanítással találkozunk: „ne zavarjon semmi, ne félj semmitől, minden elmúlik, de Isten nem változik, a türelem mindent elér; nincs híján senkinek, aki magáénak mondhatja Istent – Isten önmagában elég”.

Somogyi Marcell

BESZÉLGETÉS VÁLI DEZSŐVEL

„Egy remekmű villámvillanás-időre megmutatja Isten köpenye szegélyét.”

Váli Dezső 1942-ben született Budapesten. 1959 óta fest. 1967-ben az Iparművészeti Főiskolán szerzett belsőépítész diplomát, 1969-től szabadfoglalkozású festőművész. 1958 óta vezetett naplót az Országos Széchényi Könyvtár Őrzi, honlapján nyomdai minőségben reprodukált festményei, műveinek teljes jegyzéke, illetve frásai, naplói is elérhetők. Munkácsy Mihály- és Prima díjas.

Bárki, aki akárcsak futólag találkozott Váli Dezső művészetével, biztos, hogy hallotta, olvasta az elsőre kicsit hihetetlen számot: 1987 óta festi ugyanazt a témát, azóta tart a műteremképek korszaka. Legutóbbi, Képek farostlemezen, fenyőfa rámában című kiállításán azonban furcsa fordulat szemtanúi lehettünk: a képek jó részéről teljesen eltűnt a műterem a maga megszokott határaival, a nagy osztott ablak, és megjelent valami új, furcsa tájélmény. Adja magát a kérdés: mi történt, hogy csaknem négy évtized után valami újba kezdett?

Igazság szerint én nem vettem észre semmilyen fordulatot, de többen szóltak már, hogy itt most valami más történt. Csakugyan. De hát belülről nézve ez mindegy. Munka közben nem gondolkodom, ilyesmiken végképp nem. De amúgy sem. (Csak várom az ebédre hívó asszonykiáltást.) Keresem a menekülőutat, hogyan lehet ebből a reménytelen képhelyzetből, mint pocsolyából, kilábalni. Konkrétabban, keresem, hogy a mellé az okker mellé mi illene a legjobban az ötvenféle kobaltekéből. És akkor kis lépések, előre-hátra, ide-oda, mint a bokszmeccsen, nagyon sokszor. És szerencsés esetben, megtalálva, fölizzik a látvány. Számomra. Aztán tovább, mondjuk, húzok egy vonalat a jobb szélén, és ettől középen annak a vörös foltnak egészen más lesz az értelme, súlya, jelentősége. Esterházy Péter mondott egyszer valami olyasmit – zseniális gondolat, ebből is érezni, hogy nemcsak író, hanem matematikus is volt –, hogy egy műalkotás nagyon szigorú szabályok szerint szerveződik, csak az a teher, hogy ezek a szabályok munka közben állandóan változnak. Nem én, a kép irányít engem, nem feltétlenül tapintatosan. Igen sokáig szégyelltem bevallani: reggel, indulásnál nincs a fejemben egy vízió, hogy mit is fogok most festeni. Majd kialakul. Vannak kollégák, akik tudják; nagyon sokáig irigyeltem őket, gondolván: egyedül ők az igazi festők. Nekem sejtelmem sincs a célról. Gyufadoboz méretű rajzvázlat, indulásnak. Akkor nagyon gyorsan valami színt a rémisztően üres táblára. Annak az első foltnak aztán a mindenese cselédjévé válok. Hűségese lesve uram akaratát.

Bármilyen kevésbé tudatos az alkotás folyamata, valamiért mégiscsak úgy „alakult”, hogy egy hároméves periódusban csak zsidó temetőket festett, több mint harminc éve pedig kizárólag műteremképeket.

Igen, így történt; számomra ez nem autózvezetés, ahol az ember pillanatonként más tájat lát. Ezért se járok moziba, színházba: fiatalon rájöttem, ennyi mindent egyszerre nem bírok földolgozni. A feleségem egyszer elvitt egy Steinbeck-darabra, talán a Nemzeti Színházba. A témát ismertem, *Egerek és emberek*, nagyon jó munka; nagyon jó volt az előadás is. És az

első felvonás után megkértem Katát, hadd mehessen én most haza; szép volt, jó volt, elég volt. Elengedett.

Ötvenegy éve csinálom ugyanazt, dolgozom egy lecsiszolt üvegű műteremablak előtt. Azért van lecsiszolva, hogy ne zavarjon a külvilág, a külső látvány. Alkalmatlan vagyok a „sok”-ra. Így hát, amikor megtalálok egy témát, körbejárom. Illetve nem is körbe. Moncsolgatom, keresgélek. Az előző képgondolat óhatatlanul befolyásolja a következőt. Vilt Tibor ezt annak idején úgy fogalmazta meg, hogy a ma készült szobor a holnapi munka szerszáma. 1984-ben rátaláltam a régi zsidó temetők motívumára, és megmaradtam annál, egészen addig, mígnem rámeredtem (ihlet dolga, megvilágosodás ez is): hiszen ezek egyre gyengébbek. Akkor abbahagytam.

Ekkor, a zsidó temető után kezdődött tehát a műteremképek korszaka. De mi köti össze ezeket a festményeket, ha jó néhány mostani képen már nyoma sincs a műteremnek?

Nem akarnám én ezeket összekötni. A csoportosítás a műtiszteszek feladata. Hogy műtermes képnek nevezem őket, az akár alkotói önkény is lehet. Ezáltal azzá lesznek. A képcímeket – bár sokszor fölöslegesen – a nézők elolvassák. Volt egy kritikus, aki a cikkeiben mindig ezekből indult ki. No hiszen. Amúgy nálam a műterem-berendezés rekvizitumai mégiscsak szerepelnek. A címadásról sokat lehetne beszélni. Legtöbbször fölöslegesen orientál. Néha tisztességtelenül. Néha túl jó a cím, erre negyven éve Mácsai István figyelmeztetett. Néha a cím fejezi be a művet, ahogy Zelk Zoltán verseinél látom.

Előszóval szokta idézni egy barátját, aki valahogy úgy fogalmazott: ha a műteremtémát hirtelen, mondjuk, dombvidékre cserélné, akkor is, azzal is ugyanazt mondaná. Mi az, amit a műteremtéma hordoz, ami ennyire nem ereszti?

Nemrégiben egy gyűjtő barátom egy németországi aukción megvásárolta egy oda kikerült korai, 1982-es nonfiguratív képemet. Mosolyogva mesélte: elsőre zsidó temetőnek látta. Nem alaptalanul. Féltréfából egy képemnek a *Zsidó műterem* címet adtam. Vagyis csakugyan hordozok témát, de az nem temető és nem műterem. Ne kérdezze, hogy akkor mi. Fellengzősen azt tudom mondani: az életem a csendéletem. Ide tartozik a gondolat, hogy mi is a téma szerepe. A Magas-Tátra. Egy meztelen néni. Ózike. Szobabelső. Aki ezt keresi benne, nem sokra jut. Minek egy virágcsokrot lefesteni. Ha hozunk a piacról, és egy vázában az asztalra kerül – mi annál gyönyörűbb? És pontosabb. Még az illata is. Lefestette Van Gogh és megfestette Munkácsy Mihály. Ég és föld. Mennyi mindent megtudhatunk ezek által; nem a virágról, hanem a két festőről. Egyfelől az a mérhetetlen szenvedés... satöbbi. Vagyis a téma – szerencsés esetben nem félrevezető – első lépcső a mű befogadásában, küszöb. Ami után következne még öt emelet.

Egy másik tétel a téma súlya a képben. Hogy mennyire fontos, netán mennyire domináns. Egy portrénál én sem szabadulok a lehetőségőtől, a látott öregember lelkialkatát keresni. De a téma súlya az, ami miatt például keresztet sem rajzolok egy szoba falára.

A mélyen hívő, katolikus festő, aki évtizedek óta imaórával kezdi a napját, akinek számos egyházi intézmény őrzi alkotásait, éppen keresztet nem fest?

Így van; agresszíven szájbarágós lenne. Ha az előbbi metaforánál maradunk, odaszegezné a nézőt a küszöbre, ahelyett hogy beinvitálná a házba. A szakralitás nem itt kezdődik. Egy jó mű ugyanis mindig szakrális, akkor is, ha egy lenge öltözetű nőt ábrázol. Egy remekmű villámvillanás-időre megmutatja Isten köpenye szegélyét. Hiszen Istentől ered minden jó. Honlapom olvasóinak feltettem a kérdést, a látható világból kinek mi jeleníti meg a legjobban Istent? Ha átlépünk a formális válaszokon, ez súlyos, húsba vágó kérdés. Alig kaptam választ. Az én válaszom: egy svájci magánmúzeumban lévő lila-fehér Rothko-kép. És esetleg néhány, a gyerekeimről kis korokban készült fotóm. Igaz, azok a képek egyaránt jelentenek örömet – és fájdalmat is, hiszen az, amit a fotókon látok, végleg eltűnt. Ez megrendítő. Versben is megírtam, hogy „az én halottaim mind élnek csakugyan / húsz kilométeres körzetben körülöttem / bankkártyával és telefonnal / igazán halott hároméves kislányom / akinek játékkutyát varrtam / még farkát öltögettem / elől ő már simogatta / igazán halott óvodás kislányom / hazafelé csak annyit mondott úgy váltalak...” Szakralitás. Ehhez eszembe jut egy történet. Dávid Kata művészettörténész egyszer megállított a Lukács fürdőben (a szomszéd sávban úszott). Elmesélte, hogy egy régi kiállításomon ketten maradtak Esterházy Péterrel a teremben, aki odafordult hozzá, és azt mondta: „Dávid Katának írnia kellene Váli Dezsőről, mert ő olyan művész, akinek minden munkája szakrális.” Mire Kata: „Én még egy művészt tudok, akinek minden munkája szakrális. Esterházy Pétert.” És Péter úgy ugrott a professzor asszony nyakába, mint egy kisfiú.

Most, hogy újra őt említette, ideidéznék én is egy Esterházy-mondatot; régi barátja a halála előtt kicsit keserűen úgy fogalmazott: „a munka feleszi az életünket”. Ön 81 évesen is fáradhatatlanul, szigorú időbeosztás szerint fest. Visszanézve nem érzett soha hasonlót, hogy túl sok idejét, figyelmét vitte el a munka?

Nem, soha. Nincs annál jobb dolog, mint valamit csinálni, lehetőleg jól csinálni, megcsinálni. Persze verejtek van, kínlódás van, ez evvel jár. Fiam a múltkor, mintegy mellékesen mondta magáról: „tudod, én lusta vagyok” – és ámulattal néztem rá. Én ehhez túl derékszögű vagyok; világéletemben irigyeltem azokat is, akik el szoktak késni. Nem követendő, de nagyon tudnak valamit, amit én nem. Az időföltöttséget. Istenem, az idő, elálmodozom. Ahogy kedves költőm, Zelk Zoltán, sokat használom: „Szerettem volna ülni lócán / alkonyidőn, a ház előtt, / hallgatni utak csobogását, / köszönteni az elmenőt.” Vagy ami vágyott, de elképzelhetetlen számomra, ülni egy x-lábú széken a Duna-parton, háromméteres horgászbottal, órákig, mozdulatlanul az alkonyatban. A zsinór végére nem is kellene horog.

Szüts Miklós barátom tehetségesebb, ő ilyenkor olvas. Számára a nyaraláshoz elég három négyzetméter nyírott hely egy kertben, ahova ehhez egy fotelt el tud helyezni. Pihenéshez tehetségtelen és fegyelmezetlen vagyok. Strandolással eltölteni egy napot – ez nem nekem való. A Lukácsban, ha minden jól megy, leúszom a napi penzumomat, de ez nem több mint elfogadott feladat. Ha otthon maradt az úszószemüveg, örülök és fordulok vissza, nyertem egy órát. Kilenc éve tanulok egy amerikai gyorsúszást, sajnos edző nélkül, egy négyperces oktatófilmből, számomra ennyi az, ami érdekes az úszásból. Hogy ez mégiscsak milyen fontos számomra „tudat alatt”, azt soft rémálmaimból tudom. Vagy tízféle változatban láttam magam előtt, hogy nem engednek be a medencébe. Kék csempe fölött tudok úszni; a Balaton a szememben egy selejt: a Jóisten oda búzamezőt tervezett, de vírus került a kompjúterbe. Ha a családot vittem a partra, mondtam nekik, hogy én majd ügyesen őrzöm a ruhákat. Aztán megkértem a lángossütőt, hadd dugjam be a konnektorba a laptopom zsinórját, hogy a bódé árnyékában tudjak valamit dolgozni. Naplóim írásához például sok idő kell.

A családi életét, a gyerekeire fordított időt sem emésztette fel soha a folyamatos munka?

A típusválasz: erről a feleségemet és a gyerekeimet kellene megkérdezni. Én, azt hiszem, annyit foglalkoztam a gyerekekkel, amennyire képes voltam... és zavartalanul szerettük egymást. Ez a legfontosabb. Pontosabban: ez sem volt magától értetődő, ennek is megvolt a maga története. Zsófi lányomat örökbe fogadtuk, miután feleségemet meddőnek nyilvánították. Én félttem ettől, féltettem az időmet, az életemet. És egy isteni villámütésre, ahogy először megmutatták még ablakon keresztül a maga elé meredő, magában cumizó kislányt, abban a pillanatban elmúlt minden félelmem, szorongásom, azonnal megszerettem. Azokban az években mondtam: nem tudom, mire való egy kisfiú. Aztán Zsófika beleimádkozott az anyja hasába egy kistestvért. Megadatott. A fiam érkezése körüli időszak keserves volt a házasságunkban. Szerelmes voltam egy festőlányba, Miki születésére alig figyeltem. A fürdetésben, pelenkázásban nem vettem részt, hogy ne tapadjon hozzá az indulásnál terhes emlék. Aztán körülbelül másfél éves korától sokszor kellett felszúrni a fülét és az orrát is, jártam vele a Logodi utcai rendelőbe. Mikor vagy negyedszer mentünk, leszállva a villamosról, a sarkon befordulva felismerte a környéket, és rájött, hogy mi vár rá. Karomban vittem. És ahelyett, hogy számon kérte volna rajtam, mit teszek vele, arcát a hónom alá fúrva, hozzám bújtt. Megrendültem. Negyvenegy éve szeretjük egymást. Sajnos felnőtt, persze felnőtt, fotó- és videóművész, a munkámban kemény szavú kritikusom, ilyenformán hál' isten szakmai partner. Új-Zélandtól Brazíliáig forgat komolyzenei fesztiválokon. Minapi e-mail-váltásunk: „Mégsem jössz?” „Most szállok le Amszterdamban, bocs, elfelejtettem szólni.”

Visszakanyarodva a munkamániához: megunhatatlan témáját, az örök műtermet Jelenits István szerzetesi cellához hasonlította, Petri György még a börtönnel való hasonlatosságot is megpendítette. Ha a Műterem életfogyt. című képre gondolunk, lehet, hogy nem is alaptalanul...

Kissé fellengzős az a cím, nem jó. Vagy hengegés, vagy azt akarhattam mondani: remélem, életem végéig festeni fogok. Nemigen tudok mást elképzelni, meg aztán bele is szoktam a hatvanvalahány év alatt. A feszes életforma intenzív időfelhasználást eredményez. Sok mindenre nem kell figyelni, és működik. Tavalyelőtt elhunyt apáca húgom mondta egyszer: „tudod, nekem még soha nem volt két egyforma napom”. Valahogy én is így vagyok ezzel, a kötött napirend elképesztő szabadsággal jár. Szabadságot mondok, de ez így nem pontos, avval soha nem foglalkoztam, talán csak Zsófiika érzéke előtt. Csodálkoztam is Petri Gyurkán, hogy erről ennyit beszélt; a szabadság független a körülményektől, az, könyörgöm, bévül van.

Kicsit frivolan azt is mondhatnánk, olyan, mint egy inverz József Attila: „Jöjj el, rend! Te szüelj nekem szabadságot...” Akkor is hasonló megfontolások vezették, mikor nemcsak a munkarendjében, de a festészetében is szorosabb korlátokat állított, és hosszú évek, évtizedek után felhagyott az absztrakt ábrázolással?

Az absztraktnál lassan elrettentett a parttalan lehetőség, hogy minden pillanatban mindent szabad. Megérett az érzület, hogy erre nem vagyok alkalmas, ez túlteher. A figuratív ábrázolás más, akkor is, ha szabadon használja az ember a valóság elemeit. Egy vízszintes vonal óhatatlanul horizontot vagy padlóvonal. Valami tárgy általában utal a gravitációra. Meglehetősen szabadon használom, variálom a néhány becsiszolódott műteremtárgyat. De nem festek sámlit az égre. A figurativitáshoz való visszatérésnek külön története van. A fiam születésére készülve lakásbővítésbe fogtunk, egyszobás műteremlakásunk mellett régóta használatlanul állt a mosókonyha. Minden lakó aláírta a beleegyezést. Fél év építkezés, részt vettem benne. Teherautóstoppal hoztunk egy mázsa, bontásból származó parkettát, ilyesmik. Utána rám tört egy ostoba, de létező frász, hogy többé nem tudok festeni. Baj van, ebben a helyzetben ütni kell. Egyetlen délután megfestettem négy darab méteres képet, volt ott keresztalál, volt nonfiguratív is, kapkodtam, nem emlékszem; mindet hamar el is pusztítottam. És lett egy egész érdekes kép is: modellnek elővettem régi fotóimat, s az első, amelyik a kezembe akadt, zsidó temetőt ábrázolt. Előtte csaknem tíz éven át fényképeztem ezeket, egy sok falura kiterjedő szociokutatás fotósa voltam. Háromnapos körutak nagy fekete autóval, sofőrrel. És a kutatást vezető barátom érdeklődése nyomán minden faluszéli zsidó temetőnél megálltunk. (Újra)kezdő fotós lévén, mindent, ami szép volt, és az orrom elé került, lefényképeztem... Az évek során 2400 felvétel gyűlt össze. Archiváltam, eltettem, minden távolabbi cél nélkül. És azon a délutánon ez is előkerült. Az élményhátter megvolt, a hatalmas kultúra – akkor egy kép, később könyvek is lettek belőle; jártam zsidó temetőket fotózni Bukovinába is. Valamit akkor nagyon megtaláltam. Egy kapott formarendet, egy kultúra esszenciáját. Hozzáadtam a színvilágomat. A többiről nem tudok beszámolni, alakult. Hozzám idomult a téma. Három év után fáradt el, de erről már beszéltünk. És valami ebből a műtermes képekben tovább él, ezt 2014-es műcsarnoki kiállításom kurátora, Rockenbauer Zoltán mutatta meg zseniálisan. Összekevert néhány temető és műtermes képet egy falon, és elsőre nekem is észrevétlen

maradt, melyik hova tartozik. Maradjunk annyiban, hogy a téma csak a felszín. Egyik könyvembe, dedikációként, ezt pecsételtem:

„nem műtermek
nem temetők
képek”

Koldus keresztút című munkáját a Vigilia hasábjairól is ismerhetik az olvasók, hiszen jó tíz évvel ezelőtt szerepelt a folyóiratban. Ezt a munkáját egy egyházi iskolában is kiállították, ha jól tudom, itt történt az, hogy az egyik apáca megkérte: küldjön a tanítványainak afféle sorvezetőt, „szerzői kommentárt” az alkotáshoz. Mit válaszolt neki?

Azt, hogy Isten ments! Egy kép mindenkinek mást mond; a befogadó úgyszólván kizárólag azt hallja meg belőle, ami őbenne is megvan. Minden efféle beszéd, magyarázat veszedelmesen leszűkíti a befogadás lehetőségét. Egy-két éve több képemen megjelent egy fekete folt, nem értem és nem tudom, miért, de használtam. Valahogy kellett. Visszahallottam, hogy a Godot Galériában a gyakornok kisasszony, aki teremőrként fogadta a látogatókat, és magyarázta a képeimet, erről a nagy fekete foltról azt mondta: „a művész úr szomorú festményeket fest, mert a felesége nagyon beteg”. Elgondolkodtam azon, amit mondott. Tény, hogy Katának motoneuron betegség van. Ez gyógyíthatatlan, izomsorvadással jár, most, három év után már nem tud enni és beszélni, füzetekbe írva kommunikálunk; flakonból csövön át megy a gyomrába a holland tápszer, úgy adagolom. Anyuka lettem, napi hét etetés, meg a gyógyszerelés; mondják, milyen hős vagyok... Dehogy, örömmel csinálom! Ő is, hívőként, de megmunkált szelleme és lelke által is az élet pozitív oldalán él. Alkalmazzuk a hatalmas páli mondatot: „adjatok hálát mindenért”. A papi zsolozsmában van egy hibás mondat: ne feledjete a kapott jókért hálát adni. Csak a jókért? Ez csak úgy igaz, ha tudjuk, hogy minden a javunkra válik, ha nem ellenkezünk. Hálát adni a betegségért. Igen. A miénkért is. De ha tovább megyek, a háborúért is? Van különbség? Isten nem látott más lehetőséget a javunkra, mint megengedni ezeket a borzalmakat. És hogy jönnek ehhez a fekete foltok? Talán tényleg van összefüggés, az emberi félelem tudat alatt is működik. A lélek készülődik a halálra.

Úgy is mondhatnánk, hogy többet tud a kép, mint maga. Vagy, ahogy hangsúlyozni szokta: a jó mű létrejötte nem az alkotó érdeme, hanem kegyelem dolga. Ha ennek tudatában nézzük friss képeit, érez igazságot György Péter szavaiban, aki úgy fogalmazott: „úgy látom a Godot Galériában rendezett kiállítást, mint Váli művészete és hite elválaszthatatlan fordulatót”?

Én nem tudok fordulatról. Talán csendes fejlődésről. Mostanában jöttem rá arra, milyen fontos, hogy ne azt imádkozzam: „Szentlélek, vezess!”, hanem azt: „Szentlélek, vezérelj!” Kéne egy jó hasonlat, ami megvilágítja a különbséget. Talán így: a szénásszekér halad, de nem úgy, hogy előtte megy valaki, és mondogatja az ökröknek, hogy most erre, erre, hanem ül valaki a bakon, és „a központból” irányítja a szekeret. Egy másik új

gondolat, napi közbenjáró imám kapcsán, amit 64 emberért – beleértve Orbánt, Gyurcsányt és Soros Györgyöt is – mondom: eddig azt imádkoztam, hogy „Jézus Krisztus fájdalmas szenvedéséért irgalmazz N.-nek és az egész világnak”. Ez szép, de a hitnek nem a bűnproblematika a legfontosabb ügye. Két hete ezt mondom: „Szentlélek Isten, örömhírt N.-nek és az egész világnak”. Sirák fia így mondja: „Az Úrnak félelme... csupa vidámság..”

Hitünk középpontja az örömhír.

Naplójából tudható, hogy a páli mondat – „adatok hálát mindenért” – megértése óriási fordulat volt a gondolkodásában, a hitében, de egy ilyen egzisztenciális erejű életeseemény, mint a felesége betegsége, azért komoly próba elé tudja állítani az embert. Nem fogta el kétely? Nem érzett elbizonytalanodást, talajvesztést?

2021 februárjában mondta ki az orvos, hogy a feleségem nem fog meggyógyulni. Azt is hozzátette: három-öt év. Erős mondat volt. Egy öreg barátnőm, aki sok embert kísért el a halálig, azt mondta: „hozzá fogsz szokni”. Félelmetes mondat, de az, ami kezdetben óriási súlynak tűnt – hogy egy halálra készülő emberrel élek együtt –, ez a teher teljesen eltűnt. Isten különös ajándéka ez a váratlan, boldog periódus a házasságunkban, egymásrautaltságunkban, ötven évek után történt egymásra találásunkban.

Váli Dezső:
Régi zsidó temető
– Közép-Európában.
A/1985/23, olaj, farost,
120x120 cm.
Horn Gyűjtemény
tulajdona

NŐI LEKTOROK ÉS AKOLITUSOK

A MAGYAR KATOLIKUS EGYHÁZMEGYÉK GYAKORLATA

2021. január 11-én Ferenc pápa motu proprio formában kiadott, *Spiritus Domini*¹ kezdetű apostoli leveleiben megváltoztatta az Egyházi Törvénykönyv 230. kánonjának 1. paragrafusát. „Azokat a világiakat, akik a püspöki kar határozatában megszabott életkorral és adottságokkal rendelkeznek, az előírt liturgikus szertartással, tartós jelleggel fel lehet venni a lektori és az akolitusi szolgálatra. A szolgálatok elnyerése azonban nem jogosítja fel őket arra, hogy az egyháztól ellátást vagy díjazást kapjanak” (CIC 230. kán. 1. §.). Ha valaki kinyitja az Egyházi Törvénykönyvet, vagy rákeres a katolikus.hu honlapon a fent említett kánonra,² azt fogja látni, hogy egyetlen szó eltérés van a két szövegben. Az Egyházi Törvénykönyv utolsó kiadásában még így kezdődik a 2021-ben megváltoztatott rész: „Azokat a világi férfiakat”. Csak egy szó, mégis jelentős változás!

A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia 2021. március 2-án megtartott tavaszi rendes ülésén Ferenc pápa *Spiritus Domini* kezdetű apostoli leveleinek „megfelelően módosította a vonatkozó szabályozást”,³ lehetővé téve nők részvételét „a lektorátus és az akolitus liturgikus szolgálatában”. Vagyis három éve van lehetőség arra Magyarországon, hogy nőket is részesítsenek ebben a két szolgálatban a maga teljességében. Tapasztaljuk, hogy a férfiak mellett a nők eddig is részt vettek különböző liturgikus szolgálatokban: sok helyen nők olvassák fel az olvasmányokat és a hívek könyörgését, áldoztatnak (püspöki engedéllyel) akár szentmisében is (ha a hívek nagy száma ezt szükségessé teszi), vagy igeliturgiát vezethetnek (szintén püspöki megbízás alapján), melynek keretében szintén áldoztathatnak. Ha már eddig is gyakorolt volt ez, miben történt változás Ferenc pápa rendelkezésével?

A motu proprio leszögezi, hogy a lektori és akolitusi szolgálat a keresztségben kapott „általános papságból” fakad, vagyis nem az egyházi rendre való felkészülés egy-egy fokozata (mint ahogyan azokat korábban meghatározták). Mivel nők nem szentelhetők pappá, logikus volt, hogy az arra felkészítő⁴ lektori és akolitusi fokozatokban sem ré-

szesülhetnek, ezért szerepelt a 230. kánon 1. §-ában a kitétel, hogy kizárólag férfiakat lehet felvenni ezekre a szolgálatokra. A nőknek maradt tehát az ideiglenes megbízás. Lektornak a szentmisét bemutató lelkipásztor kérhette fel őket alkalmi jelleggel, míg szorosan véve akolitusi szolgálatot nem láthattak el (csak a szolgálat egyes elemeit), áldoztatói engedélyt, valamint igeliturgia vezetésére szóló megbízást pedig kizárólag⁵ a helyi ordinárius adhatott határozott időre. Ahhoz, hogy a különbséget lássuk, érdemes röviden áttekinteni, mi a lektorok és akolitusok szerepe a szentmisében és azon kívül.

Szent VI. Pál pápa *Ministeria quaedam*⁶ kezdetű motu proprio-jában tárgyalja a korábban „kisebb rendek” közé sorolt szubdiakonátust, és e helyett bevezeti a lektori és akolitusi szolgálatokat („ministeria”). Egyben lehetővé teszi világiak számára is ezen szolgálatok felvételét, és már nem tekint rájuk úgy, mint az egyházi rend jelöltjei számára fenntartott tevékenységekre, ugyanakkor az egyház tiszteletreméltó hagyományára hivatkozva kizárólag férfiaknak fenntartott szolgálatként határozza meg a lektori és akolitusi felavatást (VII). Feltételként az alábbiakat jelöli meg: 1. írásbeli kérelem benyújtása az ordináriusnak (és arra

immáron szolgálatnak („ministeria”) hívott lektori és akolitusi felavatásra, mint férfiaknak fenntartott szolgálatokra, és ez alapján lett az Egyházi Törvénykönyv 230. kánonja megfogalmazva.

- 5 Egyes helyzetekben a miséző pap is adhat engedélyt áldoztatásra olyan laikusoknak (nőknek és férfiaknak egyaránt), akik nem rendelkeznek áldoztatói engedéllyel. Lásd: Római Misekönyv Általános Rendelkezései (továbbiakban: RMÁR) 162: „A szentáldozás kiosztásában a papot segíthetik az éppen jelen levő áldozópapok. Ha ilyenek nincsenek jelen és igen nagy az áldozók száma, akkor a pap segítségül hívhat rendkívüli szolgálattelvőket, azaz szabályosan felavatott akolitus, vagy más hívőket is, akik erre szabályos felhatalmazást nyertek. Szükség esetén a pap egy-egy alkalomra az áldoztatással megbízhat alkalmas hívőket is.” Két szín alatti áldoztatásnál segédkezősról: „Amikor az áldoztatás két szín alatt történik: a) a kelyhet rendszerint a diakónus tartja, vagy távollétében pap; vagy felavatott akolitus; vagy az áldoztatásnak más rendkívüli kiszolgáltatója; vagy pedig egy hívő, szükség esetén ezt a feladatot ideiglenesen rábízzák; [...]” (RMÁR 284).
- 6 https://www.vatican.va/content/paul-vi/es/motu_proprio/documents/hf_p-vi_motu_proprio_19720815_ministeria-quaedam.html (2023.12.26.).

1 https://www.vatican.va/content/francesco/es/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio-20210110_spiritus-domini.html (2023.12.26.).

2 https://torvenykonyv.katolikus.hu/www.vatican.va/archivel/cod-iuris-canonici/hu/documents/cic_konyvII_0224-0231_hu.html#II_CIM (2023.12.26.).

3 <https://katolikus.hu/cikkek/ulesezett-a-magyar-katolikus-puspok-konferencia-36945505> (2023.12.26.).

4 A motu proprio-ban idézett *Ministeria quaedam* (1972) után továbbra is úgy tekintettek a kisebb rendek helyett

érkezett elfogadó válasz); 2. a Püspökkari Konferencia által meghatározott életkor és képességek; 3. szilárd akarat, hogy hűségesen szolgálja Istent és a keresztény népet (VIII). A lektorok és akolitusok felavatása az Apostoli Szentszék által jóváhagyott liturgikus szertartás keretében történik (IX).

A *Ministeria quaedam* szerint a lektor és az akolitus esetében „institutio” (beiktatás) történik, vagyis egy hivatalos beiktatás az egyház részéről liturgia keretében, míg az alkalmi megbízásnál erről nem beszélhetünk. Az áldozatói engedély megadása sem történik liturgikus szertartás keretében, bár általában van valamilyen szertartás, ami mutat hasonlóságot a lektor és akolitus avatásával a legtöbb egyházmegyében (lásd: lelkipásztori kisegítők avatása), ugyanakkor évente, esetleg ötévente (legalább hallgatólagosan) megújítandó engedélyt kíván meg. Lektori szolgálatra emlékeztető elemek szintén megjelennek a lelkipásztori kisegítő avatásánál. Vajon miért volt erre szükség, és miért nem az akolitusi szolgálatba iktatták be a jelölteket? Valószínűleg azért, mert a lelkipásztori kisegítőkre leginkább úgy tekintenek, mint a papok túlterheltségét csökkentő, besegítő személyekre, akik különösen a sok plébániát ellátni kénytelen lelkipásztorok válláról vesznek le némi terhet egy-egy kisebb egyházközség életének szervezésével, igeliturgiák és más megengedett imaalkalmak vezetésével (vagy éppen a nagy plébániákon segít), míg a lektori és az akolitusi szolgálat nem a szükségből fakad és nem arra akar válaszolni, hanem az egyház gazdagságát jelzi és valósítja meg a liturgián. A másik ok az lehet, hogy a lelkipásztori kisegítők között nőket is találunk, akiket 2021-ig nem avathattak volna fel lektoroknak vagy akolitusnak, vagyis nem vehettek volna részt ilyen jellegű szolgálatban.

A LEKTOR

A *Ministeria quaedam* V. pontja szerint a lektor sajátos feladata a liturgikus gyülekezetben Isten igéjének felolvasása. Ő hirdeti a Szentírásból vett olvasmányokat (de nem az evangéliumot) a szentmisén és más istentiszteleten. Amennyiben nincs zsolttáros, úgy ő recitálja az olvasmányközi zsolttárt. Diakónus vagy kántor híján ő olvassa az egyetemes könyörgést, vezeti a hívő nép részvételét és énekét, bevezeti a híveket a szentségekben való méltó részvételbe. Szükség esetén végezheti olyan hívők felkészítését, akik ideiglenes megbízással a liturgikus cselekményekben a Szentírást felolvassák.

A Római Miskönyv Általános Rendelkezései (továbbiakban: RMÁR) szerint „a lektort a szentírási olvasmányok – kivéve az evangélium

– felolvasására avatják fel. Előterjesztheti még az Egyetemes könyörgések kéréseit, és ha nincs zsolttáros, ő mondhatja a zsolttárt az olvasmányok között” (RMÁR 99, lásd még 196–198).

Az Olvasmányoskönyv az Előzetes tudnivalók között tárgyalja a lektori szolgálatot. A 49–57. pontokban kerülnek kifejtésre a különféle szolgálatok az ige liturgiájában. Itt a felolvasóról megállapítja, hogy a liturgikus hagyomány szerint a szolgálattevők feladata az olvasmányok felolvasása a szentmisében: megnevezi a felolvasót (lektor) és a szerepét (diakónus). Előbbi az olvasmányokat, utóbbi az evangéliumot olvassa. Amennyiben nincsenek jelen szolgálattevők, úgy egy másik áldozópap (ennek hiányában maga a miséző) olvassa az evangéliumot és az olvasmányokat is szükség esetén (Olvasmányoskönyv 49).⁷

„A felolvasó sajátos szerepet kap a szentmisében, amelyet neki kell betölteni még akkor is, ha magasabb rendből való segédkezők vannak jelen.”⁸ Valamint: „a hagyomány alapján az olvasmányok felolvasása nem előjárói, hanem szolgálattevői feladat. Az olvasmányokat tehát a lektor olvassa” (Olvasmányoskönyv 59). Amennyiben jelen van lektor a szentmisén szolgálatot teljesítők közül, az olvasmányok felolvasása az ő feladata, hiszen erre kapott felavatást, és a „liturgikus szertartással megadott felolvasói szolgálatot becsben kell tartanunk” (Olvasmányoskönyv 51). Ebből is látszik, hogy nem ugyanazt jelenti, ha valakit a szentmise előtt felkérnek a felolvasásra vagy pedig a lektori szolgálatra felavatást nyert. Előbbi csak szükségből végzi feladatát: „felavatott lektor hiányában kapjanak alkalmas és jól felkészült világi hívek megbízást a szentírási olvasmányok felolvasására” (RMÁR 101). Utóbbi esetén az egyház a világi hívőt áldásával beiktatta ebbe a szolgálatba, könyörgött érte, hogy méltó legyen, és a felolvasás kiváltságos szolgálata mellett komoly kötelességként elvárja tőle, hogy szorgalmasan elmélkedjen a Szentíráson ahhoz, hogy feladatait jobban és tökéletesebben meg tudja valósítani.⁹ A felolvasás mellett a rendelkezés lehetővé teszi, hogy a lektorok „segítsék az igeliturgia rendes lefolyását, és hogy támogassák szükség esetén azokat a híveket a felkészülésben, akik alkalm szerűen megbízatást kapnak arra, hogy a misében olvasmányokat olvassanak” (Olvasmányoskönyv 51). Ez azt jelenti, hogy egyfajta felk-

7 Előzetes tudnivalók, in A *Szentmise olvasmányai „A” év vasárnapjaira és a főbb ünnepekre*. Szent István Társulat, Budapest 1989, 49. (a továbbiakban: Olvasmányoskönyv).

8 Az 51. pont idézi A Római Miskönyv Általános Rendelkezései 66. pontját.

9 A lektornak, tudatában a rá háruló felelősségnek, minden erőfeszítést meg kell tennie és minden eszközt fel kell használnia, hogy napról napra teljesebb tegye a Szentírás szelíd és eleven szeretetét és ismeretét, hogy tökéletesebb tanítványa legyen az Úrnak (VI. Pál: *Ministeria quaedam*, V).

sztítést nyújthatnak más híveknek, akik nem rendelkeznek felavatással, de alkalomszerűen felkérjük őket a felolvasásra. A felavatott lektorok mellett nekik is fontos szerepük van a liturgiában. Az ő felkészítésük nem feltétlenül az egyházi rend tagjainak feladata, hanem a felavatott lektor is elvégezheti ezt. A gyakorlatban elképzelhető, hogy egy plébánián van egy vagy két felavatott lektor, ugyanakkor „alkalmas” világi hívők kisebb-nagyobb csoportja alakul Isten ígéjének felolvasására. Ez a csoport jó lehetőséget nyújthat tagjainak, hogy a lektorok vezetésével elmélyedjenek a Szentírás ismeretében, a liturgia megértésében, valamint a helyes felolvasás gyakorlati tudnivalóiban (lásd: Olvasmányoskönyv 55). A plébánián belül a különféle liturgikus szolgálatokat végzők (zenészek, kórus, ministránsok, templomdíszítók stb.) egyik csoportja lehetne ez is. A liturgikus öltözetről az Olvasmányoskönyv előzetes tudnivalóiból azt látjuk, hogy a felavatott lektor a paphoz és a diakónushoz hasonlóan tisztségének saját szent ruháját viselje. A lektor esetében ez az egyszerű albát jelenti, „vagy az adott vidéken a Püspöki Konferenciától törvényesen jóváhagyott ruhát” (RMÁR 339). Ezzel szemben amennyiben alkalomszerűen (de még akkor is, ha rendszeresen) olvas fel valaki, az polgári ruhában megy az ambóhoz (Olvasmányoskönyv 54). A felavatott lektor további feladatai a szentmisében: „diakónus hiányában az oltárhoz vonuláskor a lektor, megfelelő ruhában, kissé felemelve viheti az Evangéliumos könyvet” (RMÁR 194), amit az oltárra helyez, aztán elfoglalja helyét a presbitériumban (RMÁR 195).¹⁰ A korábban említett feladatai mellett megemlítendő, hogy „ha bevonulásra, illetve áldozásra nem énekelnek, és nem is a hívek mondják a Misekönyvben megadott antifónákat, akkor a megfelelő időpontban a lektor olvassa azokat” (RMÁR 198 és 48). Ilyet gyakorlatban valószínűleg kevesen láttak magyar nyelvterületen.

Összességében megállapíthatjuk tehát, hogy bármelyik „alkalmas” világi hívő alkalomszerűen (vagy akár rendszeresen is) felolvashat a szentmisében és más istentiszteleti alkalmon, ugyanakkor az egyház szorgalmazza, hogy legyenek felavatott lektorok, akik megbízást kapnak nem csupán a felolvasásra, hanem az igeliturgia lefolyásának segítésére és más világiak felkészítésére a felolvasáshoz. Ez a szolgálat laikusi szolgálat, amely a keresztség szentségéből fakad, mely által mindannyian meghívást kaptunk Isten örömhírének hirdetésére.¹¹ Ennek egyik módja a liturgián való felolvasás, ahol

maga Isten szól az Ő népéhez a felolvasón keresztül,¹² aki Isten ígését érthető módon a többiek elé tárja, tudva, hogy milyen kiemelkedő jelentőségű szolgálata van, hiszen „az olvasmányokban, amelyek a homília fejt ki, Isten szól népéhez, kinyilvánítja a megváltás és az üdvösség misztériumát és lelki táplálékot nyújt” (RMÁR 55).

AZ AKOLITUS

A *Ministeria quaedam* meghatározása szerint (VI.) az akolitust a diakónus segítésére és az áldozópap szolgálatára avatják fel. Sajátos feladata az oltár szolgálatának megvalósítása, a diakónus és az áldozópap segítése azok liturgikus tevékenységeiben, különösen a szentmisében. Emellett az áldoztatás „különleges szolgálattelője”, amikor nincs elég rendes áldoztató¹³ akár az áldozók nagy száma, akár a rendes áldoztatók betegsége, idős kora miatt. Ugyanezen okból megbízható, hogy nyilvánosan kihelyezze (és eltegye) az Oltáriszentséget a hívek szentségimádásánál (természetesen az egyházi rend tagjainak fenntartott szentségi áldás nélkül). Az ő feladata szükség esetén a papot segítő alkalmi megbízást kapó hívek bevezetése szolgálatukba (lényegében a ministránsok feladataiba). A dokumentumban, ahogy a lektoroknál szorgalmazta a Szentírásolvasást és a róla való elmélkedést, itt a szentmisén való napi részvétel kerül előtérbe, mint a szolgálat betöltésének táplálója és elmélyítője. Az akolitus feladata mindannak elsajátítása, ami liturgikus feladatainak betöltéséhez szükséges, hogy példakép lehessen mind a templomban, mind az életben, és szeretettel fordulhasson Krisztus Misztikus Testéhez, különösen a szükséges szenvedőkhöz és a betegekhez.

A Római Misekönyvből megtudhatjuk, hogy milyen gazdagságot rejt az akolitusi szolgálat és mennyivel többről van szó, mint egy áldoztatói engedélyről vagy lelkipásztori kisegítői megbízásról. Olyan feladatokat végezhet az akolitus, amit sok helyen vagy a pap, vagy valamelyik ministráns végez általában.

A lektorhoz hasonlóan a Misekönyv a „sajátos szolgálatok” között tárgyalja az akolitus szolgálatát. A meghatározásban az Egyházi Törvénykönyv 910. kánonjának 1. §-át idézi, amely lényegében megfelel

¹⁰ Az alkalomszerűen megbízott felolvasók a szentélyen kívül, polgári ruhában foglalnak helyet és a felolvasáson kívül más (lektori) feladatok nincsen.

¹¹ Vö. „A keresztség erejében Isten népének minden tagja misszionárius tanítvány lett” (Ferenc pápa: *Evangélii Gaudium*, 120).

¹² „A Biblia lapjai többé nem írott oldalak, hanem élő szóvá válnak, amelyet maga Isten mond ki. Isten az, aki a felolvasó személyén keresztül szól hozzánk, megszólít minket, akik hittel hallgatjuk.” Ferenc pápa katekézise a szentmiséről 2018. január 31., <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-isten-igeje-az-isten-igeje-az-ujsgot-majd-elolvassuk-utana> (2023.12.05.).

¹³ Lásd: CIC 845. kán.

a *Ministeria quaedam*ban írtaknak. A lektorhoz és más világi szolgálattevőkhez hasonlóan albát visel vagy más jóváhagyott ruhát (RMÁR 339). A 100. pont feltételezi, hogy az oltár szolgálata elsősorban a felavatott akolitus feladata, és csak annak „hiányában, a pap és a diakónus segítségére megbízatást kaphatnak világi szolgálattevők is”, vagyis az rendkívüli dolog, hogy az oltár szolgálatát nem akolitusok látják el. Ezzel szemben a gyakorlatban sok helyen éppen az a rendkívüli, ha egy templomban van felavatott akolitus (és lektor). Az akolitusra vonatkozó további rendelkezések (RMÁR 187–193) is feltételezik, hogy több akolitus van egy szentmisén, hiszen „az akolitus sokféle teendőt láthat el. Ezek közül időben több is egybeeshet” (187). Ugyanez a pont írja, hogy amennyiben csak egy akolitus van (ez már kevésbé megfelelő a liturgiának), úgy a „fontosabb teendőket ő lássa el, a többit más szolgálattevőkkel osszák meg”. A szentmise során az akolitus helye a presbitériumban van (188), lehetőleg a papi szék vagy az oltár közelében, hogy az egész ünneplés alatt „szükség szerint a pap vagy a diakónus segítségére legyen” (189). Sajátos feladatai az alábbiak. A bevonulásnál a keresztet viszi (188). A papi széknel a Misekönyvet tartja (189). Amennyiben nincs diakónus, megteríti az oltárt felajánláskor: „az oltárra helyezi a korporálét, a purifikatóriumot, a kelyhet, a pallát és a Misekönyvet” (190), „ha kell, segít a papnak a nép adományainak átvételében” (190), esetleg ő viszi az oltárhoz. Szintén diakónus hiányában: „ha van tömjénezés, ő tartja a pap elé a füstölőt és mellette van, amikor az adományokat, a keresztet és az oltárt tömjénezi. Ezután megtömjénezi a papot és a népet” (190). „Szükség esetén segítheti a papot a nép áldoztatásában” (191), ha nincs diakónus és két szín alatti áldoztatás történik, „ő nyújtja a kelyhet az áldozónak, illetve ő tartja a kelyhet, ha bemártással történik az áldoztatás” (191). „Áldozás után segít a papnak vagy a diakónusnak a szent edények purifikálásában és elrendezésében” (192). Ha nincs diakónus, akkor elviszi „a szent edényeket az előkészítő asztalhoz, és ott a szokásos módon purifikálja, megtörli, majd összerakja azokat” (192).

A lektorhoz hasonlóan itt is azt látjuk, hogy jóval gazdagabb szolgálatról van szó, mint egyszerűen áldoztatási engedélyről lelkipásztori kisegítőknél. A liturgia szépségét emeli az akolitus számtalan szolgálattal, melyeket a miséző papnak és a diakónusnak tesz.

A SPIRITUS DOMINI A GYAKORLATBAN

Az elmélet után nézzük meg, vajon ebből mi válsul meg? Vannak-e egyáltalán lektorok és akolitusok egyházmegyénkben, és ha igen, akadnak-e közöttük nők is? Azt láthatjuk a liturgiákon, hogy a szolgálattevők között jelen vannak nők is, inkább a felolvasók között, kevésbé az oltárnál, de vajon „alkalomszerűen” és a szükségből fakadóan vagy az egyház által felavatott, ebben a szolgálatban megerősített formában is?

Az egyházmegyék honlapjain elérhető információkat áttekintve és az egyházmegyék megkezesemre adott tájékoztatását figyelembe véve egymástól lényegesen eltérő gyakorlatokkal találkozhatunk.

A legkevésbé megengedő, legszigorúbb gyakorlat szerint a lektori és az akolitusi szolgálat továbbra is a papnövendékek számára van fenntartva és a papságra készülés egy-egy fokozatát jelenti, amelyben a seminarista az előre meghatározott időben részesedik, a reverenda felvételéhez és a papjelöltek sorába való beiktatáshoz hasonlóan. Ezt a szemléletet tükrözi az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye¹⁴ és a határon túlról például a Munkácsi Egyházmegye jelenlegi gyakorlata.¹⁵

A fenti gyakorlatnál kicsit nyitottabbak azok a területek, ahol van lektor- és akolitus avatás laikusok számára is, azonban kimondottan férfiaknak fenntartva. Ilyen egyházmegyék például: a Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegye,¹⁶ a Pécsi Egyházmegye,¹⁷ a Szombathelyi Egyházmegye¹⁸ és a Váci

14 Ez azért érdekes, mert a *Spiritus Domini* megjelenése után két nappal jelent meg az egyházmegye honlapján a *plébániai élet dinamizmusának lehetősége. Erőfő Péter a nők lektori és akolitusi szolgálatáról* című bejegyzés. Ebben az érsek kifejti a két szolgálat eredetét, történetét és szerepét az egyház életében, majd így zárja gondolatait: „Ferenc pápa döntése gyakorlati lelkipásztori feladat, hogy a lehetőségeket szervesen beépítsük egyházmegyénk és közösségeink életébe. Adja Isten, hogy ez is növelje plébániai életünk dinamizmusát!” <https://www.esztergomi-ersekseg.hu/hirek/a-plebaniai-eler-dinamizmusanak-lehetosege> (2023.12.26.).

15 A Munkácsi Egyházmegyében jelenleg három állandó diakónus szolgál, világiak lektorra vagy akolitusra avatására nincs semmi utalás. <https://munkacs-diocese.org/hu/allando-diakonusok/> (2024.01.12.).

16 Az utolsó képzés 2022 szeptemberében indult, egy éves, fél évente 5 konzultációs alkalommal. <https://www.dnyem.hu/2022/08/02/akolituskepzes-indit-a-debrecen-nyiregyhazi-egyhazmegye-debrecenben-jelentkezeshatarido-2022-augusztus-20/> (2023.12.26.).

17 Az egyházmegye honlapján 2023. február 3-án megjelent *Akolitusképzést hirdet a Pécsi Egyházmegye* című bejegyzésében rögtön az első sorban olvashatjuk, hogy „a Pécsi Egyházmegye püspöke nagy szeretettel várja azon férfiak jelentkezését, akik akolitusként szeretnének egyházközségünkben aktív közösségi és liturgikus szolgálatot végezni.” <https://pecsiegyhazmegye.hu/hirarchivum/5564-akolituskepzes-hirdet-a-pecsiegyhazmegye> (2023.12.28.).

18 <https://www.martinus.hu/akolitusok-diakonusok> (2023.12.28.).

Egyházmegye.¹⁹ Ezeknek az egyházmegyéknek saját képzési rendszerük van és elég sok felavatott akolitusossal rendelkeznek.

Vannak olyan egyházmegyék, ahol már nem jelenik meg feltételként, hogy a jelentkező férfi legyen, így feltételezhetjük, hogy nők jelentkezését is elfogadják és ugyanolyan elbírálás alá esnek, mint a férfi jelöltek (de az is lehetséges, hogy nyíltan nem írják, a gyakorlatban azonban mégis férfiakat várnak). Példa a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye,²⁰ az Egri Főegyházmegye,²¹ a Pannonhalmi Területi Apátság,²² a Szeged-Csanádi Egyházmegye,²³ a határon túlról pedig a Temesvári Egyházmegye²⁴ és a Gyulafehérvári Ersekség.²⁵ Utóbbival kapcsol-

latban érdemes megemlíteni egy Kerekes Lászlóval, az Érsekség segédpüspökével készült interjút, amely 2021. január 15-én jelent meg a Romkat.ro honlapján.²⁶ Ebben a következőket mondja a segédpüspök: „A mostani rendelkezést [t.i. a *Spiritus Domini* – K. Sz.] viszont örömmel fogadták a női munkatársak, mivel lehetőségük van mostantól állandó, intézményesített formában részt venni az Ige és az oltár szolgálatában: az avatással az egyház hivatalosan is elismeri és áldását adja erre a szolgálatra. Ferenc pápa szavaival élve »e szolgálatok átadása a nőknek, püspöki megbízás formájában, nyilvános elismerésüket jelenti, és hatékonyabbá teszi részvételüket az egyház evangelizációs munkájában.«” A cikkben több női lelkipásztori munkatárs gondolatait is olvashatjuk, végül megtudhatjuk, hogy a főegyházmegye területén működő női lelkipásztori munkatársak 66 százaléka mondta azt, hogy kész lenne felvenni valamelyik szolgálatot. A cikk megjelenése óta eltelt három évben nincs semmi jele annak, hogy történt volna nők felavatása Gyulafehérváron.

Olyan egyházmegyét is találunk, ahol alapvetően nem lektori és akolitusi szolgálat van, hanem lelkipásztori munkatársakat képeznek, akik között nők és férfiak egyaránt megtalálhatóak. Ők plébánosi ajánlással hosszabb-rövidebb, az egyházmegye által szervezett tanfolyam után püspöki szertartás keretében kapnak megbízást,²⁷ amely az egyházmegye rendelkezése szerint időközönként megújítandó (vagy hallgatólagosan megújul). Erre a gyakorlatra példa a Székesfehérvári Egyházmegye, ahol már komoly hagyománya van a lelkipásztori kiegészítő képzésének és megbízásának. Az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye területén is létezik ilyen jellegű képzés világiak számára.

A fentiek mellett vannak olyan területek is, ahol nem szolgálnak hivatalosan megbízott (lelkipásztori munkatárs vagy áldoztató), illetve felavatott (lektor vagy akolitus) világiak a liturgián, így

- 19 Érdekeség, hogy az egyházmegye honlapja az akolitus meghatározásánál hivatkozik a témában korábban megjelent legfontosabb egyházi dokumentumokra, kivéve a legfrissebb rendelkezést (*Spiritus Domini*), ugyanakkor duplán kiemelik (félkövérrel és dőlttel), hogy „csak férfiakat” lehet felavatni (VI. Pál *Ministeria quaedam* levelére hivatkozva). <https://vaciegyhazmegye.hu/akolitus.html> (2023.12.29.). Paszternák Tamás pasztorális helynök tájékoztatása a témával kapcsolatban: „A jelenleg működő akolitus (ill. lektor) képzésünk már sok éve működik. Az a tapasztalatunk, hogy a szolgálatba való bevonás mellett egy fontos gyümölcs a résztvevők számára a férfi-keresztény-szolgálattevői identitás megerősítése. Amennyiben a képzési program koedukáltá válna, egy fontos identitásformálódás elveszne, tehát a jelenlegi képzés megnyitását nők számára nem tartjuk optimálisnak. Persze elvileg lehetséges lenne külön női akolitusi képzés és »női akolitusi identitás« is, aminek szerintem lehetnének jó gyümölcsei, viszont ebben a pillanatban nem tapasztalom az igényt sem az egyházmegye vezetése, sem a plébániák, sem a potenciális aspiránsok részéről, miközben egy ilyen képzés beindításának feltétele a »három szereplő« együttes igénye lenne.”
- 20 Itt bizonyosan volt női jelentkező lektori szolgálatra, de mivel nem felelt meg a feltételeknek, ezért elutasították.
- 21 Itt nincs utalás akolitus-képzésre, de férfi akolitusokról és felavatásukról szerepelnek hírek: <https://eger.egyhazmegye.hu/hirek/hirek-200/az-egyhazban-betoltott-szolgalat-nem-onmegvalositas-hanem-onatadas-istennek-akolitus-avatas-az-egri-> (2023.12.26.); <https://eger.egyhazmegye.hu/hirek/hirek-200/harmas-unnep-a-lajosvarosi-kozossegeben> (2023.12.26.); <https://eger.egyhazmegye.hu/hirek/hirek-200/akolitusok-az-egyhaz-szolgalatban> (2023.12.26.).
- 22 A honlapon megjelenik az a gondolat, hogy az egyházközségekhez hozzátartoznak a felavatott lektorok és akolitusok is: „A Ferenc pápa által elindított színvonalis folyamat meghatározó része, hogy az avatott lektorok és akolitusok növekvő számban segítsék az egyházközségek szolgálatait.” <https://pannonhalmifopapsag.hu/kettos-akolitus-avatas/> (2023.12.28.).
- 23 Képzésről, jelentkezési feltételekről nincs szó az egyházmegye honlapján, ugyanakkor megtudhatjuk, hogy az utolsó akolitus avatásra az egyházmegyében 2023. pünkösdhétfőjén került sor. <http://szeged-csanad.hu/2023/05/30/kozel-ezereves-feszulet-masolata-erkezett/> (2023.12.28.).
- 24 <https://gerhardus.ro/hu/pasztoralis-nap-temesvaron/> (2024.01.07.).
- 25 Hároméves lelkipásztori munkatárs képzés van, amelyről a 2019. szeptemberi körlevél 1243-as számú része rendelkezik. Az itt található meghatározásban már sem

a lektori, sem az akolitusi szolgálatnál nincs semmilyen utalás arra, hogy papnövendékekről lenne szó. „A kurzus egyben akolitus- és lektorképzést is magába foglal azok számára, akik plébánosi ajánlással rendelkeznek, és a feltételeknek megfelelnek.” A feltételekről nincs adat, így nem derül ki, hogy nők is jelentkezhetnek-e, illetve kaphatnak-e plébánosi ajánlást. <https://ersekseg.ro/hu/content/korlevel-vii-2019-szeptember-4#munkatarskepzes> (2024.01.07.).

- 26 <https://romkat.ro/2021/01/15/kerekes-laszlo-segedpuspok-biztato-hogy-a-nok-allando-jelleggel-kaphatnak-megbizatst/> (2024.01.07.).

27 Lásd: *A világi lelkipásztori kiegészítő kézikönyve*. Szent István Társulat, Budapest, 2003, 124–149.

például a Nagyváradi Egyházmegyében.²⁸ Ezen túl van néhány egyházmegye, amelynek gyakorlatára nem derül fény a honlapján szereplő tájékoztatás és hírek alapján. Ilyen például a Győri Egyházmegye²⁹ és a Veszprémi Főegyházmegye.³⁰

Végül van egy egyházmegye magyar nyelvterületen, ahol már két alkalommal is történt női lektor-és akolitus avatás, ez pedig a Kaposvári Egyházmegye. Az egyházmegye „Joppé Evangelizációs Központjának” honlapján a szolgálatok között jelenik meg az akolitus-képzés.³¹ 2023. április 22-én három nőt lektorrá,³² ugyanezen év június 17-én őket és még egy női pedig akolitusá avatott a főpásztor.³³ Egy évvel korábban két nő részesült az akolitusi avatásban.³⁴ A Kaposvári Egyházmegyében tehát kevesebb mint három év alatt gyakorlatba ültették a *Spiritus Domini* rendelkezését, és immáron nők is szolgálnak lektorként és akolitusként.

BEFEJEZÉSÜL

Azáltal, hogy a nők keresztségük révén ugyanúgy részesülnek az általános papságban,³⁵ mint a férfiak, meghívást kaptak arra, hogy a liturgián is szolgáljanak. A lehetőség adott, a gyakorlat viszont azt mutatja, hogy erre a legtöbb magyar nyelvű egyházmegye továbbra sem nyitott. Alig láthatunk női szolgálattelvéket az oltárnál (esetleg gyermekeket, fiatal lányokat), püspöki- vagy pápai szentmisén egyáltalán nem, miközben nemhogy alkalmoszerű megbízást kaphatnak, hanem felavatott lektorok és akolitusok is lehet(né)nek. Nem elsősorban azért, mert az egyházi rend tagjai nem tudnak mindent elvégezni, vagy mert nincs elég férfi, aki a liturgián szolgálhatna, hanem azért, mert nekik is helyük van a szentélyben (is), Isten igéjének és az oltárnak szolgálatában, hiszen Isten egész népe meghívást kapott arra, hogy összegyűljön az ünnepi lakomára és ki-ki a Szentlélektől kapott, az egyház által megkülönböztetett és befogadott karizma szerint szolgálja Krisztus Testét, az egyházat.³⁶ A laikus szolgálattelvék, legyenek ministránsok, kántorok, énekesek, előimádkozók, lektorok, akolitusok stb., a népet képviselik az egyházi rend tagjainak segítségével és a liturgia szépségének művelésében (*ars celebrandi*), hogy az egyre inkább Isten nagyobb discóságára és minden résztvevő javára váljék.

Ne féljünk tehát attól, hogy minden templomban legyenek a világiak közül választott, felkészített és a főpásztor által felavatott lektorok és akolitusok, nők és férfiak egyaránt, hogy a liturgia teljes ünnepélyességével segítsen mindannyiunkat megízlelni a ránk váró mennyei lakomát!

28 Itt hosszú időn át volt két világi akolitus, őket és még egy társukat 2023 júniusában állandó diakónussá szentelte a főpásztor, így azóta nincsen világi akolitus az egyházmegyében. <https://varad.org/events/diakonusszentes-a-szekesegyhazi/> (2024.01.12.).

29 A honlapon Dr. Maróti Gábor két írása is megjelenik a témában, de nincs semmi jele annak, hogy a gyakorlatban nem papnövendékeket lektorrá vagy akolitusá avattak volna. http://hitvallas.hu/#/hir/a_felszentesben_nem_reszesult_hivok_liturgikus_szolgalata (2024.01.11.), http://hitvallas.hu/#/hir/az_akolitusi_es_felolvasoi_liturgikus_szolgalat (2024.01.11.).

30 A hírek között csak papnövendékek lektorrá és akolitusá avatását találjuk, viszont vannak állandó diakónusok is, amiből feltételezhető, hogy vannak lektorok és akolitusok (legalábbis az állandó diakonátusra készülve).

31 <https://www.joppe.hu/akolitus-kepzes/> (2023.12.28.).

32 <https://kaposvar.egyhazmegye.hu/index.php/hirek/item/1176-eljetelek-meg-batran-az-oromhirt-lektoravatas-kaposvaron> (2024.01.11.).

33 <https://kaposvar.egyhazmegye.hu/index.php/hirek/item/1205-krisztus-szeretete-surget-minket-akolitusavatas-kaposvaron> (2024.01.11.).

34 <https://kaposvar.egyhazmegye.hu/index.php/hirek/item/969-kuldetesunk-van-az-evangelizaciora-akolitusavatas-kaposvaron> (2024.01.11.).

35 „Az ünneplő gyülekezet megkereszteltek közössége, akik »az újjászületés és a Szentlélek kenete által lelki házzá és szent papsággá szentelteknek, hogy a keresztyén ember minden cselekedete által lelki áldozatokat ajánljanak föl«. Ez az »általános papság« Krisztusnak, az egyetlen Papnak a papsága, amelyben minden tagja részesül. »Az Anyaszentegyház nagyon kívánja, hogy az összes híveket vezessék rá a liturgikus ünneplésen való teljes, tudatos és tevékeny részvételre, melyet magának a liturgiának a természete követel, s melyre a keresztyén nép mint »választott nemzetiség, királyi papság, szent nemzet, tulajdonul kiválasztott nép« (1Pt 2,9) a keresztségéből eredően jogosult és kötelezett.«” (KEK 1141).

36 „A karizmak az egyház megújulását és épülését szolgáló ajándékok” (Ferenc pápa: *Evangelii Gaudium*, 130).

ELVÁLTOZÓ IDŐK

Makai Péter

SWV 415: „Saul, Saul, was verfolgst du mich?”
Heinrich Schütz: *Symphoniae Sacrae III*, 1650

A jövőnket meghatározó mai folyamatok nagy része azonosítható, de azok jelentősége és jövőbeli hatásai kevésbé.¹ Így arra a feltett kérdésre, hogy „melyek a világban jelenleg zajló legerőteljesebb folyamatok, s milyen irányokban befolyásolhatják a jövőbeli emberiség életét?”, egy rövid és határozott, illetve egy hosszú és bizonytalan választ adok. A rövid válasz egy fontos mozzanatra, emberi tudásunk elvi korlátaira mutat rá, akár szkeptikus, akár metafizikus formában fogalmazom meg: *a jövőnket, sok minden máshoz hasonlóan, bizonyossággal nem ismerhetjük* (szkeptikus válasz); *a jövőre vonatkozó tudással egyedül a mindenható rendelkezhet* (metafizikai válasz). E két szemléletmód ugyan nehezen egyeztethető, ám az emberben számos olyan dolog megfér egymással, amely a „tisztá ész” logikája szerint kizárná egymást.

Ezért egy megválaszolhatatlan kérdésre mégiscsak következhet egy tartalmilag gazdagabb, meglehetősen bizonytalan, bár átgondolt – az *ismert tendenciákra* reflektáló – válasz. A bizonytalanság ekkor nem elsősorban abból fakad, hogy a kérdés nem tartalmaz időléptekre vagy időszakaszra utalást, hanem abból: nem tudjuk, miként hatnak egymásra a többé-kevésbé *korrelatív* viszonyban álló folyamatok, hol erősítik, hol gyengítik, adott esetben oltják ki egymást, s hogy ezek az együttes hatások végső soron milyen végeredményben, miféle eredő erőben összegződnek, sőt – tovább gondolva – egyáltalán van-e értelme bármifajta végső célként vagy akárcsak végpontként értett lezárulásról beszélnünk a történelmi folyamat *egésztét* illetően.

Nézzük tehát az egyes folyamat-tengelyeket – nem súlyozott sorrendben!

Első tengely: klimatikus változások. Nehezen mérhető fel, hogy a jelenleg zajló – részben természetes, részben antropogén – folyamatok kimenetelei összeegyeztethetők-e az ember biológiai vagy civilizációs létének, esetleg épp a szemünk előtt kibontakozó technológiai civilizációnak a fennmaradásával. A klimatikus eltérések mértékének függvényében bizonyosan kevésbé garantálható 8 milliárd ember élelmiszer- és egészségbiztonsága; miként nem tudjuk, hogy ezek a problémák

technológiai-innovatív teljesítményekkel, morális erőfeszítésekkel orvosolhatók-e.

Második tengely: demográfiai antagonizmusok. Tény, hogy a magas termékenységi arányszámok általában szegénységben élő, illetve elégtelen szülésszabályozási módszereket alkalmazó népesség körében jelentkeznek. Annak függvényében, hogy léteznek-e helyi megoldások a szegénységgel járó problémák kezelésére, továbbá léteznek-e kapacitások a lehetséges célországokban az elvándorlók befogadására és integrálására, több-kevesebb mértékű *népességvándorlásra* lehet számítani, különösen növekvő világnépesség és aránytalan földrajzi eloszlású termékenységi arányszámok esetén. Ami nem csupán a befogadó államok esetében vet fel komoly kérdéseket – elsősorban az ellátórendszerekre, a közbiztonságra, az oktatásra, az együttélést befolyásoló kulturális különbségekre, a morális kötelezettségek mértékére és határaitra vonatkozóan –, hanem a kibocsátó államok szempontjaiból is. Döntő jelentőségű erőforrás-gazdálkodási kérdés, mekkora népesség számára kell előteremteni, mekkora népesség körében, továbbá milyen igazságossági elvek mentén kell elosztani a rendelkezésre álló javakat. Hiba azonban e kérdéseket kizárólag mennyiségi összefüggésekre redukálva megközelíteni – elkülönítve a nemzeti, nyelvi vagy vallási jellegzetességektől.²

Harmadik tengely: globális-lokális feszültség. Lassan négy évszázada szemtanúi vagyunk egy egységesülő és a földkerekség egészére kiterjedő *világ gazdasági rendszer* kialakulásának. A globalizálódó rendszer folyamatosan keletkeznek olyan világos vagy elmosódott határokkal rendelkező hatalmi pólusok, amelyek részérdekeknek megfelelően igyekeznek magukhoz vonni a rendelkezésre álló erőforrások tekintélyes részét – például közvetlen katonai erővel, a működési keretek meghatározásával vagy az értelmezési mezők feletti ellenőrzés gyakorlásával –, hiszen az erőforrás maga is hatalom. A helyi társadalmak és államstruktúrák általában annak megfelelően reagálnak, hol helyezkednek el, és hogyan határozzák meg a saját helyüket ebben a feszültségi térben.

1 Az írás alapját adó előadás 2023. szeptember 29-én hangzott el a Miskolci Egyetemen rendezett Kutatók Éjszakáján, a *Változási tendenciák* című kerekasztal-beszélgetés keretében, a Miskolci Egyetem Antropológiai és Filozófiai Intézete és a Miskolci Akadémiai Bizottság Filozófiai Munkabizottsága szervezésében.

2 Lásd az *Ötödik tengelyt!*

Súlyos történelmi pillanatokot élünk! Tanúi, többé-kevésbé elszenvedői is vagyunk a világtrend átalakulásának, egy többpólusú világ vajúdásának – ahogyan ezt az orosz–ukrán háború, a közel-keleti és tajvani feszültségcök vagy épp a világgazdasági átrendeződés kapcsán látjuk. Egy nukleáris háború részint az emberi faj kihalását, részint az ökoszisztéma hosszú távú károsodásának veszélyét valószínűsíti, de e legrosszabb kimenetelek nélkül is a jelenleg zajló feszültségek erősödése már évtizedes időtávtatban jelentősen növelheti a katonai konfliktusok mennyiségét. Feltehetően századunk a szűkülő erőforrásokért (energiahorodók, édesvizek, termőföldek etc.) indított harcok évszázadához vezet majd.

Negyedik tengely: társlétezők sorsa. A klimatikus, a demográfiai és a világgazdasági paraméterek változása okozta következmények a természetes ütem mértékét messze meghaladó *fajpusztulást* eredményeztek, és eredményeznek jelenleg is, amely drámai mértékben visszahathat az ember ökológiai kereteire, életének minőségére. Ahogy a természeti javak kritikus elszennyeződésének környezeti problémája is, különösen a múlt század második felétől. A társlétezők azonban nem egyszerűen életünk részei vagy feltételei; az összefűző kötelek sokkal szorosabbak annál, miként azt a létbiztonságot teremtő, urbanizált terekbe visszahúzó újkor ember képzele – nehezen magyarázható, súlyos félreértésre utal ez önmagunkat illetően is. Az élő fajok pusztulásának létezik egy olyan küszöbértéke, amely az emberi faj kihalásával fenyeget.

Ötödik tengely: univerzalitás (egységesülés) – diverzitás (különböződés). E tengely a kultúra és a gondolkodásmód változásának leírására szolgál, és azért veendő külön, mivel a kultúra mozgása nem követi szorosan a harmadik tengelyen zajló folyamatokat, azaz nem a gazdasági alaptól egyoldalúan függő felépítményként viselkedik, akkor sem, ha az utóbbit minden civilizáció, jellegétől függően, több-kevesebb ideológiai nyomás alá helyezi – például a hatékony igazgatás vagy a békés rend etc. érdekében. Ezért a civilizációs feszültségek sohasem egyszerűen erőforrásokért folytatott harcok, hanem *életformát, önazonosságot, kultúrát* meghatározó küzdelmekről, Max Weber kifejezésével „istenek harcáról” van szó. A gondolat és a szemléletmód tehát nélkülözhetetlen; különböző mértékben ugyan, de hatással van célkitűzéseinkre, tudatos célokat követő tevékenységeinkre, a létezőkhöz és eseményekhez fűződő viszonyainkra. Ahogyan arra is, miként értjük és kezeljük az említett tengelyeken zajló folyamatokat.

Sokáig azt gondolhattuk, a kor alapkérdése, hogy a globalizáció létrehoz-e egy egységesülő élet-

formát, ehhez illeszkedő átfogó kultúrát; továbbá, hogy e folyamatban mennyire kap vezető szerepet a ma érvényesülő nyugati, főként amerikai életminta és fogyasztói éthosz. A hagyományos kultúra bizonyos elemeit formailag átvenni látszik a digitális média jellegéhez idomuló, újfajta struktúra. Igaz, a civilizációs feszültségek eredménye még nem egészen világos, ám egyre több tapasztalati tény tanúskodik azon feltevés mellett, hogy a fenti kérdés ebben a formában helytelen és lassan idejétmúlt.

Minden hagyományos kultúra „*elkülönböződik*”, határokat von, hogy a maga körülhatárolta világban *átfogó és azonosítható* lehessen. A tapasztalati leírás szintjén ezért beszélünk mindig – többes számban – *kultúrákról*. Az egyes kultúrák általt látják el feladataikat, ha az életmód egészét szabályozó egységeként állnak fenn, melyek képesek ugyan arra, hogy *egymás mellett* létezzenek, és átteresztőképességük függvényében kölcsönhatásokat hozzanak létre, de arra már kevésbé, vagy legalábbis ideiglenesen és töredékesen, hogy *egymásban* is táptalajra leljenek. Egyetlen kultúra sem egyetemes a maga keretein túl, és talán nem is szabadna azzá válnia, ha el kívánjuk kerülni az életformák tömegtársadalmakra jellemző szabványosítását.³ Az egyetemesség lételnek azonban leginkább benső korlátai vannak; idővel minden tárgul rendszeren belül elindulnak olyan differenciálódási folyamatok, amelyek élesen eltérnek az eredeti rendszer belső logikájától.

A jövő nagy kérdése tehát leginkább az, hogy miként képesek együttélni egymással a világ tömbökbe szerveződő kulturális egységei, illetve: hogy ebben az együttműködésben miféle egységesítő-közvetítő szerepet játszik majd a technológiai haladás. Aggasztóan növekszik a kulturális-vallási konfliktusok kiterjedésének és erősségének mértéke; de magán a nyugati kultúrkörön belül is sajátos kulturális törésvonalak rajzolódnak ki.

Hatodik tengely: technológiai előrelépés, transzhumanizmus. Szándékosan használom az „előrelépés” kifejezést a „fejlődés” helyett. Meglepő, hogy sokan mennyire bíznak a modern technológiai fejlesztésekben, az ezekre épülő mai életforma fenntarthatóságában, holott számos feltételtől függő, igencsak esetleges és sérülékeny, bizonyos szempontból az ember kiszolgáltatottságát is növelő rendszerről van szó. Sokat ígér, hiszen még az antropológiai keretektől való kitörés radikális lehetőségét is felveti, ugyanakkor végtelékig feszíti azt az identitás-krizist, amely már a szekularizált közegben élő embert is nyomasztotta. A biogenetikai, orvostechnológiai, kibernetikai és MI kutatások eredményei az ember és a technológia egyre szorosabb és átfogóbb – az embert gyökeresen átfarmáló, ún. *transzhuman* – kapcsolódását, sőt egyesítését vetik előre. Egyszerű-

en nem ismerjük azt a fajt, akiben majdan újszerű testet, gépet vagy algoritmust öltének az efféle elképzelések. A jövő talán még a biológiai-organikus alapoktól elszakadó személyes intelligencia előtt is utat nyithat. Mások távoli űrkolóniák létesítésének lehetőségeit tervezik kiszakítva az embert abból a természeti-környezeti rendből, amelyhez – eddig legalábbis *eo ipso* – hozzátartozott.

Emellett a technológiai újítások hallatlan mértékben felgyorsítják a változások dinamikáját – akár egyetlen generáción belül is –, ami a tradíciók működésképtelenségéhez, az életforma-állandóság megrendüléséhez és sajátos „fejlődés-kényszer” kialakulásához vezet. Megfigyelhető például, hogy a lokalitást érintő valóságos problémák helyére a digitális média által becsatornázott tematikák lépnek, melyek különösen alkalmasak a társadalmi aktivitás tartalmi céljainak áthangolására. Általában a hálózati kultúra társadalmunkra és életformánkra – sőt, egyenesen az emberlét ontológiájára – gyakorolt hatásai lassan ugyan, de egyre inkább kirajolódnak. Pedagógiai lehetőségei nagyrészt még kihasználatlanok, miközben féltő, hogy a képernyőhöz egyre szorosabban kötődő életforma, továbbá az ember folyamatos tartalmi túlterhelése egy sajátos lelki érzéketlenséget eredményez.

Filozófiai következtetések:

(α) A fentiekből nyilván sokféle, a jövő útjait fűrészszó következtetés levonható, miközben továbbra sem tudjuk, hogy a különböző tengelyeken zajló lehetséges történések miként és mikor érnek össze. Elnézve az ember kitettségét, a tengelyek többségén jelzett veszélyek mélységét, leginkább *egy jövőbeli korszakváltás* körvonalra rajzolódik ki. Az elmúlt két évszázad a Kanttal induló *konstruktivizmus* időszaka volt. Az ember hallatlan erők birtokában kezdett a körülötte lévő *valóság* aktív formálásába. Úgy játszott a létezés teremtő energiáival, hogy ismerte volna e valóság mélyszerkezetét, s szembe nézett (illetve nézhetett) volna tettei következményeinek teljes sorával. A hosszú távú hatások egy része mára kíméletlenül egyértelmű – az említett tengelyeken zajló mozgásokhoz hasonlóan. Mások leheletfinom háttérként személyi bensőnket érintik; észlelésükhöz, pontos leírásukhoz komoly erőfeszítésekre van szükség.

(β) Olyan korszak küszöbén állunk tehát, amelyben az emberiségnek el kell szenvednie és fel kell dolgoznia a *valóság ellenállását*. Ez nehéz és tragikus döntéseket jelent, a fájdalmak elviselését. Olyan terheket, melyeket az áldozatvállalás és a másokért viselt felelősség személyeket egyesítő volta képes csak enyhíteni. Az emberiség, pontosabban a majdan születő valóságos emberi személyek sokaságának jövője nagyrészt e generációk *spirituális megújulásának* függvénye; akik akkor lesznek képesek lelkierőt és derűt meríteni életmódjuk

gyakorlataiból, ha azokban helyet biztosítanak az élet (*re*)szakralizált szemléletének. Ellenkező esetben a megéltek elviselhetetlensége és felfoghatatlansága soha nem látott erővel fog nekik szegeződni, s talán még pusztítóbb erőket szabadít rá úgy külső, mint benső világukra.

Korunk élő példa arra, mennyire nehezen boldogulunk egy mindenségre irányuló *átfogó szemlélet* nélkül, s hogy a javak optimális bősége önmagában nem képes létrehozni a dolgok, a társlétezők és az embertársak megbecsülésének gyakorlatát. Bizonyos értelemben minden, ami van, léte által „elvárásokat” támaszt. Nem bánhatunk vele tetszésünk, kényünk-kedvünk vagy saját felülvizsgálatlan mérceink és igényeink szerint. Igaz ez arra a tágabb, az embertől nagyrészt független közegre is, amelyet „valóságnak” nevezünk. A történések felől nézve úgy tűnik, áthágtuk az általunk csak részleteiben ismert valósággal kötött „alapszerződést”, s ez most már a magunk alkotta közeg, az emberi *világ* biztonságát veszélyezteti. „Valóságérzékünk” visszanyeréséhez a mindenséget átfogó spiritualitás, a részterületek törvényszerűségeit leíró tudományos ismeretek és a hétköznapi küzdelmeket segítő gyakorlati tudás (*frónésis*) egyesítésére lenne szükség.

(γ) S végül, könnyen lehet, hogy a reneszánsztól a jelenkorig ivelő időszakasz lezárulásával újra beköszönt a *személyesség látenciájának* korszaka. Életformánk már most is erősen szűkíti az azonosuláshoz szükséges képességek és lehetőségek körét, például az igazgatási rendszerek, a befolyásolási erőterek és a kiszolgáltatottsági tényezők nyomásán keresztül. De így hat a feszített élettempó és az emberre áterjedő instrumentalizáció is. Komoly esély van tehát arra, hogy az eljövendő korszak inkább akadályozza az emberek személy voltának kibontakozását, s azt, hogy a háttérből kilépve a világ *alkotó* részesei lehessenek.

(δ) Ettől még a jövő számos emberi életforma lehetőségét hordozza, s eldönthetetlen, hogy a távoli jövőből visszatekintők *új ember* idegenként áll-e majd előttünk, értetlenül fűrészszó „agyagtáblánk hieroglifáit”; vagy esetleg fakó tekintetünkben szikrát bontva újra *önmagára* ismer. De bárkinek is sikerüljön „birtokba vennie” a jövőt, feltehetően igazolva látja majd, hogy az emberiség történelmi menetelése nem fejlődés, bármilyen jelzőt aggassunk is e kifejezés elé, mint inkább meganynyi irányba kilengő *korszakos kísérletek* sora. Nem uralkodunk felette, mint inkább vándorlunk vagy elsüllyedünk benne. Ennél többet világi történelmünkben – *ahomnan* a tekintetünk kiindul, és *amit* szemügyre vesz – aligha láthatunk.

Kókai-Nagy Viktor

FABINY TAMÁS:

JÚDÁS, AZ ELVESZETT TANÍTVÁNY

LUTHER KIADÓ, BUDAPEST, 2023

Fabiny Tamás könyve igazán nagy médiafigyelmet kapott az elmúlt időszakban, és ez nem csupán a püspök, közéleti szereplő szerzőnek szólt, hanem a valóban olvasmányos, érdekes és szemet gyönyörködtető kötetnek is. Az *Előszóból* kiderül, hogy a könyv alapját egy 2004-ben, a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen megvédett rehabilitációs dolgozat adja, amelyet a szerző kiegészített néhány, azóta a témában megjelent tanulmánnyal és átdolgozott a nagyközönség számára.

Kézbe véve a kötetet nehéz eldönteni, mit gondoljunk róla: egy album-e minőségi jegyzetekkel, vagy egy tanulmánykötet gazdag illusztrációs anyaggal. De bármelyik mellett döntünk is, könnyen belemerülünk a lapozgatásába. Ha figyelmen kívül hagyjuk a képeket, olvassuk a szöveget, akkor igazat kell adnunk a szerzőnek: „Az igazán nagy művészeknek teológiai kérdésekről is saját üzenetük van. Műveik nem díszítőelemek vagy elvi igazságok gyakorlati alkalmazása, hanem azok révén akár a teológusok egyenértékű társai is lehetnek” (20.). Mivel én csak teológusként tudok talán egyenértékű társa lenni a beszélgetésnek, ezért – noha kedvelem a művészetet – jelen írásomban a két inkább teológiai részre koncentrálok.

A szerző Júdás személyét és tettét hatástörténete alapján vizsgálja (vö. 19–21.). A hatástörténet abból az alapvetésből indul ki, hogy értelmezésünk nem függetleníthető más értelmezésektől, ha úgy tetszik, a hagyománytól, miközben minden értelmezésnek ugyanolyan létjogosultsága van. Vagyis az értelmezésünk is a hatástörténet részévé válik, ugyanakkor nem légtüres térben zajlik, előismereteinkre támaszkodik. Ennek élvezzük előnyeit, miközben számos hátulütője is van, az elveszett tanítvány estében ez személye negatív megítélése és az ebből fakadó antiszemizmus. A könyvet az teszi igazán izgalmassá, hogy miközben ezt a vizsgálati módszert preferálja, éppen azt kívánja bebizonyítani, mennyire eltávolodtunk a hatástörténet miatt a tanítvány alakjától, mennyi mindent ráterheltünk Júdásra. „Addódnak esetek, mikor a hatástörténet nem hozzáad valamit az eredeti elbeszéléshez, hanem elvesz belőle. Nem gazdagítja, hanem torzítja az üzenetet” (20.).

Ezt a felismerést támasztja alá, hogy már a bibliai tanúságtevések is tendenciózusak (vö. 36–65.). Míg Márk evangéliumában „Júdás meglehetősen

színtelen figura, akire még nem rakódott rá semmiféle dehumanizáló és ördögi réteg” (39.), János evangéliumában ő a megtestesült gonosz, akiről Jézus már az evangélium elején tudja, hogy majd elárulja. Vagyis a szerző véleménye szerint már itt fejlődés, „rarakódás” figyelhető meg. Júdás alakjának démonizálódása elhomályosítja az eredeti tanítványt. Egy ilyen kérdés után pedig nem lepődhetünk meg azon, hogy mindez egyértelmű irányt szab a későbbi értelmezéseknek, amelyekből bőseges áttekintést kapunk a könyv középső részében (66–176.). Az persze nagy kérdés, hogy hol húzzuk meg azt a vonalat, amely elválasztja a történetet a hatástörténettől, vagyis melyik tanúságtételt veszünk alapul, amikor a hatásokat vizsgáljuk. Mert noha kétségtelen tény, hogy János evangéliumában Júdás az ördög lakhelye, ami merőben eltér Márk ábrázolásától, ez a megállapítás nem jár-e azzal a veszéllyel, hogy az elsőt pusztán azért tatjuk „hitesebbnek”, mert a másodikat a „Júdás-portré fejlődéseként” értelmezzük. Ha ugyanis azt feltételezzük, hogy egyik evangélista sem volt szemtanú, akkor Márk ábrázolása a maga módján éppúgy már „rarakódás” eredményének tekinthető, vagyis semmivel nem árul el többet a történeti Júdásról, mint bármely másik bibliai tudósítás. Az az érv pedig, hogy Márk a legrégebbi evangélium (Kr. u. 70 környékén íródott), és ezért vehetjük alapul ábrázolását, megint csak kérdéseket vet fel. Mivel én magam is így gondolom, ezért nem mennék bele azokba az elméletekbe, amelyek megkérdőjelezzik Márk elsőségét és a teljes két-forrás elméletet a szinoptikus evangéliumok keletkezéstörténetében. Ugyanakkor azt senki nem kérdőjelezi meg, hogy Pál levelei még korábbiak. Pál viszont semmit nem tud Júdásról – ahogyan erre a szerző is utal. Vagyis önmagában az idői közelség sem érv, nincs rá semmi garancia, hogy Márk szűkszavúsága közelebb áll a történeti Júdáshoz és tettehez, mint Máté, Lukács vagy János bőbeszédűsége. Ennek oka pedig éppen az, hogy „[v]alamennyi evangélista Júdás-ábrázolásáról elmondhatjuk, hogy »elsősorban intelmi és nem történetész« szándékból született” (36.). Tehát különféle értelmezésekről beszélhetünk, nem pedig fejlődésről. Ezt azért fontos látni, mert ha fejlődésnek tituláljuk a folyamatot, akkor óhatatlanul azt feltételezzük, hogy valahonnan indul, és megérkezik valahová. Az evangéliumok értelmezései viszont párhuzamosak, ebből adódóan egyenértékűek. Ábrázolásuk teológia, amit az adott evangéliumon belül kell elsődlegesen értelmezni. Vagyis azt a bi-

zonyos fentebb keresett határvonalat történet és hatástörténet között a kanonizáció húzza meg.

Ezzel szemben a hatástörténetnél már beszélhetünk, sőt beszélünk is kell rárokodásról, változásról, ami kiválóan bemutatja, mennyire negatív alakjává vált Júdás a keresztyén kultúrának és mindez milyen elítélendő szélsőséges megnyilvánulásokhoz vezetett. Nem kérdés, Fabiny Tamásnak igaza van: elítélendő minden megközelítés, amely Júdás tettére támaszkodva egy népet vagy egy embercsoportot, esetleg egy konkrét személyt tesz felelőssé vagy bélyegez meg. Ahogyan abban is igaza van, ha hangsúlyozza, hogy keresztyénként Jézus elárulása kapcsán az első gondolatunk nem Júdás elítélése kell legyen, hanem a tanítványok kérdése: „talán csak nem én?” De ennek valóban odáig kell vezetnie a Bibliát olvasó embert, hogy „Jézusnak ezt a tanítványát ki kell szabadítani ebből a szerepből” (177.), tudniillik a bűnbak szerepéből? A könyv *Júdás testvér* című utolsó fejezete (177–189.) ebbe az irányba mutat. Véleményem szerint itt komoly ugrás van az érvelés logikájában. Az a tény ugyanis, hogy részvétet érzünk Júdás iránt, és az a tény, hogy bűnbánattal megvalljuk, mi sem lehetünk biztosak benne, hogy nem lettünk volna árulói Jézusnak, még nem jelenti azt, hogy fel kell menteni az őt átadó tanítványt. Sőt valójában bűnbánatunk valóságát semmisítené meg, ha közben kiszabadítanánk Júdást szerepéből, bűnéből.

Ugyanakkor „a fikcionális megközelítések töprengésre készítetnek” (187.). Az első gondolatom az volt, amit Máté evangéliuma kapcsán a szerző maga fejtett ki, miszerint az evangélista a nagy engesztelési ünnep (3Móz 16,22) mintájára ábrázolja Jézus keresztre feszítését. Máténál tehát ez két ember passiója, az egyik az igaz Messiás, a másik pedig a bűnbak (lásd 46–47.). Ebben az összefüggésben pedig nem kell felmenteni a bűnbakot, hiszen nem tehet róla, hogy erre választott ki (*passivum Divinum?*). De akkor is erre az eredményre juthatunk, ha Júdás az ördög eszközévé válik, ahogyan az Lukácsnál és Jánosnál megjelenik. Vajon démonizáló-

dása nem jelenti-e az ember felmentését, aki csak eszköz volt, akit csak (ki)használt a gonosz? Volt-e lehetősége Júdásnak, van-e az embernek, felülkerekedni egy ilyen emberfeletti hatalmon? Ha azon az úton indulunk el, amire Fabiny hív bennünket, és ami látszólag teljesen ellentétes irányból közelíti meg a problémát, szintén a felmentés gondolatához jutunk. A szerző itt arról ír, hogy Júdás átadása csupán „az Atya egyazon cselekedetének két vetülete”: Jézus átadja önmagát, Júdás átadja Jézust. „Más szóval szörnyű tettevel Júdás Isten akaratát hajtotta végre” (187.), tehát a megváltás szolgálatában állt, ahogyan azt többek között Schalom Asch és Karl Barth is képviselte (177.). Ez esetben megint csak nem kell kiszabadítani a szerepéből, hiszen csupán elvégezte feladatát, engedelmeskedett Isten akaratának. Ennek ellenére mégsem gondoljuk úgy, hogy szeretnénk Júdás lenni. Mert bár utólag, látva az események kimenetelét, Krisztus váltságahalálát és ennek hatását, talán képesek leszünk megmagyarázni tetteit, de amikor elkövette, a tanítvány érzelmi bizonyosan borzalmasak voltak, amit senkinek nem kívánunk. Ezen a ponton pedig ismét roppant nehéz kérdéshez érkezünk: vajon eljutott-e Júdás tette őszinte megbánásáig?

Noha talán azt reméltük, hogy magyarázatot fogunk találni Júdás szerepére, tetteire, a végső választ nem adja meg a könyv. Ezt Fabiny Tamás is elismeri, amikor írását ezzel a mondattal zárja: „E munka arra tett kísérletet, hogy megpróbáljunk visszajutni ehhez a valaha élt Júdához, legalábbis felszabadítsuk azok alól a szereprétegek alól, amelyeket az évszázadok ráaggattak, mint egy »nagy sárga köntöst«. Minden más Isten titka” (188.). Akkor miért érdemes mégis elolvasnunk ezt a kötetet? Azért, mert azáltal, hogy bevonódunk Júdás (hatás) történetébe, olyan kérdésekkel szembesülünk, amelyeknek egyébként fontosságuk ellenére kevés időt szentelünk. Mert revideálni kényszerülünk a saját magunk faragta Júdás-képünket. Mert elolvasása után egészen más szemmel fogunk tekinteni Jézus átadójára, akik talán mi is lehettünk volna.

FABINY TAMÁS:

JÚDÁS, AZ ELVESZETT TANÍTVÁNY

LUTHER KIADÓ, BUDAPEST, 2023

Harag Márton

A legtöbbször a Júdás név hallatán elsőként az áruló, a cselszövő, a kapzsi jelzőkre asszociál. Ezekon és más negatív címkéken, illetve Jézus halálában betöltött szerepén túl érdemese-e egyáltalán nagyobb figyelmet szentelni Júdás személyének? A könyv szerzője szerint: igen. Fabiny Tamás evangélikus püspök és teológus 2004-ben elkészült és a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen benyújtott habilitációs értekezését dolgozta át,

hogy a szűk tudományos rétegen kívül szélesebb közönséget is meg tudjon szólítani. A kérdés, amelyet már a könyv előszavában az olvasónak szegez, a következő: ki is valójában az Iskaróti Júdás?

Könyvében Fabiny Tamás azt tűzte ki célul, hogy bemutassa, milyen átalakuláson ment át Júdás alak-

ja a bibliai hatástörténetben. Ez a ma is zajló folyamat az idő múlásával önálló életet kezdet élni, egyre jobban mellőzve a bibliai gyökereket. A szerző a hatástörténet alapos, széleskörű vizsgálata révén igyekezett megtisztítani, árnyalni és pontosítani Júdás alakját, amelyet a több évszázad során ráakódott rétegek, illetve társítások elhomályosítottak, dehumanizáltak és radikális módon démonizáltak. E hatástörténet különböző szakaszai, közegei határozzák meg a könyv felépítését is, ugyanis Júdás alakját megismerhetjük az evangéliumokban, az apokrif iratokban, az egyházatyák írásaiban, a középkori passiójátékokban, a zenében, a képzőművészetben, az irodalomban, a népszokásokban, a zsidóságban és az iszlámban. E szerzteágazó hatástörténeti anyagból csupán három szempont felvilágosítása által nyilvánvalóvá válik számunkra, hogy Júdás személyének vizsgálata sok értékes meglátást rejt magában.

Teológiai szempontból a leglényegesebb szakaszt az evangéliumok vizsgálata jelenti. Fabiny Tamás mélyreható exegetikai vizsgálódással elemzi a leírások legapróbb elemeit, illetve az alkalmazott szerkesztői megoldásokat. Az ószövetségi utalások, a kifejezések jelentésárnyalatai, a lelkipásztori és szerkesztői szándékok, illetve a leheletfinom kihagyások vizsgálata által egészen új megvilágításba kerül Júdás személye, gesztusai, cselekedetei, esetleges motivációja és a halála. Szintén láthatóvá válik, hogy viszonylag rövid idő alatt miként változik meg Júdás renoméja, hogy jutunk el a meglehetősen színtelen márkí figurától egy markánsan ellenszenves, szánalomra méltó, de együttérzésre nem indító antihősig a János evangélium végére.

Júdás alakjának szemlélésében nyomon követhető továbbá a zsidóság és a kereszténység kapcsolatának alakulása is. A századok során Júdás zsidó származása egyre nagyobb hangsúlyt kapott. Annak ellenére, hogy Jézus és a többi tanítvány is a választott néphez tartozott, csak Júdás esetében lett ennek különös szerepe. Mindkét vallási közösségben találhatóak olyan szövegtanúk és megnyilvánulások, amelyek ugyan eltérő retorikai szándékkal, de az ő személyével azonosították a zsidóságot. A kereszténység felől nézve Júdás zsidósága antijudaista és antiszemita ellenérzéseket keltett, amelyek az egyház legfelsőbb köreiben is éreztették hatásukat. A középkorban a passiójátékok, illetve a vélt vagy valós sérelmek hatására sok helyütt és sok esetben olyannyira felfokozódtak az indulatok a Júdás alakjában testet öltő zsidóság ellen, hogy az előadást követően az ellenérzések erőszakos megnyilvánulásokba csaptak át, mint például a Júdást alakító színész megverésébe vagy spontán pogromokba.

Fabiny Tamás mindezek ismertetése közben nem bocsátkozik mentegetőzésbe vagy az egyház felmentésébe. Az előszóban határozottan leszögezi: „Az egyház e téren is számadással és bűnvallással tartozik. E munkával is elégtételt kívánok adni évszázadokon át megbántott zsidó testvéreimnek.” Így válik Júdás képe az egyház számára múlt tükrévé.

Végül a hatástörténet áttekintése után láthatóvá válik, hogy Júdás megítélése nem egyöntetűen negatív. Eltekintve a zsidóság Júdás-képétől, a kereszténységen belül is találkozhatunk olyan ábrázolásokkal és véleményekkel, amelyek bizonyos szempontból irgalmasabb lelkülettel közelítik meg személyét. Ez a szempont már a könyv kifutása felé terel minket, ezért fontos, hogy ezzel kapcsolatban megemlítsünk néhány szemléltető példát azok közül, amelyeket Fabiny Tamás gondos figyelemmel elének tár. A *Szent Brendan apát tengeri utazása* című legendában feltűnik Júdás, aki egy sziklán tölti büntetését. Azonban nem mellőzi az isteni megbocsátásból fakadó irgalmat, mivel bizonyos napokon mentesül a démonok kínzása alól. A képi ábrázolások közül a vészelyi tempom domborműve a legmegindítóbb, ahol Jézus Jó Pásztorként a vállán hordozza az elveszett bárányt, Júdást. Ha pedig a zene világa felé fordulunk, megkerülhetetlen Bach *Máté-passiója*, ahol Júdás a tékozló fiúként jelenik meg.

Fabiny Tamás könyvének érdeme nemcsak az, hogy rendszerezi a bibliai ismereteket Júdásról, hogy összegyűjti a személyével kapcsolatos hagyományokat és vonatkozásokat, hogy kifejező illusztrációkkal színesíti és elmélyíti mondani valóját, hanem az is, hogy számtalan kérdést vet fel és hagy nyitva az olvasóban. Számos egyértelműnek hitt meglátást kérdőjelez meg, vagy helyez új megvilágításba. E hatástörténeti barangolás arra a felismerésre vezet, hogy Júdásról alkotott képünk felülvizsgálatra szorul. A rétegek lefejtése és a Júdás üdvörténeti szerepétől való elvonatkoztatás után ugyanis feltárult előttünk a hús-vér ember, aki osztozik velünk az emberi természet gyengeségeiben. Habár Júdás árulása Jézus kereszthalálához vezetett, őt sem foszthatjuk meg az üdvösség reményétől. Cselekedetének erkölcsi megítélése egyértelmű, de végső sorsának kimenetele egy szerető Isten kezében van. Fabiny Tamás könyvének egyrészt ez a „humánus” Júdás-kép, másrészt a zsidósághoz fűződő keresztény viszony történelmi mintáinak korrekciós igénye a legfőbb üzenete: történeti elemzéseit az első esetben az irgalom, a második esetben az igazságosság motiválja. A kivitelezésében is megkapóan tetszetős, elegáns és gazdag képanyaggal díszített könyvnek ebből fakad mélyreható teológiai tartalma, amelyet a kultúrtörténeti áttekintések csak még közelebb hoznak az olvasóhoz.

BAZSÁNYI SÁNDOR:

**M. MELLÉJEGYZÉSEK MÉSZÖLY MIKLÓS MEGBOCSÁTÁSÁHOZ
(ÉS AZ ÚJABB MAGYAR EPIKA LEGENDÁRIUMÁHOZ)**

János Emília

KORTÁRS KIADÓ, BUDAPEST, 2023

Thomka Beáta (Kalligram, 1995), majd Szolláth Dávid (Jelenkor, 2020) Mészöly-monográfiájának megjelenése után úgy tűnt, az életmű feltárása megtörtént, olvasati szempontból résmentessé vált. Ám letűnnek, s jönnek-mennek új és régi-új elméletek, szemléletek, megközelítések és befogadások, hatástörténetek és irányzatok, bővül a szakirodalom, folyamatosan tágulnak az értelmezés keretei, és ahány olvasó, annyi olvasat. Az újabb és újabb rések megnyílásával az életmű teljessége változatlanul kiismerhetetlen marad – ahogy az öt kiadásban, négy szövegváltozatban megjelent, és tizenkét történetet bemutató *Megbocsátás* is.

Mészöly kisregényének, akárcsak Bazsányi Sándor új tanulmánykötetnek a címe is, meglehetősen zavarba ejtő. [A kötet *Szövegbejárat* (CÍM)-hez kívánczik a *Film* címadásának esete is. Mészöly az első ötlet után még kilencven lehetőségben gondolkodott, mégsem talált az elsőnél meggyőzőbbet.] Az *M* kötet cím teljes redukáltságában jel, amely a Mészöly-életműben határnak számító *Film* írástechnikájának hatására, a határok feszegetésével teljes leépítésre utal. A kötet címben ezután kezdetét veszi az áradás (Mészöly: *Családáradás*, a *Megbocsátás*ból: *Tempломáradás*, Sió-áradás, Kálmán C. György: *Kérdésáradás*. *M: Alakzatáradás*): a *Megbocsátás* címének és írójának kezdőbetűi egy olyan tudatosan felépített kódrendszert alkotnak, mely bevezeti az olvasót az *M* szemantikai mélyáramába. De több ennél, hiszen a bilabiális zöngés zárhangok megszakítás nélküli kiejtése, a kihangosítás által nemcsak elgondolkodtató, hanem gondolat- és kérdésáradást is indukál. Ezt az alcím alcímeként mellérendeléssel, zárójelben társított hozzájegyzés [(és az újabb magyar epika legendáriumához)] előre jelzi, és ez azt is jelenti, hogy a *Melléjegyzések* cím nemcsak a Mészöly-féle *Naplójegyzetek*-ben szereplő *Kijegyzésekre* utal. Az *M*-ben inkább hosszabb, mint rövidebb értelmező észrevételekre, megjegyzésekre kell az olvasónak számítania.

Az *M* tanulmánykötet belső felépítése a cím inverzeként működik – „mint a megbocsátás fordítottja” (mellérendelés a *Megbocsátás*ból). A szerző az írói alkatból kiindulva módszeresen halad, az írói életműhöz és annak utóéletéhez, a leglátogabb megközelítéstől a *megbocsátás*on mint légvízsón keresztül a nyelv legalsó szintjéig, a kötet címben is szereplő, redukált *M* hangig, előterébe a mindig alakuló Mészöly-prózát állítva. A fejezetcímek e metodiká-

nak alárendelve háromszögalakzatú gondolatstruktúrákba szerveződnek: a *Megbocsátás* megközelítése, körüljárása és bejárása. Az *M* fejezeteit egy-egy *Megbocsátás*-idézet indítja. Az első két fejezet alcímei kétpólusúak és meghökkentőek, de tudatosan épülnek. A korábban már megjelent tanulmányait Bazsányi egymás mellé rendelte, azok címét egy-egy kulcsszóra redukálta, majd ezeket is egymás mellé rendelte (például *Hatás-Nádas*, *Értelmezés-Balassa*). A hosszú kötőjel így az egyébként különálló tanulmányok szorosabb kapcsolatát jelzi.

Milyen tényezők befolyásolták a Mészöly-életmű befogadás-, hatás- és kultusztörténetét az életművön belül és kívül? Hogyan tekintünk a Mészöly-életműre, ha az folyton alakult? És milyen a jelenlegi megítélés? Ebben Balassa Péternek kulcsfontosságú szerepe volt, hiszen Mészöly helyét a prózaforodulathoz a szerző pályaképe kerestül, a korábban kiemelt műveket háttérbe szorítva határozta meg. A kritikus véleménye, hogy a folyton alakulásban (Mészöly: *Alakulások*) lévő életmű eltérő pályaszakaszait más, úgynevezett határművek jelölik (*Koldustánc*, *Film*, *Megbocsátás*). Az életmű értelmezésében az *M*-kötetben kiemelkedő a Mészöly-életpálya kezdetét jelölő *Koldustánc* (1942) és Albert Camus *Közöny* (1942) című művének párbeszédbe vonása.

Figyelemreméltó, és Bazsányi széles körű olvasottságát mutatja, az úgynevezett Mészöly-nyomok változatainak (díszítőelemként, epikaműveleti sajátosságként, elemi rokonságként való), illetve azok kortárs és közelmúltbeli epikában történő bemutatása. Ebben az egységben Bazsányi úgynevezett mesterhármásokat (például Camus–Mészöly–Nádas) is felállít. Fontos része a kötetnek a Mészöly-életmű értelmezésében és újraértelmezésében két médium (a *Jelenkor* és a *Holmi*) támogató avagy elutasító szerepének bemutatása. Szintén jelentős a *Megbocsátást* fókuszba helyező két műhely, az Újvidéki Egyetem Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete által 1986-ban kiadott *Tanulmányok* (1986) és a Szegedi Tudományegyetemen 1999-ben megtartott, VI. DEKONFERENCIA tanulmányait tartalmazó de-KON-KÖNYV (Osiris–Pompeji Alapítvány, 2001) kimerítő részletességű ismertetése. Természetesen említésre kerül a Pécsi Tudományegyetem és Thomka Beáta neve is.

Bazsányi rendhagyóan épít és bont mondatokat, ezért a tanulmányaival először találkozó olvasó talán meglepődik. Ugyanakkor ez a Bazsányit rendszeresen olvasóknak, különösen a Bazsányi-tanítványoknak nem szokatlan. Mindazonáltal stílusa az összetett mondatok szétbontásával élőbeszédszerű: nem terheli az olvasót szakkifejezésekkel vagy irodalomelméleti kérdésekkel. Ugyanakkor sajátos, hogy a gondolatépítés olykor parttalanra, valódi áradássá válik. A másik vélet a tördelés, melynek révén a kötőszavak mondatkezdő szavakká lépnek elő, adott esetben a felsorolások is egy-egy mondatként válnak. Ezzel az eljárással töredeztette, törmelékessé válik a szöveg, ahogy a *Megbocsátás* is az.

Mészöly nyelvfilozófiai problémája (miként érzékeltessünk szavakat szavakkal?) tovább gyűrűzik az *M*-ben is. Bazsányi a tanulmányok szemantikai mélyáramába szövegidegen kifejezéseket épít be: más szakterületekből merít (*kettős könyvelés, rovanacs, árukapcsolás, cserekereskedelem, árfolyam*), és olyan jelentéssel ruházza fel azokat, amellyel a jelentésmező határát nem kitágítja, hanem szétfeszíti. Szabályos képzéssel („aktát *búvárló* írnok”, „*DEkonFerencia* című *boncászati* sorozat”), szokatlan összetételekkel („*érzelmek és indulatok cserebomlása*”), vagy radikális mellérendeléssel (*morálmetafizikai*) alkot új szavakat. Az így keletkezett szöveg repedésekkel tördeltté (Mészöly: *Térkép repedésekkel*), a repedések mentén pedig résszerűvé válik. Ezek a nyiladékok afelé mutatnak, hogy Bazsányi (szépírói habitussal is rendelkezik, és) igyekszik kiaknázni a nyelv lehetőségeit, ahogy Mészöly is.

A tanulmánykötet szövegátlója meglehetősen sűrű, hiszen Bazsányi széles tudásanyaggal rendelkezik, az évek kutatásai, publikációi alapján kompetenciája nyilvánvaló. A szöveganyag azért is koncentrált, mert a szerző mindvégig kitart az idézés következetes jelölése mellett – legyenek azok röviddek vagy hosszabbak, beépülnek a szövegbe. Ez rövid idézeteknél nem okoz gondot, de a többsorosak esetén érdemes lett volna azokat tabulálni (ahogy az a korábban megjelent tanulmányoknál történt). Ezzel az eljárással a kötetben bekezdésóriások keletkeztek. Eleinte szintén lassítja az olvasást, hogy minden idézés idézőjelben van (a szó szerinti indokolja is), de az idézések egymásutánisága is szétördeli a szöveget.

Több apróság is könnyítette, segítette volna az olvasást, illetve a későbbiekben a kutatómunkában, vagy a második kiadás tervezésekor hasznos lehetne. Például ha a kiadványhoz név- és tárgymutatót is csatoltak volna, vagy ha az idézések forrásai nem függelékben, fejezetenként, tömbösítve jelenének meg (ahogy a Nadas-monográfiánál is), hanem in-

dexelve – vagy bármilyen más marker beépítésével – lábjegyzetben, oldalszámot is feltüntetve. Így nem kellene az olvasónak magának nyomoznia az ismeretlenben, vagy csak a részben ismertben. Mindazonáltal ezek kiküszöbölhetők lennének: az *M*-szöveg digitalizálásával, a hivatkozások hiperlinkes hozzárendelésével.

Az *M* kitartó olvasója fokozatosan kerül egyre közelebb a Mészöly-kód megfejtéséhez, a Porszki-vírus metaforikus értelmezéséhez és a *Megbocsátás* többszínű megközelítéseinek, rétegeinek felfejtéséhez – ha ezek lehetségesek egyáltalán. Éppen ezért felmerül a kérdés, hogy lehet-e, tudunk-e még kezdeni valamit a megbocsátás fogalmával (Mészöly: *A pille magánya*; vagy a szó Mészöly egyik interpretációjában a kiteljesedést jelenti), és lehetséges-e a hiába vágyott teljesség. Bazsányi a *Megbocsátás* bejárásakor nem ígérhet. Módszerében többnyire egyedileg alkotott összetételek mint gondolati hívószavak mentén közelít a *Megbocsátás*hoz.

A szerző az általa áhított teljesség felé (Weöres Sándor: *A teljesség felé*) történő törekvésének metodikája: saját szempontjai szerint analizálni a szöveget a mélységekig. Ennek megfelelően erősen kidolgozott, és a magatartásmintázatok tekintetében továbbgondolásra érdemes a mitológiai alakzatokat és történeteket feldolgozó fejezet. Ugyanakkor nem történtek ilyen szintű mélyfúrások a szakrális jelentésrétegek felfedésére, holott a *Megbocsátás* szó szemantikájának terheltsége ezt indokolná. Ennek talán Mészöly teológiával, vallással kapcsolatos nézete lehet az oka. (A *Párbeszédkiéserletben* az író úgy nyilatkozik, hogy nem az abszolútumra épít, hanem az abszolútumnak egy természetes szétszóródottságára, amit a mai napig csodál a görögökben.) Másrészt az is indokolja, hogy a kisregény nem azt adja, amit a címe ígér: provokatív, elbizonytalanít, megoldhatatlan, és egyáltalán nem katarforikus. Talán azért sem, mert a szó feltérképezéséhez teológiai kérdések megválaszolására lenne szüksége – és ez inkább külön tanulmánykötetet igényelne.

Kitölteni néhány hasadékot, alátámasztani, hogy Mészöly köpönyege mekkora, egy jeles Mészöly-alkalom (talán az író halálának 25. évfordulója) kínálkozik. 1999 óta várta magára a következő, de már interdiszciplináris konferencia, amelynek keretében – túllépve az irodalom kereteit – a *Megbocsátás*ról újabb diskurzusok megnyílása prognosztizálható. Az *M* olvasása után generált kérdésáradás alapján többek között a teológia, a pszichológia, az ábrázoló művészet (különösen szöveg és kép kölcsönhatása: ekphrasis), a kriminológia és a kriminalisztika, a büntetőjog, a kognitív és igazságügyi nyelvészet (nyelvi profilozás), és a digitális bölcsészet is helyet igényel a *Megbocsátás* szélesebb spektrumú feldolgozásában. Érdemes lenne nemcsak tudományközi, hanem nagyobb szabású, egyetemek közti kon-

cepcióban gondolkodni. A Mészöly-hatás tovább élésének újabb példája, hogy tavaly megjelent Baranyai László *Ünnepnap* (Imprimatur, 2023) című regénye, mely a *Megbocsátás* folytatásaként is olvasható. Még egy lehetőség kiaknázása évek óta várat magára: színpadra vinni a *Megbocsátást*, mivel Mészöly – jegyzetei szerint – a *Megbocsátás* színrevitelében is gondolkodott (a szereplők felsorolása mellé „darab” megjegyzést fűzött).

Bazsányi ráérése, hozzáférése, ráfogása a Mészöly-(szöveg)világra, akárcsak a *Megbocsátás*, lassú teher (Tarr Sándor: *Lassú teher*) – a tanulmánykötet is gondos, aprólékos és irányított figyelmű

MÁRTON LÁSZLÓ:

TOVÁBB IS VAN

KALLIGRAM, BUDAPEST, 2023

Márton László 1959-ben született. Nem a nevezetes esztendőben, 1956-ban, az olvadó orosz tankok, a billegő országot elborító füsttenger évében – a *Tovább is van* elbeszélője, aki gyanúsan közel áll a szerzői énhez, tehát közvetlenül nem tapasztalta meg e különös eseményeket, mégis egész életében az utóregések mentén él, az utóhatásokkal viaskodik. „Ebbe az olvadásba születtem bele”, rögzíti a narrátor, előrevetítve, hogy olyan korszakba lépett történelmünk, amelyben az orosz diktatúra lassan, de biztosan a széthullás útjára lép. A gyermekkor, fiatalkor állandó „billegésben” telik, a társadalom hol kitörni, hol megrekedni látszik, állandó versengésben él s másokhoz viszonyítja önmagát, holott nincs biztos talaj lábuk alatt. „Ebben az államilag engedélyezett vagy legalábbis megért, hiábavaló füstölgésben telt el az egész életem”, zárja végül az első négy szöveg alkotta kisciklust a narrátor, átcsúsztatva a problémás pontokat jelenkorunkba is. A *Tovább is van* tizenkét elbeszélést tartalmaz, melyek mindegyike Magyarországról mesél – pontosabban egy átlényegített hazáról, ami ebben a formájában a narrátor számára létezik csupán; és a szerzőről szól – aki ez esetben nem Márton László, de egy tőle el sem szakítható elbeszélő. A fülszövegbeli tévesztés, miszerint „a novellákban M. L.-ként emlegetett író Magyarországon kalandozik a kötet”, abból a poétikai sajátosságból eredeztethető, ami a szövegeket meghatározza – és ami elsődlegesen a narrátor alakjában összpontosul.

M. L.: ez a monogram nem szerepel ugyan a történetekben, de egyértelműen olyan narrátorral van dolga a befogadónak, akinek jelenléte felfokozott, elbeszélői tudata erős, pozíciója eleve kettős: lehetne maga az író is, de minduntalan érezteti a szövegek fikciós jellegét, azaz szándékosan borítja fel a megfeleltethetőség kritériumát. Annyi bizonyosan állítható: a narrátor Márton László is lehetne – a helyszín

olvasást igényel. Ez pontosan tükrözi, hogy milyen mélységű és megalapozottságú az a filológiai munka, amelyet a szerző az évek során a *Megbocsátás* bejárásába, feltárásába – Mészöly programszavát idézve: a nyomozásba – fektetett, igazolva a filológia tudományának eredeti célját. A tanulmánykötet ugyanis feltárja, feldolgozza és tartalmazza mindazt, ami az ikonikus Mészöly-műről 2023-ig megjelent. Ebből a szempontból az *M* egyedülálló kötet, úgynevezett műmonográfia, amely az életművet feldolgozó, Szolláth-féle nagymonográfia és további Mészöly-kutatások hasznos kiegészítőjévé válhat.

Baráth Tibor

Magyarország is lehetne. A narrátorral való játék főként a kötet első harmadában fordul elő. A hajdanvolt nagy író felkereső szerkesztőgyakornok történetében (*Rudi*) például olvasójává is válik az elbeszélő saját szövegének, aminek számtalan nyoma van, hiszen ilyeneket mond: „Most mi lesz? Magam is izgulok egy kicsit”; „Az imént azt állítottam, hogy...”; „Most hozzáteszem:”; „Tovább is van, de azt majd máskor mondom el”. Az utolsó idézet refénszerűen tér vissza szinte az összes novellában, s szerkezetileg fontos helyet tölt be, minden alkalommal megakasztja a szöveget. Egy ígéret, hogy a történet bizonyos részeit majd máskor dolgozza fel a narrátor, de ez a „máskor” a sortörés után közvetlenül kezdődik. A *Rudi*ban például a közös munka során felcsattan a híres író, a narrátor az idézett formulával csak elodázza a jelenet folytatását, ugyanis a sortörést követően így tér vissza az történethez: „Ott tartottunk, hogy [...] önuralmát elveszítve kiabál”. A formula mégsem tekinthető funkciótlannak, mert (ahogy a cím is) úgy olvastatja a novellákat, mintha befejezetlenek, hiányosak lennének, mintha kimaradnának belőlük mellékszálak; minden elbeszélésben ott rejlik az elbeszélés is. Ennek eklatáns példáját a *Billegésben* találjuk, ahol a narrátor először megírja annak történetét, miért nem született meg, majd meggondolja magát: „Önökön múlik. Mindig az olvasó dönt. / Rendben van, létezni fogok”. Tetőzi még mindezt azzal, hogy az egyes részegységeket sokszor két változatban adja elő, így a házasságot borzalmasnak vagy harmonikusnak is tekinthetjük: valóban a befogadó dönthet közülük.

Sokszor felfedezhető a karakterek rajzában ugyanez a vonás: a *Születés* című szöveg például Klang

Józsefre összpontosít, aki egyszerű kismemberként sodródik az árral, saját elvárásai és álmai gyengék, szép lassan köré épül egy élet, amely, mint sejthető, nem az, amire vágyott. Helyzete leginkább úgy írható le, hogy mindig kapja magát valamin: hogy van egy tolakodó német barátja, hogy házas lett, hogy épp gyermeke születik. Tipikus karaktere a *Tovább is van* című kötetnek, felsejlenek életének lehetséges irányai, látjuk, milyen lehetőségek adódtak volna még számára, de közben azt is, hogy kihasználni azokat, kiteljesedni nem képes. Megrekedt. Vagyis, ha a befogadó úgy dönt: révbé ért – az elbeszélő nem leplezi le saját álláspontját.

A narrátor ugyanígy háttérben marad az *Apa a túlvilágon* vagy a *Szégnyen* című novellákban, ám ezek hősei látszólag elégedettek az életükkel. A jelen felől nézve legalábbis, mert mindketten átéltek olyan keserű vagy zavarba ejtő eseményeket, melyek még hosszú idő elteltével is kísértik sorsukat. A korábban említett szövegek kitüntetett történelmi események felől tekintettek az emberi sorsokra, és azt tették kérdéssé, ezek miként befolyásolják életutunkat, e kettő viszont a személyes traumák és emlékek felől próbálja megragadni az identitás alapvonásait. Mít kezd például azzal egy nő, ha abúzus éri a bizalmi pozícióban lévő tanárja felől? „Borika egész éjszaka sírt az óvóhelyen. [...] Robbanások hallatszóttak, hullott a vakolat. Borika pedig lassacskán megértette: nem helyénvaló sírni. Össze kell szorítani a fogakat.” Ha zabigyerek, és az apa hiánya nemcsak őt érinti, hanem édesanyját is, aki rátelepszik, elnyomja, és megkeseríti fiatalkorát a diszfunkcionális, abnormális ragaszkodáson alapuló családi légkör? „Neki ebből az országból elege van, az anyjától pedig még inkább elege van. Magyarország: halálos ítélet, Pipacs Mária: életfogytiglani szigorított börtön.” Az elbeszélés két szinten érinti ezeket a kérdéseket: az idős, külföldön élő gazdag özvegy flegmán átlép felette (ez a szereplő nézőpontja), a kislány elveszettnek tűnik, és szívbe markoló módon küzd fájdalmaival (ez pedig a narrátoré). A *Szégnyen* énelbeszélője csak egy furcsa, de egyszerű utcai rablást szenved el, kevés pénzt emelnek el tőle, nem bántalmazzák – azonban sokkal inkább az események hatása alá kerül, mint a nő, szinte révületben folytatja útját. Két ponton kötődnek egymáshoz a novellák: egyértelmű, hogy a vendégszereplők párbeszédbe léptetik a két szöveget, ugyanis rendre olyan alakok jelennek meg a színen, akik – állításuk szerint – megjárták a Pokol, a Purgatórium vagy a Paradicsom terét, ahonnan üzenetet hoznak a főszereplőnek. Másrészt a novellákban közös a variációs ismétlésen alapuló elbeszélői technika, ami nemcsak a fiatal-özvegy

Borika közötti különbségben fedezhető fel, hanem a *Szégnyen* hőst is érinti: ő egy Ingmar Bergman-filmet néz meg, ami a rabláshistória alatt mintegy megelevenedik, és módosult formában újrajátszódik. Mindkét szöveg a szabadság kérdéskörébe csúszik át, mind a történelem, mind a másik ember csak gátat jelent az énkiteljesedés útján – vagy éppen segíti annak elérését? A kötet leghosszabb elbeszélése, a *Fogda*, ezt az ambivalenciát dolgozza fel. A katona-történet egyszerre elbeszélés a bezártságról és az eszmélkedésről; a szöveg felszínén a fogda légköre és jelentéstartalma bontakozik ki, középpontban a mások kényszere alá vetett testtel, a személyiségre vetett béklyókkal való küzdelemmel – a főszereplő valójában szeret a fogdában lenni, mert minden negatívum ellenére esélye nyílik a befelé tekintésre. Ekkor ereszkedünk alá a szöveg mélyebb dimenzióiba, ugyanis itt már egy lázadó és érlelődő író tűnik fel a színen, aki dacolva a következményekkel, szándékos kihágásaival lehetetlenné teszi előléptetését, és minden alkalmat megragad a kibontakozásra (például fejből tanul németül). A *Fogdában* két alapvető magatartás ütközik, egyrészt Sartre „az ember a másik ember számára börtön”-elve, másrészt az *Iskola a határonból* ismerős alap gondolat, hogy az önmagunkká válás lehetőségét nem vehetik el tőlünk. Maga az út hosszabb ennél, látjuk a szabadságért való harc poklát, purgatóriumi állapotát és az elérés paradicsomi érzését.

Az *Olvasópróba* visszatér az autofikciós elemekhez, a szerző nemcsak fő karaktere, hanem témája is lesz saját szövegének. A valódi életrajzi én természetesen nem kerül szóba, de a szerzői én annál fontosabb, az „én vagyok a Szerző” tételmondat az identitás alapja. Végig az győtri őt, hogy igazi tehetőségét nem mutathatta meg, mert ez főként azon műveiben összpontosul, melyeket nem írt meg (vagy el sem kezdett). Egyértelmű utalás is a *Tovább is van* poétikai elveire, hisz a kötet novelláiban is folyton ott rejlik a megíratlanul maradtak súlya, mindegy, hogy egy jelenet ismeretlen marad, egy lehetséges életút másfelé terelődik, vagy a sors szab korlátokat, mégis azt érezteti a narrátor, hogy a lényegi rész mindig ebben ragad. Maga a novella is öntükrözővé válik ezen a szinten, mert az elkészült színdarabot nem ismerhetjük meg, sőt a társulat végül el is veti a játékmű színpadra állítását. Márton mégis közreadja azt, ami elmaradt, sőt, a *Tovább is van* egy olyasfajta számvetés, ahol a megíratlan valami csavaros módon mégis megíródik, a történet ismeretlen oldala mégis kiolvashatóvá válik, hogy aztán az elbeszélő a kötet utolsó szavaiban végleg lezárja szövegeit. A maga részéről legalábbis. Emlékezzünk korábbi intelmére: mindig az olvasó dönt.

KULIN BORBÁLA:

...CSAK SZERETEK

MAGYAR NAPLÓ, BUDAPEST, 2022

Falcsik Mari

Hogy egy jó költő miért mondja egy verse címében és első sorában, hogy „Nem vagyok költő”, és miért ad ennek az állításának félreérthetetlen hangsúlyt azzal, hogy egy ciklus címének is megteszi – ez bizonyára legszemélyesebb személyiségéből ered. De mire ez a tagadó kijelentés a kötete – egy ritka és rég várt verskötet – lapjaira kerül, már valami egész más lesz: a tudatos, vállalt, szerénységében is kihívó kívülállás gesztusa.

Kulin Borbála anyanyelvi szinten beszéli a magyar líra nyelvét, amiben elegáns egyszerűséggel szólaltatja meg csak rá jellemző dialektusát. Képei plasztikusak, jelzői pontosak, nem enged meg sallangot magának a legérzelmesebb versek megformázásakor sem. A zene úgy sajátja költői nyelvének, hogy még csak föl se kell zendítenie: sorai utóhatásaként az olvasóban csöndesen visszahangzó háttérdallam kél, a rímtelen versekből is. Olyan költő kötete ez, aki bátran él a teremtő pózzal: „Legyen így!” Aki kimondja: „Hegyeket gúnyolok: Látjátok? / Semmi kis buckák vagytok, ha én úgy akarom!” Aki föl meri tenni a kérdést: „A némaság fekete állóvizén ki merne hajózni?” – és csodálatosan misztikus paradoxonba fogott ars poeticával felel rá a kötet legszebb költői képében: „ahol korábban / nyárfák őrizték közös hitüket, az erdőt, / a földút szélén, ahol tegnap még szentély emelkedett / illatokkal, vadnyomokkal, madárcsiviteléssel, // a tér most kinyílt, hirtelen, mint az elme, / világosság lett, és / tisztán látszott a mettől és a meddig, / és szél fúj, mintha súgná: / a te igened legyen igen / és a te nemed legyen nem”. A kötet mint az érett ember lelki-szellemi öntapasztalásáról szóló olvasmány zökkenőmentesen olvastatja végig magát, miközben mélyen beavat ebbe az adott emberi tapasztalatba, látásmódba, értékrendbe, az intellektuális és érzelmi kalandba, amit a költő, mint egy kivételes utazást, megoszt velünk.

Akkor hát min is szeretne kívülállni? Tán a rendszerszerű szakmaiságon, a céhen, aminek ez a költő különben jeles tagja, így jogosan nemigen tűntethetne kívülállásával – de alkotóként mégis legalább „melléállóként” szeretné magát meghatározni. Ismétlem, minőségi oka erre nem lehet: bátran léphet, határozottan, a mérlegre, amin ez a karcsú verskötet a legcéhesebb kritikák szerint is kijelzi a jelentős művek súlyát. Én valamiféle biztonság vágyát sejtem a visszahúzódbó gesztusban, nem a viszonylag későn színre lépésből, a megmérettetéstől való félelemből fakadót – sokkal inkább olyat, amiben a fragilis őszinteség mindvégig épen

megtartható: „itt fekszem szégyenem / nincs mivel takarnom”. Számára elsődlegesen megőrzendő a személyesség, a szemérmesség is. Ugyanígy a „kis témák”: a nüánszok, az élet-halál megszólítása olykor lehetni jelenségekben. A halk beszéd. A rejtőzködés reflektorfényben is. Az alig elnyílt vagy ki se nyílt kagylóban a puha lét-ágyából ki nem szedett gyöngy sejtetése, így olykor csak elképzelünk lehet, látnunk nem: „Cifrán szőtt, kényes háló az érzelem, / értelmem ragacsos érfal, tapad. / Átzuhanhatnak-e valami rajtam túli sebbe, / ha félreállok én, akin mind fennakad?”

Akinek „Barlang lehet idebenn a lélek. Boltozat, / torz szobrokat formál a szó, a hordalék”, annak nagyon fontos, hogy megmaradjon a Jó Úr és Jó Csönd misztériuma: ő ezen a sajátos módon tud végül elmondani kinyíltan, mindenféle álszemérem nélkül a legmélyebb mélységéig mindent, ami csak fontos neki, és mint e furcsa lágy-erős anyagba egyre beljebb hatolva lassan rájön, a befogadónak is: „Hallod a póktalan hálók feszülését? / Látod mögötte, milyen mély a katlan?”

Mely lelki tájakon kalauzol ekképp végig bennünket? A gyermekkor sérülékenysége és vágyas makacssága: „Tágu, szélesedik szemcsénként az úr / omlékony, gyenge váramban. – Sosem volt gyűrűm azelőtt. / Játék közben jutott eszembe, hogy el kéne / veszítenem ezt a csodát. Vágytam az öröme, / megtalálni, megkapni újra”. A felnőtt nő önazonosságkeresése: „Válladtól tenyérig most saját anyád vagy. – Új arcodra figyelj. A többit töröld le.” A házastársak „Vagyunk még?”-je: „Olyan közel kerültünk egymáshoz, / hogy közöttünk már semmi sincsen” – és válaszként a kétségbeesett kérdés: „ugye, nem itt van a vége?” E témában kivételes műfaj a népdalszerű férjcsúfoló vers mint találmány, az a kecses ironia, ahogy egy mosolyos kacsintással visszautasít minden gyanúsítgatást: „A szeretóm egy madár. / Sose szól, ha erre jár. / Üzenetet se hagy, fenét! / Kieszi a dió belét.”

Az időben elkülönülő én-alakokat összekötő szál – inkább egybeölelő hártványekony fátyol a „mindezzel-magam-vagyok” élmény, az ember énbé zárt magánya. Kezdődik ez az „apák árulásával”. A más, többször kispózzai művekben is megénekelt magunkra-hagyást, a „becsapás”-t a költő (aki verseiben olykor él is a prózaisággal) tipikusan a járni, biciklizni, úszni tanítással példázza.

Ez utóbbi szerepel Kosztolányi *Füredés*-novellájában és Updike *Bízzál bennem*jében is. A *Füredés* végül a tragédiáig viszi a szülői árulást, míg Kulin Borbála verse, az Updike-elbeszéléshez hasonlóan, a legtöbbünk által megtapasztalt következményig jut el: „büszkék, / hogy megtanítottak rá, hogyan kell élni kurvaegyedül!”.

Az érzékeny én megjelöltsége – „Ki ez a lény? [...] / azt tudom csak: rég kiszemelt magának” – erős metaforákkal láttatik, a kötetnyitó versben például: „Az erősek tejet isznak, és győzelmeken / érlelődnek. Én meg [...] sohasem bírtam a tejet”. Ugyanitt így fogalmazódik meg a semmivel ki nem védhető kiszolgáltatottság: „Elek eltiporhatatlan, / aláaknázhatalan erődítményemben, / és órákig vergődöm hajnalonta”. A kötetzáró versben pedig, a szeretet tapasztalati útját bejárva, ekként vonja le következtetését: „Azt tanulod éppen, hogy nem lesz jutalom / a lemondásért cserébe.”

Mi e megjelöltség lényege? A kötet címe adja meg a kulcsszót. Végigkísérve a költőt e testi-lelki úton, látunk rusztikusan nyers jelenetet („egy vén cigány asszony erdőt jár és fát lop, / és túlrejt dinnyék fekszenek a porban”), impresszionista kis csodát („Jóbor- és cefreszag: ülepszik / a létezés musicák őrizte titka”), romantikusan hömpölygő

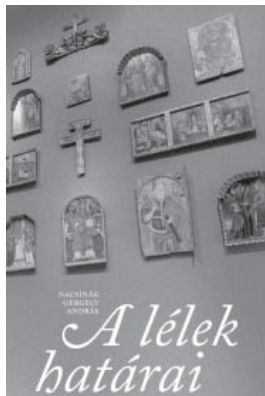
óriásvásznat („ömlik lomhán / követi a madaraktól hangos / az élet pompájával teli felszín nagy áramlását / mélyebb az óceánnál és a mélyek / úgy hisszük mindent elfelejtenek / hogy megfulladnak bennük a színek / és elsüllyednek bennük a szavak / nyögések sikolyok fülbe sóhajtott / vallomások mert hallgatagok / sötét hideg kőzetek présében kapaszkodnak / az élőkkel egy irányba”), grafikák filigránját, tusrajzok lendületét idéző képeket („A tar fej / vallomás, vezeklés egyben. / Könnyű fejemre emlékszem és a tisztaság árara: / padlón heverő súlyos, fekete tincseimre”) – és mindvégig érzékeljük bennük a mély értésű emberszeretet. Az én különvalóságában föllett istenhitét: „végül kimondta [...] / *szeretek*, / és elnevette magát korábbi erőfeszítésein, hogy legyen / világosság, legyen föld és ég és tenger”.

A kötet cím rak helyre mindent: *csak szeretek*. A szerényítő *csak* – a versben még kötőszó, a címbe már módosítószó – földidezi azt a legszemélyesebb személyiséget. Határozottan hangzik föl rá a *szeretek*, ami a versben még kimondja, mit is, ám a kötet címben már általánossá emelve, tárgyát meg nem nevező ige – íme, ez ennek a költészetnek az eredő forrása.

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

NAC SINÁK GERGELY ANDRÁS:

A lélek határai

A kötet a közismert ortodox teológus legújabb írásait gyűjti össze. Az esszék és tanulmányok tartalma íve a keleti kereszténység alapvető teológiai kérdéseitől (a lélek fogalma, a Szentlélek teológiája) a keresztény élet alapkövein át (szerzetesség, termékenység) kiemelkedő gondolkodók bemutatásáig és aktuális kérdésekig (a háború ortodox megítélése) terjed. Nacsinák Gergely András ezúttal is a hagyomány ismeretében és közérthetően fejt ki számos megrögzött elképzelésünk újragondolására késztehető meggyőződéseit.

Ára: 3.800 Ft

Megvásárolható vagy megrendelhető:

1052 Budapest, Piarista köz 1. Honlap: www.vigilia.hu

Telefon: 36-1-486-4443 E-mail: vigilia@vigilia.hu

VIGILIA
LXXXIX. ÉVFOLYAM
2024 március

SOMMAIRE

Károly Fekete: Vivre pour le plaisir de Dieu

SUR LA PAIX DANS UNE PERSPECTIVE

ŒCUMÉNIQUE

Bartholomée Ier, patriarche œcuménique: „Cherche la paix, et poursuis-la” *Antoine Kambanda:* Nous sommes tous enfants de la famille de Dieu le Père. Paix et réconciliation dans l’Église rwandaise *Cesare Zucconi:* Un engagement audacieux en faveur de la paix. Dialogue entre les peuples et les religions *Samuel Lauras OCSO:* Lutter pour la paix dans une „société liquide” *Antal Molnár:* Guerre de religion et paix religieuse au début de l’Europe moderne: l’expérience historique des conflits religieux Table ronde sur la paix: *Károly Fekete, Samuel Lauras OCSO, Peter John McGregor, Johannes Oeldemann et Atanáz Orosz*

INHALT

Károly Fekete: Menschliches Leben, das Gott gefällt

ÜBER DEN FRIEDEN IN ÖKUMENISCHER

PERSPEKTIVE

Ökumenischer Patriarch Bartholomäus I: „Suche den Frieden, und jage ihm nach” *Antoine Kambanda:* Wir sind alle Kinder in der Familie des Vaters. Frieden und Versöhnung in der Kirche von Ruanda *Cesare Zucconi:* Den Frieden wagen. Der Dialog zwischen Menschen und Kulturen *Samuel Lauras OCSO:* Kampf für den Frieden in einer „flüssigen Gesellschaft” *Antal Molnár:* Religionskriege und Religionsfrieden in Europa der Neuzeit: die geschichtliche Erfahrung der konfessionellen Konflikte Im Gespräch über den Frieden: *Károly Fekete, Samuel Lauras OCSO, Peter John McGregor, Johannes Oeldemann und Atanáz Orosz*

CONTENTS

Károly Fekete: Live in a Way That Pleases God

ON PEACE IN ECUMENICAL PERSPECTIVE

Ecumenical Patriarch Bartholomew I: „Seek Peace, and Pursue It” *Antoine Kambanda:* We are All Children in the Father’s Family. Peace and Reconciliation in the Church of Rwanda *Cesare Zucconi:* The Audacity of Peace: the Dialogue of People and Cultures *Samuel Lauras OCSO:* Fighting for Peace in a „Liquid Society” *Antal Molnár:* Religious War and Religious Peace in Early Modern Europe: the Historical Experience of Confessional Conflicts Panel Discussion on Peace: *Károly Fekete, Samuel Lauras OCSO, Peter John McGregor, Johannes Oeldemann and Atanáz Orosz*

Főszerkesztő: *Görföl Tibor*
Felelős szerkesztő: *Puskás Attila*
Felelős kiadó: *Gájer László*
Szerkesztők:

*Bende József, Kisnémet Fülöp,
Pataki Elvira, Varga Szabolcs, Vörös István*
Szerkesztőbizottság:

*Bábel Balázs, Heidl György, Hidas Zoltán,
Horkay Hörcher Ferenc, Lázár Kovács Ákos,
Máté-Tóth András, Molnár Antal, Patsch Ferenc,
Solymári Dániel, Thomka Beáta*
Kiadóhivatali titkár: *Fazakas Annamária*
Honlap: *Somfai Boglárka*

Betűtípus: *BROTHER 1816, FreightMicro&Sans*
Lapterv és tipográfia: *Jmtyptography*
Tördelés: *Németh Ilona*

Kivitelezés: *VIRTUOZ Kiadó és Nyomdaipari Kft.*
Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: 1052 Budapest,
Piarista köz. 1. Telefon: 317-7246; 486-4443.
Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48. Internet cím:
<http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu.

Előfizetés, egyházi és templomi árusítás:

Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta Zrt.
Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Zrt.
és alternatív terjesztők.

A Magyar Posta Zrt. postacíme: 1900 Budapest.
Előfizetésben megrendelhető az ország bármelyik
postáján, a hírlapot kézbesítőknél, posta.hu
webshop-ban (eshop.posta.hu/storefront),
e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,
telefonon +36 1767 8262 számon, levélben
a Magyar Posta Zrt. 1900 Budapest címen.
Külföldre és külföldön előfizethető
a Magyar Posta Zrt. fenti elérhetőségein.

A Vigilia számlaszáma: OTP Bank Zrt:

11707024-20373432-00000000.

Előfizetési díj: egy évre 10.800Ft, fél évre 5.400Ft,
negyed évre 2.700Ft. Előfizethető külföldön
a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.).

Ára: EU országok: 10.800Ft/év + postaköltség,
tengerentúli országok: 112\$, illetve
ennek megfelelő más pénznem/év.

Szerkesztőségi fogadóóra:

kedd, csütörtök 10–14 óra

*Kéziratokat nem őrzünk meg
és nem küldünk vissza*

SZEMLE

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

LXXXIX. ÉVFOLYAM

János Ernőlia:

Baszányi Sándor – M. MELLÉJEGYZÉSEK
MÉSZÖLY MIKLÓS MEGBOCSÁTÁSÁHOZ

Baráth Tibor:

Márton László – TOVÁBBIS VAN

Falcsik Mari:

Kulin Borbála – ... CSAK SZERETEK

ISTEN ÉS A CSEND

A GLOBÁLIS PÜNKÖSDIZMUS

2024 *március*

*Hélène Bricou, Gyurkovics Miklós,
Horváth Kornélia, Laczó Zsuzsanna,
Petrás Éva, Somorjai Ádám, Paul Tillich
és Zsolnai László tanulmánya*

*Ayhan Gökhan, Darvasi László,
Lancu Laura, Imre Flóra, Kőrössi
P. József, Kirtti László, Markó Béla,
Sopsits Árpád és Vörös István írása*

ISBN 977 004 260 200 5 24003 1200Ft

nka
Nemzeti Kulturális Alap

MINISZTERELNÖKSÉG

